

Autorský kolektív RÚZ

2022

**Analýza zmien štruktúry ekonomiky SR
za ostatných 10 rokov a prognóza na
ďalších 10 rokov**

REPUBLIKOVÁ ÚNIA
RÚZ
ZAMESTNÁVATEĽOV

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

NÁRODNÝ PROJEKT

Podpora kvality sociálneho dialógu

Typ projektu: Neinvestičný

Termín realizácie projektu: 07/2018 – 05/2023

ITMS projektu: 312031V749

Autorský kolektív

Autorské dielo bolo vypracované v rámci hlavnej aktivity „Posilnenie odborných a analytických kapacít sociálnych partnerov, budovanie infraštruktúry a komunikačnej platformy sociálneho dialógu a rozvoja sociálneho partnerstva na národnej a medzinárodnej úrovni“ v rámci podaktivity 1.1 Posilnenie kapacít sociálnych partnerov prostredníctvom analytickej činnosti Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu expertným tímom sociálneho partnera (Republiková únia zamestnávateľov). Vyjadruje názory a postoje sociálneho partnera na predmetnú tému. Autorské dielo nevyjadruje názory ani postoje prijímateľa projektu a bolo schválené Riadiacim výborom Národného projektu Podpora kvality sociálneho dialógu.

OBSAH

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK	5
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK	12
ÚVOD	15
MANAŽÉRSKE ZHRNUTIE	17
1 DEFINOVANIE PROBLÉMOV SÚVISIACICH S DYNAMIKOU VÝVOJA EKONOMIKY.....	31
1.1 Verejné financie.....	31
1.2 Daňovo-odvodový systém	32
1.3 Nízka výkonnosť vzdelávacieho systému a štruktúra absolventov	41
1.4 Trh práce.....	71
1.5 Digitalizácia a pripravenosť populácie na koncept Priemysel 4.0.....	83
1.6 Zahraničný obchod	89
1.7 Podnikateľské prostredie	90
1.8 Životné prostredie	92
2 POPIS SÚČASNEJ ŠTRUKTÚRY EKONOMIKY A JEJ HISTORICKÉHO VÝVOJA	97
2.1 Vývoj produktu, vybraných zložiek produktu a produktivity práce	98
2.2 Trh práce.....	105
2.3 Dovoz a vývoz	109
2.4 Starnutie populácie a verejné financie.....	112
2.5 Migrácia – imigrácia a emigrácia	121
2.6 Štruktúra a kvalita podnikateľského prostredia.....	127
3 POPIS NAJNOVŠÍCH TRENDOV A VPLYVOV NA ZMENY ŠTRUKTÚRY EKONOMIKY EÚ, NAJDÔLEŽITEJŠÍCH OBCHODNÝCH PARTNEROV SR A SAMOTNÉHO SLOVENSKA	130
3.1 Ekonomický rozvoj a dlh.....	130
3.2 Priemysel 4.0 a globálne zmeny na trhu práce	134

3.3 Demografia a starnutie populácie	138
3.4 Klimatická zmena.....	141
3.5 Popis vybraných verejných politík najdôležitejších obchodných partnerov Slovenska	143
3.6 Poľsko – politika získavania pracovných síl	144
3.7 Nemecko – prepojenie vzdelávacieho systému a trhu práce	145
3.8 Česká republika – fiškálna stabilizácia.....	146
3.9 Maďarsko – daňová reforma.....	147
4 POPIS SÚČASNÝCH VEREJNÝCH POLITÍK A ICH ZAMERANIA V RÔZNYCH OBLASTIACH....	149
4.1 Makroekonomická stabilizácia a verejné financie	149
4.1.1 Dôchodková politika a podporné nástroje na riešenie starnutia populácie	152
4.2 Politika v oblasti rozvoja podnikateľského prostredia a daňová politika.....	156
4.3 Vzdelávacia politika	160
4.4 Politika ochrany životného prostredia	164
4.5 Politika Priemysel 4.0.	168
5 NÁVRHY ZMIEN Z HĽADISKA ZAMESTNÁVATEĽOV.....	171
ZÁVER	176
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV.....	181

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ A ZOZNAM TABULIEK

Graf 1: Celkové daňové zaťaženie vo vybraných krajinách ako percentuálny podiel HDP.....	33
Graf 2: Vývoj daňovo-odvodového zaťaženia ako % HDP na Slovensku a v EÚ 27.....	34
Graf 3: Daňové zaťaženie zamestnancov ako % z hrubej mzdy priemerného zamestnanca v krajinách OECD	35

Graf 4: Vývoj daňového zaťaženia (v %) slovenského priemerného zamestnanca podľa OECD	36
Graf 5: Výška príspevkov na sociálne a zdravotné odvody vo vybraných krajinách OECD.....	37
Graf 6: Úroveň daňového klinu v krajinách OECD v roku 2020	38
Graf 7: Vývoj základnej sadzby dane z príjmov právnických osôb v SR od roku 1993.....	39
Graf 8: Sadzby dane z príjmov v krajinách EÚ 27	40
Graf 9: Hodnotenie PISA v gramotnosti	42
Graf 10: Hodnotenie PISA v matematike	43
Graf 11: Hodnotenie PISA vo vede	44
Graf 12: Počty žiakov na gymnáziách a stredných odborných školách a počty stredných odborných škôl a gymnázií (ľavá os)	45
Graf 13: Počet študentov (I. a II. stupeň) v dennej a externej forme štúdia slovenskej národnosti na VŠ od roku 1989.....	46
Graf 14: Počet študentov zahraničnej národnosti na slovenských vysokých školách v rokoch 2009 až 2021	48
Graf 15: Počet absolventov stredných odborných škôl podľa typov odborov	49
Graf 16: Podiel absolventov stredných odborných škôl podľa typov odborov	50
Graf 17: Štruktúra absolventov podľa odborov v roku 2011 denného štúdia na stredných školách mimo odborov gymnázia.....	51
Graf 18: Štruktúra absolventov podľa odborov v roku 2020 denného štúdia na stredných školách mimo odborov gymnázia.....	52
Graf 19: Počet absolventov gymnázií.....	53
Graf 20: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách	54
Graf 21: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách	55

Graf 22: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu slovenskej národnosti	56
Graf 23: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu slovenskej národnosti	57
Graf 24: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia zahraničnej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách	58
Graf 25: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách	59
Graf 26: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu zahraničnej národnosti.....	60
Graf 27: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu zahraničnej národnosti.....	61
Graf 28: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách	62
Graf 29: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách	63
Graf 30: Štruktúra absolventov súkromných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu slovenskej národnosti	64
Graf 31: Štruktúra absolventov súkromných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu slovenskej národnosti	65
Graf 32: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia zahraničnej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách	66
Graf 33: Počet absolventov externého štúdia v I. a II. stupni štúdia na vysokých školách (súkromné + verejné spolu)	67
Graf 34: Podiel absolventov externého štúdia v I. a II. stupni štúdia na vysokých školách (súkromné + verejné spolu) podľa jednotlivých odborov vzdelávania	68

Graf 35: Absolventi externého štúdia (I. a II. stupeň) na verejných a súkromných vysokých školách spolu v roku 2011	69
Graf 36: Absolventi externého štúdia (I. a II. stupeň) na verejných a súkromných vysokých školách spolu v roku 2021	70
Graf 37: Nedostatok pracovnej sily v závislosti od vyštudovaného odboru a najvyššieho dosiahnutého vzdelania	72
Graf 38: Nezamestnanosť absolventov (všetky stupne vzdelania spolu) od roku 2017	74
Graf 39: Vývoj absolventskej nezamestnanosti (všetky stupne vzdelania) od roku 2017 v technických odboroch podľa jednotlivých odborov	75
Graf 40: Vývoj absolventskej nezamestnanosti (všetky stupne vzdelania) od roku 2017 v spoločenskovedných odboroch podľa jednotlivých odborov	76
Graf 41: Počet nezamestnaných absolventov v evidencii úradov práce podľa jednotlivých stupňoch vzdelania.....	77
Graf 42: Nezamestnanosť absolventov technických odborov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania.....	78
Graf 43: Nezamestnanosť absolventov spoločenských odborov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania.....	78
Graf 44: Počet nezamestnaných absolventov podľa jednotlivých odborov evidovaných podľa doby trvania nezamestnanosti v decembri 2021.....	79
Graf 45: Počet nezamestnaných absolventov v trvaní viac ako 18 mesiacov v evidencii UPSVaR v období rokov 2017 - 2021.....	80
Graf 46: Podiel absolventov vysokých škôl z hľadiska optimálnosti vykonávaného zamestnania podľa vekových kategórií v roku 2019 v Slovenskej republike	82
Graf 47: Hodnotenie krajín v ukazovateli DESI	85
Graf 48: Vývoj emisií vybraných znečisťujúcich látok a prachových častíc.....	92
Graf 49: Vývoj emisií skleníkových plynov vo vybraných krajinách na osobu	94
Graf 50: Objem a narábanie s komunálnym odpadom.....	95

Graf 51: Energetická náročnosť jednotlivých sektorov hospodárstva SR od roku 2004 v Tj na mil. eur	96
Graf 52: Medziročná zmena HDP s prognózou rastu do roku 2029.....	99
Graf 53: Vývoj výšky HDP v absolútnych hodnotách (mil. eur) od roku 1995 v bežných cenách	100
Graf 54: HDP v prepočte na osobu v bežných cenách od roku 1995.....	101
Graf 55: Príspevok jednotlivých sektorov na hrubej pridanej hodnote v bežných cenách ...	102
Graf 56: Štruktúra slovenského priemyslu podľa podielu jednotlivých druhov priemyslu na hrubej pridanej hodnote priemyselnej produkcie	103
Graf 57: HDP na osobu v % EÚ 27 meranej prostredníctvom parity kúpnej sily v bežných cenách	104
Graf 58: Regionálna nezamestnanosť podľa okresov (za rok 2021)	106
Graf 59: Vývoj evidovanej miery nezamestnanosti	107
Graf 60: Podiel jednotlivých sektorov hospodárstva na zamestnanosti v SR	108
Graf 61: Ekonomicky aktívne obyvateľstvo.....	109
Graf 62: Dovoz podľa jednotlivých kontinentov	111
Graf 63: Pôrodnosť na Slovensku	114
Graf 64: Vývoj strednej dĺžky dožitia pri narodení pre mužov a ženy od vzniku SR s projekciou do roku 2040	115
Graf 65: Úhrnná miera plodnosti (počet detí na ženu) – vývoj do roku 2030	116
Graf 66: Počet poberateľov dôchodkov	117
Graf 67: Výdavky fondu dôchodkového poistenia	118
Graf 68: Verejný dlh SR	119
Graf 69: Dlhodobá udržateľnosť verejných financií SR	120
Graf 70: Vývoj migrácie z tretích krajín na základe prijímaných profesií s vydaným pracovným povolením.....	122

Graf 71: Vývoj migrácie podľa občanov jednotlivých krajín s vydaným pracovným povolením	123
Graf 72: Vývoj zamestnávania občanov krajín EÚ/EHP s informačnou kartou na území SR podľa vykonávanej profesie	124
Graf 73: Vývoj zamestnávania občanov vybraných krajín EÚ/EHP s informačnou kartou na území SR	125
Graf 74: Vývoj migrácie podľa regiónov Slovenska (v tis. ľudí).....	126
Graf 75: Štruktúra podnikov podľa veľkostných kategórií v SR od roku 2010.....	127
Graf 76: Vývoj umiestnenia Slovenska v rebríčku Doing Business.....	128
Graf 77: Vývoj umiestnenia Slovenska v rebríčku Svetového ekonomického fóra.....	129
Graf 78: Podiel vybraných ekonomík na svetovom HDP v roku 2020	131
Graf 79: Podiel vybraných ekonomík na svetovom HDP v roku 2040	132
Graf 80: Verejný dlh vybraných krajín ako pomer v HDP.....	133
Graf 81: Počet robotov na zamestnanca vo vybraných ekonomikách podľa OECD	135
Graf 82: Riziko automatizácie.....	136
Graf 83: Rast svetovej populácie do roku 2100	139
Graf 84: Podiel populácie Poľska vo veku 60 rokov a viac na celkovej populácii	144
Graf 85: Deficit štátneho rozpočtu a dlh ako % HDP v ČR a SR od roku 2012	147
Graf 86: Počet vysokých škôl podľa jednotlivých druhov od roku 2008.....	163
Graf 87: Podiel environmentálnych daní na HDP.....	165
Tabuľka 1: Podiel absolventov stredných a vysokých škôl do 5 rokov od ukončenia štúdia, ktorí pracujú v korešpondujúcom zamestnaní k vyštudovanému odboru vzdelania podľa hlavných skupín odborov vzdelania v prvom polroku 2020	81
Tabuľka 2: Súbor nevyhnutných vlastností kvalifikovaného zamestnanca.....	83
Tabuľka 3: Poradie jednotlivých zručností podľa dôležitosti z pohľadu riaditeľov, učiteľov a žiakov v porovnaní so Svetovým ekonomickým fórom.....	88

Tabuľka 4: Vývoz do vybraných krajín	110
Tabuľka 5: Dovoz z vybraných krajín	110
Tabuľka 6: Vplyv technologických trendov na trhy a sektory	137
Tabuľka 7: Prehľad dopadov globálneho otepľovania pri rôznych scenároch do roku 2050	141
Obrázok 1: Podiel podnikov v oblastiach s vysokým alebo rastúcim vystavením sa vybraným rizikám	142

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

ARG – Argentína

AUS – Austrália

BRA – Brazília

CAN – Kanada

CO² – Oxid uhličitý

COL – Kolumbia

CVTI – Centrum vedecko – technických informácií

CZE/ČR – Česká republika

DEU – Nemecká spolková republika

EAO – Ekonomicky aktívne obyvateľstvo

ECB – Európska centrálna banka

EHP – Európsky hospodársky priestor

ESP – Španielsko

EÚ – Európska únia

FRA – Francúzsko

GBR – Veľká Británia

HDP – Hrubý domáci produkt

CHE – Švajčiarsko

CHN – Čína

IDN – Indonézia

IFP – Inštitút finančnej politiky

IND – India

ISR – Izrael

ITA – Taliansko

JPN – Japonsko

KOR – Kórejská republika

MEX – Mexiko

MSP – Malé a stredné podniky

NH³ – Amoniak

NLD – Holandsko

NMVOC – Nemetánové prchavé organické zlúčeniny

NO_x – Oxidy dusíka

OECD – Organizácia pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj

OSN – Organizácia spojených národov

PM₁₀ – Pevné častice menšie ako 10 μm

PM_{2,5} – Pevné častice menšie ako 2,5 μm

POL – Poľsko

ROU – Rumunsko

RUS – Ruská federácia

SAU – Saudská Arábia

SBA – Slovak Business Agency

SO² – Oxid siričitý

SR – Slovenská republika

SWE – Švédsko

ŠÚ SR – Štatistický úrad Slovenskej republiky

TUR – Turecko

ÚPSVaR – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

USA – Spojené štáty americké

WEF – Svetové ekonomické fórum (World Economic Forum)

ZAF – Juhoafrická republika

NOR – Nórsko

SZČO – Samostatne zárobkovo činná osoba

MŽP – Ministerstvo životného prostredia

MV SR – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

MH SR – Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky

ÚVOD

Slovensko za uplynulých 30 rokov napísalo úspešný príbeh. Z krajiny s ťažkým priemyslom, zaostalou infraštruktúrou a problematickou ochranou životného prostredia sa postupne stal rešpektovaný člen Európskej únie či NATO. Obrovskou premenou prešla aj ekonomika krajiny. Akých však bolo uplynulých desať rokov, ktoré do značnej miery formujú súčasnosť Slovenska? A akých bude nasledujúcich desať rokov? Práve na tieto otázky sa pokúsime poskytnúť odpoveď v tejto štúdii.

V prvej kapitole sa sústredíme na vymedzenie problémov, ktoré súvisia s problémom dynamiky vývoja ekonomiky. Veľká časť problémov sa bude v budúcnosti dotýkať najmä digitalizácie Priemyslu 4.0, ktorý prinesie nové výzvy. Priemysel 4.0 vytvorí najmä veľký tlak na trh práce, ako i vzdelávací systém. Preto sa venujeme vymedzeniu problémov súvisiacich najmä s problémami vzdelávacieho systému, no nemôžeme obísť ani stav verejných financií, zahraničný obchod či problematiku životného prostredia, ktorá bude do budúcnosti veľmi dôležitou.

V druhej kapitole, ktorá sa venuje bývalému vývoju ekonomiky, sa sústredíme najmä na vývoj základných makroekonomických ukazovateľov, vývoj zahraničného obchodu a vývoj v oblasti starnutia populácie, ktoré predstavuje do budúcnosti pre Slovensko jednu z najväčších výziev. Podstatnou pre budúcu konkurencieschopnosť Slovenska je tiež stav podnikateľského prostredia.

Tretia kapitola sa venuje globálnym trendom vývoja svetovej ekonomiky. Preto sa v rámci nej budeme venovať globálnym problémom, ktoré predtým rozoberáme na národnej úrovni. Ide najmä o problém starnutia svetovej populácie, stav životného prostredia či ekonomického rozvoja a globálneho dlhu. V druhej časti tretej kapitoly stručne rozoberieme niektoré inšpiratívne verejné politiky, ktoré aplikovali vybraní blízki obchodní partneri Slovenska, aby boli schopní čeliť globálnym výzvam.

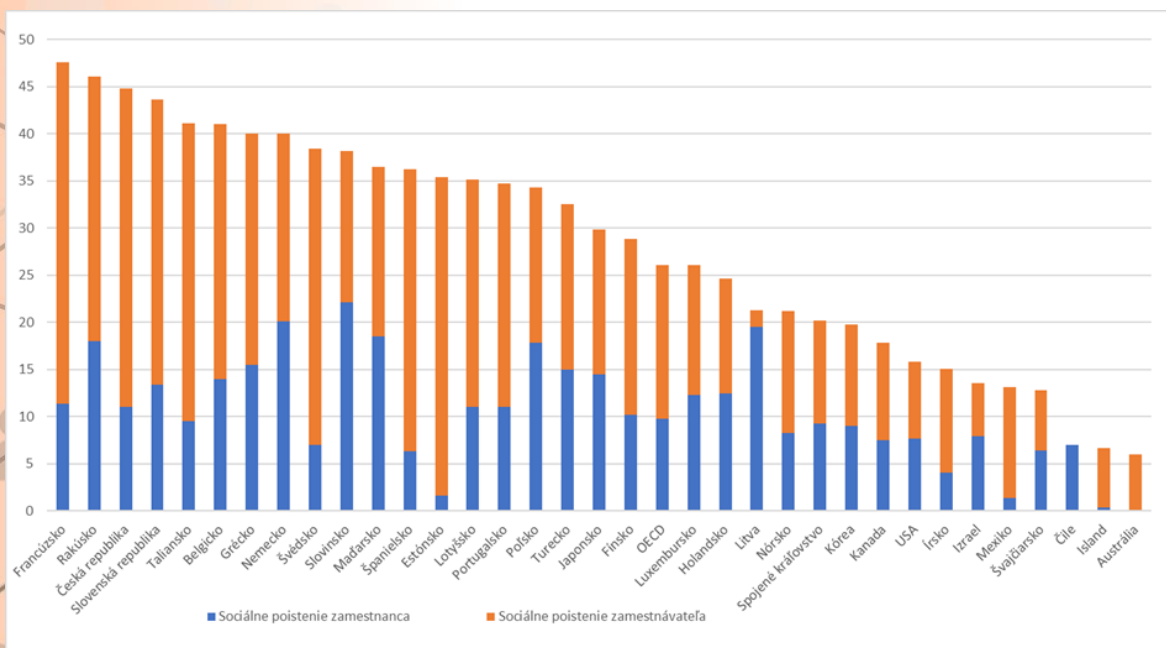
V poslednej štvrtej kapitole venujeme veľkú časť popisu posledných verejných politík uskutočnených v kľúčových oblastiach, ktoré sú nutné na zachovanie konkurencieschopnosti Slovenska. Venujeme sa najmä verejným politikám z posledných dvoch rokov.

MANAŽÉRSKE ZHRNUTIE

Problémy, ktoré súvisia s konkurencieschopnosťou slovenskej ekonomiky sú viaceré. V tejto štúdii sme ich postupne vymedzili a zamerali sa aj na globálne megatrendy, ktoré na nich vplývajú, ako i opatrenia vlády, ktoré sú realizované na zabezpečenie konkurencieschopnosti Slovenska do budúcnosti.

Stav verejných financií a daňovo-odvodové zaťaženie na Slovensku

V prvom rade je problémom stav verejných financií. V roku 2020 a 2021 sa stav verejných financií významne zhoršil, a to najmä vplyvom krízy COVID-19, ale i následne z dôvodu vojny na Ukrajine. Avšak súčasnému stavu verejných financií predchádzalo desaťročie, ktoré bolo po hospodárskej kríze v roku 2009 charakterizované vyšším ekonomickým rastom, napriek tomu tento rast Slovensko nedokázalo využiť na významné zníženie dlhu a prijatie vyrovnaného rozpočtu. S verejnými financiami súvisí aj nastavenie daňovo-odvodového systému štátu. To ukazuje na rastúce daňovo-odvodové zaťaženie na Slovensku kontinuálne od roku 2012. Z hľadiska daňovo-odvodového zaťaženia práce patrí Slovensko k najhorším štátom, čo dokumentuje aj graf nižšie.

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

V prípade dane z príjmov právnických osôb došlo od roku 2012 k výraznejšiemu rastu daňovo-odvodového zaťaženia, ktoré sa však postupne znižovalo. V roku 2013 dosiahla výška korporátnej dane až 23 %, potom následne došlo k zníženiu na 21 %, pričom postupne došlo k uvoľneniu výnimky na 15 % pre podniky s nižším obratom. Slovensko tak patrí ku krajinám so stredne vysokou úrovňou daňovej sadzby, avšak výrazne zaostáva napr. za susedným Maďarskom, ktoré má výšku dane z príjmov právnických osôb nastavenú len na 9 %. Vzhľadom na dlhové zaťaženie Slovenska a nutnosť konsolidácie rozpočtu, ktorá sa naplno prejaví v najbližšom období, sa nedá predpokladať zásadné znižovanie celkového daňovo-odvodového zaťaženia v budúcnosti a skôr budú silnieť tlaky na nové dane. Predpokladáme, že v krátkodobom horizonte bude musieť dôjsť k zásadnejšiemu ozdraveniu verejných financií.

Nízka výkonnosť vzdelávacieho systému, štruktúra absolventov, previazanosť vzdelávacieho trhu a trhu práce

Druhým závažným problémom Slovenska je výkonnosť vzdelávacieho systému. Slovenskí žiaci dlhodobo zaostávajú za priemerom najvyspelejších krajín v relevantnom hodnotení OECD PISA (a to vo všetkých ukazovateľoch, ako je gramotnosť, matematika či veda). Slovenský vzdelávací systém navyše nie je dostatočne pripravený na výzvy spojené so štvrtou priemyselnou revolúciou Priemysel 4.0. Slovenské univerzity sa taktiež nedokážu v relevantných rebríčkoch kvality umiestniť ani v prvej päťstovke rebríčka. Aj vplyvom nízkej kvality škôl, ako i demografie klesá počet študentov na slovenských školách. Navyše viac ako 17 % absolventov stredných škôl pokračuje v štúdiu na vysokých školách v zahraničí. Tí sú čiastočne nahrádzaní študentami zo zahraničia, a to najmä z Ukrajiny.

Samostatnú skupinu problémov tvorí štruktúra absolventov. Tejto časti sme sa obsiahlo venovali v štúdiu a prišli sme k záverom, že aj keď klesá počet absolventov stredných škôl, títo sú zväčša absolventami spoločenskovedných odborov a technických odborov. Za posledných desať rokov podiel absolventov spoločenskovedných odborov klesol len minimálne. Miernym

pozitívom je stabilný trend počtu absolventov technických odborov na stredných odborných školách, po ktorých je stále dopyt aj na trhu práce. Problém absolventov spoločenských vied stredných odborných škôl je zvýraznený aj tým, že väčšina z nich absolvuje vzdelávanie v oblasti ekonomiky, organizácie, obchodu a služieb. Keďže veľká časť absolventov týchto odborov pokračuje na štúdiu aj na vysokej škole, problém naďalej pretrváva.

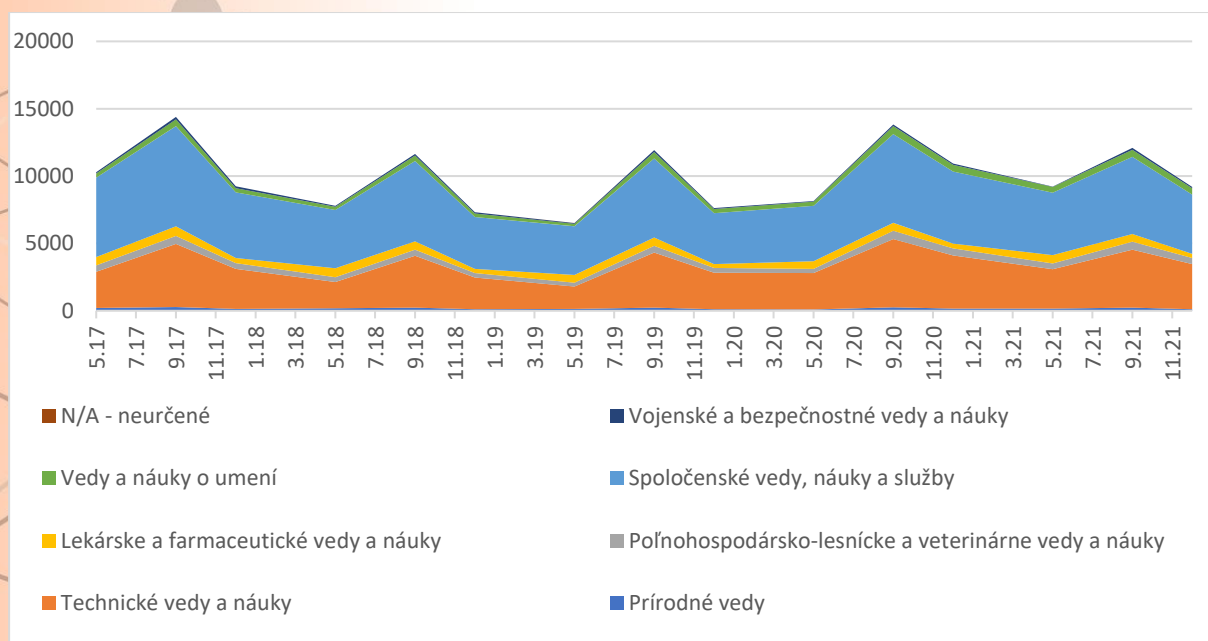
Aj absolventi vysokých škôl sú vo väčšej miere absolventami spoločenských vied, náuk a služieb. Podiel absolventov spoločenskovedných odborov predstavuje za posledných 10 rokov viac ako 50 % podielu všetkých absolventov a dlhodobo sa nemení. Absolventi spoločenskovedných odborov na vysokých školách sú tvorení najmä absolventami ekonomických vied.

Ako sme už spomenuli, čiastočne problémy s výpadkom slovenských študentov riešia zahraniční študenti. Avšak aj tí sa najčastejšie vzdelávajú v spoločenských vedách, avšak pozitívne je to, že vo zvýšenej miere ako slovenská populácia (v %) študujú aj technické vedy a zdravotníctvo. Počet 1800 zahraničných absolventov denného štúdia na verejných vysokých školách však určite nie je dostatočný a slovenské školy by sa mali snažiť získavať týchto absolventov aj do budúcnosti. V nasledujúcich desiatich rokoch sa dá aj vplyvom vojenského konfliktu na Ukrajine očakávať rast študentov zahraničnej národnosti, pričom rast počtu ukrajinských študentov začal práve v súvislosti s krízou po roku 2015.

Dlhodobo dramaticky klesol počet absolventov externého štúdia. V posledných troch rokoch sa ich počet ustálil na počte okolo 5 000, pričom v roku 2011 bol počet absolventov externého štúdia na vysokých školách aj viac ako 25 tisíc. Absolventi externého štúdia v roku 2011 však z dvoch tretín boli absolventami spoločenských vied, najmä ekonomických a pedagogických vied. Do roku 2021 sa tento trend mierne zmenil a veľkú časť, asi štvrtinu absolventov externého štúdia tvoria už absolventi zdravotníckych odborov. Takmer absolútne absentujú absolventi technických odborov z externého štúdia. Tento trend sa

dlhodobu nemaní a ak sa nezmení verejná politika, tak ostane rovnaký aj v strednodobom horizonte.

Na nízku previazanosť s trhom práce však poukazuje hneď niekoľko ukazovateľov. Samotný štát v zozname nedostatkových povolání hovorí o tom, že na trhu práce chýbajú najmä zdravotníci, softvéroví inžinieri, špecialisti predaja v oblasti IKT či niektoré technické remeslá (murár, tesár a pod.). Prieskumy akademikov hovoria o tom, že najväčší nedostatok je kvalifikovaných pracovníkov z oblastí technických vied. Väčšinu z evidovaných absolventov stredných odborných škôl tvoria absolventi spoločenskovedných odborov, ale tiež technických odborov (a to napriek nedostatku technických pracovníkov na trhu práce). Problémy sú preto v dvoch rovinách. Nezamestnanosť absolventov podľa jednotlivých odborov vzdelania všetkých stupňov zobrazuje nasledovný graf.

V prípade technických vied sú najčastejšie evidovaní na úradoch práce absolventi odborov „doprava, pošty a telekomunikácie“ (teda sektory s veľkým vplyvom štátu) a absolventi elektrotechniky. V prípade absolventov spoločenskovedných odborov ide v najväčšej miere o absolventov ekonomických vied, ktorí sú evidovaní ako absolventi bez práce. Na jednej

strane je preto problémom štruktúra absolventov technických odborov na stredných školách, na strane druhej je jednoznačným problémom veľké množstvo absolventov ekonomických a spoločenskovedných odborov. Navyše z analýzy vyplýva, že tieto trendy sa takmer nemenia a problém je dlhodobého charakteru.

Nezamestnaní absolventi sú vo väčšine stredoškolského vzdelania, vysoká škola preto stále dáva väčšie šance na uplatnenie, i keď nemalú časť absolventov bez práce (asi 19%) tvoria aj evidovaní absolventi vysokých škôl (prvého a druhého stupňa spolu). V prípade absolventov technických odborov sú nezamestnaní absolventi vysokých škôl technických odborov takmer výhradne raritou (3 % spomedzi všetkých nezamestnaných absolventov).

Toto však neplatí pri absolventoch spoločenskovedných odborov. Percento nezamestnaných absolventov vysokej školy prvého a druhého stupňa je asi 11,6 % spomedzi všetkých nezamestnaných absolventov.¹ Väčšinu z nezamestnaných absolventov tvoria absolventi strednej školy. Absolventi spoločenskovedných odborov sú však vo väčšej miere evidovaní na úradoch práce dlhšie (viac ako 500 absolventov bolo evidovaných v trvaní 7 – 9 mesiacov v decembri 2021 oproti asi 150 absolventom technických odborov).

Výsledkom zjavného nepomeru a zle nastaveného systému školstva je to, že len asi 40 % absolventov spoločenských vied pracuje v odbore, ktorý vyštudovali. V najmenšej miere pracujú v odbore napr. absolventi geoturizmu, sociológie, filozofie či kulturológie. Školstvo preto tvorí najväčšie riziko z hľadiska budúcej konkurencieschopnosti Slovenska. Nielen nízka kvalita poskytovaného vzdelania, ale tiež nízka previazanosť vzdelávacieho systému s trhom práce ostávajú páčivými problémami Slovenska.

Všetky tieto trendy sú dlhodobého charakteru a bez zásadnej zmeny, tlaku na redukcii odborov, spájanie univerzít do väčších funkčných celkov a tlaku na previazanie trhu práce a vzdelávacieho systému sa ani v ďalších desiatich rokoch nepodarí zvýšiť výkonnosť

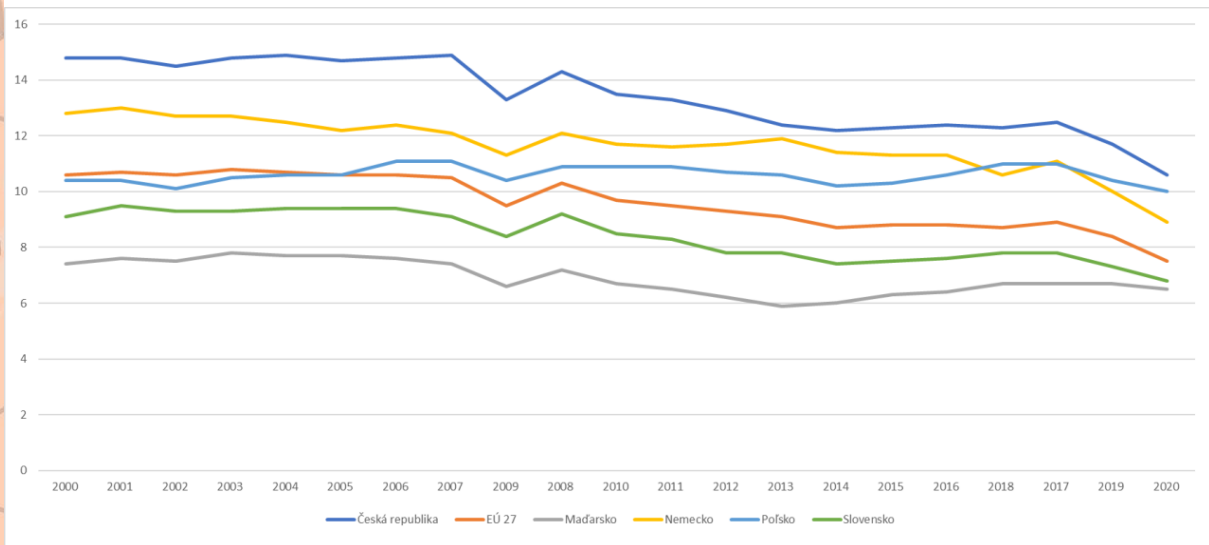
¹ Všetky údaje o nezamestnanosti absolventov uvádzame k decembru 2021, v jednotlivých kvartáloch sa môžu líšiť.

vzdelávacieho systému. Štát by mal prestať podporovať neperspektívne spoločenskovedné odbory a školy, ktoré vo zvýšenej miere nepripravujú absolventov na trh práce. Výsledkom takto nastaveného vzdelávacieho systému je potom nielen fakt, že absolventi končia na úradoch práce častejšie a zostávajú v evidencii dlhšie, no i fakt, že vo zvýšenej miere pracujú mimo svojho odboru.

So systémom školstva súvisí aj koncept Priemyslu 4.0, ktorý sa začína presadzovať a znamená ešte väčšiu mieru digitalizácie výrobných procesov. Na úspešné zvládnutie takýchto procesov je však potrebná pracovná sila, ktorá je nielen vzdelaná v odbore, ale tiež disponuje analytickým myslením, dokáže pracovať s digitálnymi technológiami či má základné organizačné a procesné zručnosti. Problém školstva sa tak odhaľuje aj v druhej rovine, a to nielen v oblasti zlej štruktúry odborov, ale tiež v oblasti obsahu výučby. V tomto smere sú identifikované rezervy aj v oblasti vnímania jednotlivých priorít v kompetenciách absolventov medzi svetovými trendami a Slovenskom.

Ochrana životného prostredia

Ďalším z problémov je tiež ochrana životného prostredia. Avšak na rozdiel od iných oblastí, v ktorých je možné Slovensko kritizovať za stagnáciu či zhoršovanie, v oblasti emisií skleníkových plynov dochádza dlhodobo k dramatickému zlepšeniu. Postupne klesá množstvo, ako i podiel skleníkových plynov na osobu. Rastie však objem komunálneho odpadu, avšak pozitívne je, že nerastie objem odpadu zneškodňovaného skládkovaním a darí sa zvyšovať, či už materiálové zhodnocovanie odpadu, ako i prípadnú mieru separácie. Za posledných desať rokov tiež poklesla energetická náročnosť všetkých sektorov (priemysel, doprava, poľnohospodárstvo). Ako ukazuje aj nasledujúci graf, klesá aj počet emisií na osobu, a to aj v porovnaní s inými krajinami EÚ a susedmi Slovenska.

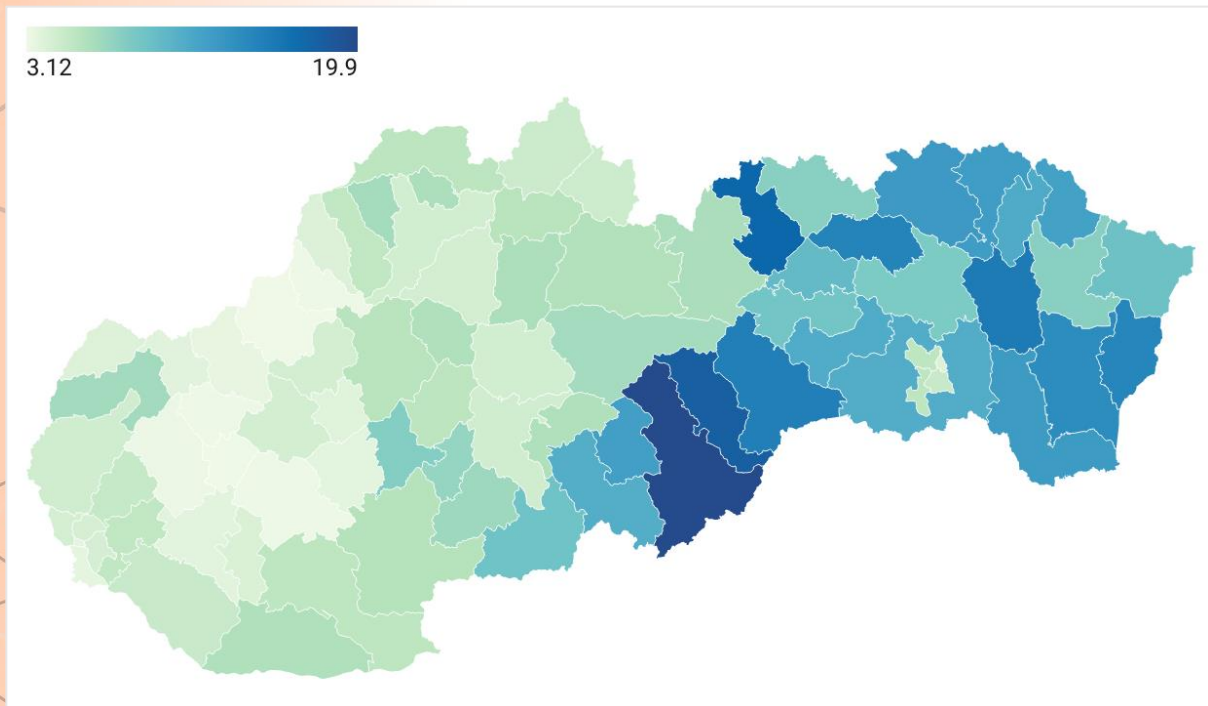

Napriek kritike, ktorú konkrétne uvádzame v tejto štúdii je Slovensko úspešný príbehom ekonomickej transformácie. V celom období vývoja Slovenska sú len tri výraznejšie obdobia ekonomického poklesu (rok 1999, rok 2009 a rok 2020). V ostatných rokoch dochádza k ekonomickému rastu, ktorý bol najvyšší v roku 2007. Negatívom je najmä spomaľovanie tempa hospodárskeho rastu v posledných piatich rokoch a zaostávanie za dobiehaním životného štandardu EÚ. V posledných troch rokoch sú všetci susedia Slovenska úspešnejší v dobiehaní západného štandardu. Vývoj Slovenska tiež ukazuje jasnú štrukturálnu zmenu, a to na jednej strane smerom k rastu sektora služieb, pričom však sektor priemyslu ostáva stále veľmi silný, na druhej strane sa však mení charakter priemyslu a najdôležitejším odvetvím priemyslu na Slovensku je výroba motorových vozidiel. Prognózy ekonomického rastu však hovoria o pomerne nízkom, i keď kladnom vývoji do budúcnosti, a preto bez prípadných reforiem bude Slovensko síce rásť, no naďalej nebude dobiehať úroveň najvyspelejších krajín EÚ.

Trh práce

Pozitívny za poslednú dekádu, ale i ďalej do minulosti je vývoj na trhu práce. Výška nezamestnanosti, ktorá bola aj viac ako 14 % v roku 2012, sa napriek kríze v roku 2020 neprejavila a nezamestnanosť sa v súčasnosti pohybuje na úrovni okolo 6 %. Negatívom sú

najmä regionálne disparity. Kým na západe krajiny sa nachádzajú okresy s nezamestnanosťou okolo troch percent, okresy Rimavská Sobota či Poltár majú evidovanú nezamestnanosť aj viac ako 19 % (zobrazuje aj graf). Preto kým na západe krajiny chýba už nielen kvalifikovaná, ale takmer akákoľvek pracovná sila, na východe a juhovýchode krajiny sú ľudia nútení za prácou cestovať či sa sťahovať. Tento vývoj ešte prehĺbuje regionálne

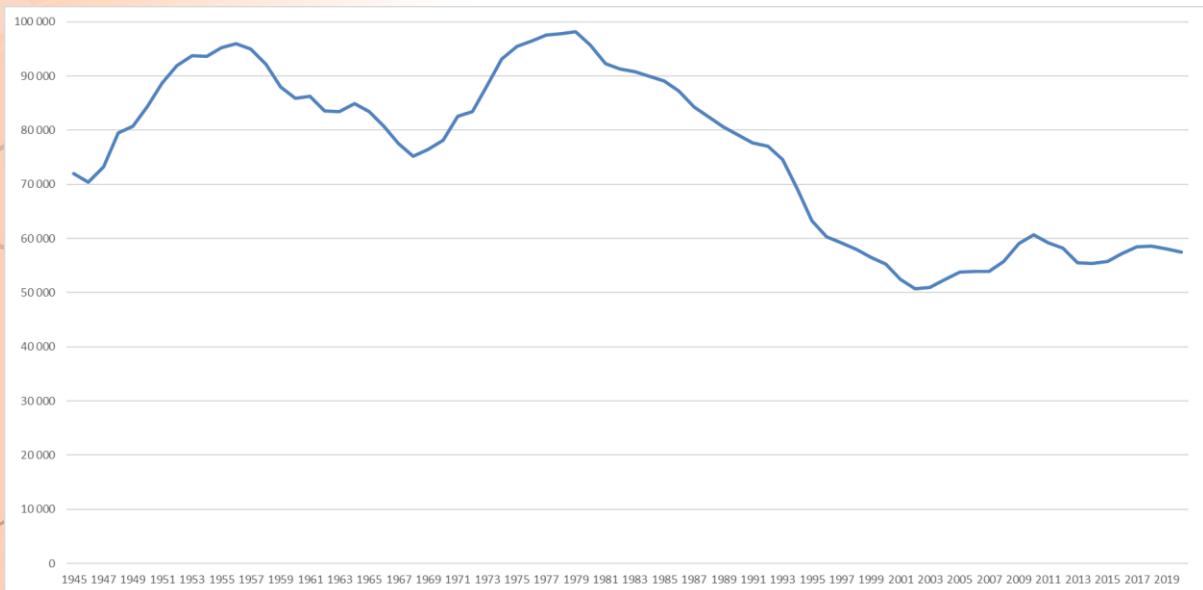
rozdiely.

Zahraničný obchod

Samostatnú problematiku predstavuje zahraničný obchod. Kľúčovými partnermi Slovenska sú predovšetkým krajiny Európskej únie, avšak z hľadiska dovozu je to aj Ruská federácia či Ukrajina. Práve vojenský konflikt týchto dvoch krajín v medzinárodnom obchode vytvára také rozsiahle riziká, aké neboli na Slovensku badateľné v predošlých 30 rokoch, t. j. od skončenia studenej vojny. Rozsiahle sankcie voči Ruskej federácii môžu znamenať výrazný dopad na slovenské podniky.

Starnutie populácie, migrácia

Ďalším významným rizikom, ktoré je navyše pomerne dobre predikovateľné, je tiež starnutie slovenskej populácie. Tento proces sa už začal a pôrodnosť sa po prvotnom poklese z 90. rokov za posledné desaťročie stabilizovala na počtoch okolo 60 tisíc novonarodených detí ročne.

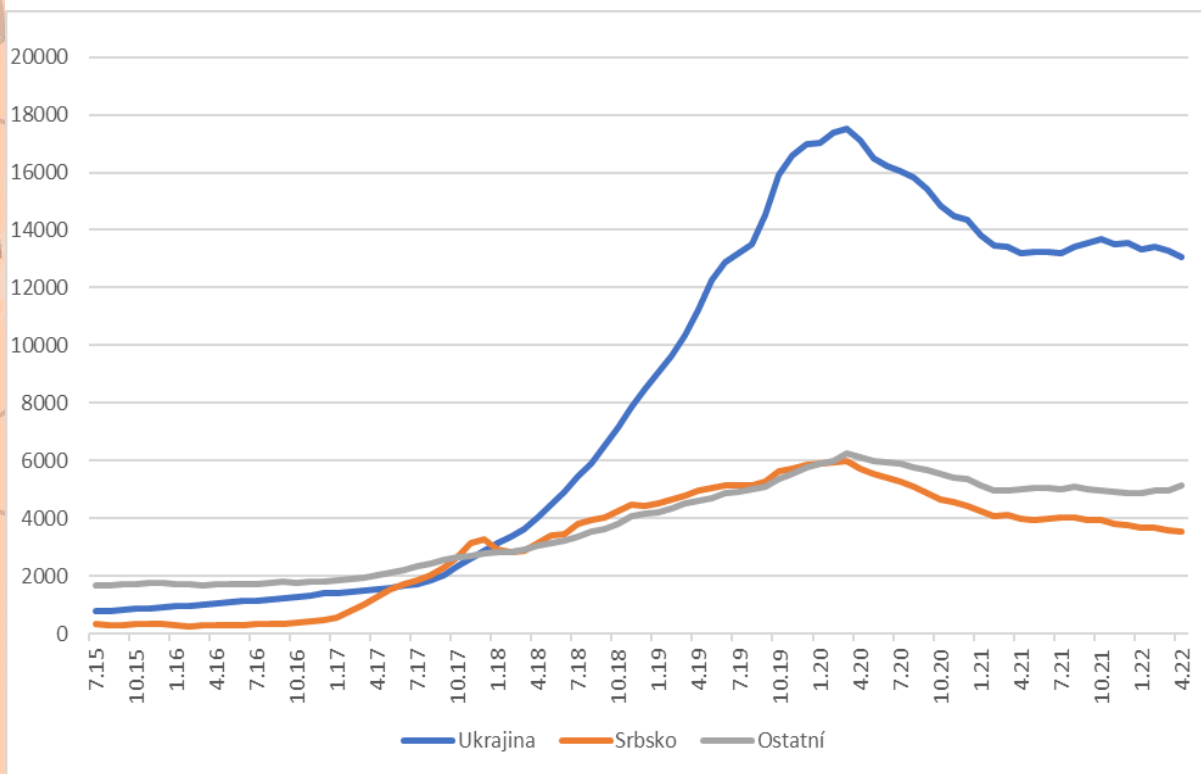

S výnimkou obdobia COVID-19 a krízy v rokoch 2020 a 2021 rastie tiež stredná dĺžka dožitia, pričom sa predpokladá, že sa postupne zvýši až na 80 rokov pre mužov a 86 rokov pri ženách do roku 2060. V najbližších desiatich rokoch dôjde k rastu veku dožitia najstaršej časti populácie od 65 rokov asi na 20 rokov pre ženy a 17 rokov pre mužov (znamená to, že muži v 65 rokoch môžu očakávať asi 20 rokov života a ženy asi 17). Tieto ukazovatele, spolu so starnutím populácie vyvolávajú už v súčasnosti veľký tlak na dôchodkový systém a ten následne na štátny rozpočet. V budúcich desiatich rokoch sa trend v pôrodnosti výraznejšie nezmení, a preto je nevyhnutné prijímať a hľadať iné riešenia. Už v súčasnosti pociťujeme pokles ekonomicky aktívneho obyvateľstva, pričom do roku 2030 môže na trhu práce chýbať ďalších 50 tisíc ľudí.

Vplyvom nečakaných výdavkov a systematického starnutia populácie sú slovenské verejné financie v zlom stave. Zhoršuje sa ako dlh verejnej správy v pomere k HDP, tak i dlh verejnej

správy v absolútnych číslach a do budúcnosti je obrovským rizikom udržateľnosť verejných financií, ktorá sa posledné tri roky zhoršila výrazne. Ak teda riešením starnutia populácie nie je možnosť štátu požičať si na zvýšené výdavky a preklenúť zhoršené obdobie, ostáva len možnosť dovozu pracovných síl zo zahraničia.

Od roku 2015 pozorujeme pozitívne trendy v oblasti migrácie, kedy čoraz viac cudzincov pracuje na Slovensku (asi 20 tisíc). Avšak v prípade občanov tretích krajín ide najmä o pracovníkov, ktorí pracujú ako operátori výroby a Slovensku sa preto stále nedarí získavať najmä kvalifikovanejších pracovníkov zo zahraničia. V prípade občanov z krajín EÚ/EHP sa tiež výraznejšie zvýšil počet pracovníkov prichádzajúcich na Slovensko (asi 30 tisíc), pričom títo pracujú v kvalifikovanejších pozíciách, napriek tomu však veľká časť z nich pracuje na pozícii operátor strojov. V prípade občanov z tretích krajín prichádzajú na Slovensko pracovať najmä občania Ukrajiny, Srbska a občania EÚ, a to najmä z Rumunska, Českej republiky a Maďarska. Napriek pozitívnym trendom v tejto oblasti a znižujúcemu sa podielu občanov Slovenska, ktorí odchádzajú krátkodobo za prácou do zahraničia (asi 120 tisíc) sa odhaduje, že pretrváva negatívne saldo migrácie. Otázkou preto je, ako prebiehajúca vojna na Ukrajine ovplyvní tieto trendy. Na Slovensku v produktívnom veku o inštitút dočasného útočiska požiadalo asi 40 tisíc ukrajinských občanov. Ich zapojenie do pracovného procesu môže znamenať veľmi významný impulz pre slovenskú ekonomiku a môže pomôcť riešiť niekoľko problémov, ktoré sme spomenuli vyššie. Nejde však o systémový nástroj a počet ľudí, ktorí na Slovensku zostanú, je do značnej miery závislý od vývoja vojny na Ukrajine.

Pomôcť ekonomike je tiež možné prostredníctvom reformy podnikateľského prostredia. Konkurencieschopnosť musí byť zachovaná aj tým, že dôjde k obmedzeniu zbytočnej byrokracie. V posledných rokoch sa Slovensko prepadá v rebríčkoch konkurencieschopnosti a zvrátiť tento trend ostáva veľkou výzvou verejnej politiky.

Globálne megatrendy

Na vývoj sveta v budúcnosti budú mať vplyv aj globálne megatrendy, ktoré môžeme vnímať už dnes. Prvým globálnym megatrendom je presun ekonomického centra z USA a Európy do krajín Ázie. Predpokladá sa rast dôležitosti najmä Číny a Indie na globálnej spotrebe, pričom dôležitou síce ostane aj Európa, no jej vplyv bude v budúcnosti menší. Rizikom pre krajiny západného sveta je však stúpajúca zadlženosť, ktorej riešenie môže a asi aj bude mať dopad na spotrebu. Dlhy vyspelých krajín sú dnes vysoko nad úrovňou 100 % výkonu ekonomiky.

Druhý významný trend predstavujú digitálne technológie a ich zavádzanie do výroby. Niektoré zdroje tento trend označujú aj ako novú priemyselnú revolúciu, ktorá dostala názov Priemysel 4.0. Táto revolúcia znamená nielen nárast robotizácie, ale tiež zmenu na požiadavky pracovnej sily vo svete. Úspešnými budú len tie krajiny, ktoré dokážu udržať vysokú kvalitu a kvalifikáciu pracovnej sily, ktorá sa bude schopná rýchlo adaptovať na meniace sa podmienky. Slovensko však podľa merania indexu DESI dosahuje vysoko podpriemerné úrovne a je štvrté najhoršie spomedzi krajín EÚ, čo sa týka digitálnych zručností populácie.

Významnú skupinu problémov, ktoré ohrozujú najvyspelejšie ekonomiky sveta predstavuje tiež starnutie populácie, čo má vplyv na štruktúru spotreby najvyspelejších krajín sveta, ale tiež zhoršujúca sa kvalita životného prostredia, ktorá môže znamenať pokles ekonomickej aktivity aj o desiatky percent.

Opatrenia vlády

Pozitívom na vývoji situácie je najmä to, že vo väčšine indikovaných kritických oblastí si vláda uvedomuje potrebu zmeny a realizuje niektoré kroky, ktoré sa dajú vnímať ako pozitívne s ohľadom na situáciu. V oblasti makroekonomickej stabilizácie a verejných financií je však stav poznamenaný situáciou vo svetovej ekonomike a štát prijíma reštriktívne opatrenia v rozpočtovej politike skôr deklaratívne ako formálne.

Dôchodková politika a stabilizácia dopadov na štátny rozpočet v budúcnosti sa v období dvoch posledných rokov mierne zlepšila. Vláda zrušila zastropovanie veku odchodu do dôchodku a pripravila niekoľko nástrojov na zlepšenie dlhodobej udržateľnosti dôchodkového systému. Samotné pozitívne opatrenia však vláda zhoršuje prijímaním drahých okamžitých opatrení, ako je napr. pripravovaný rodičovský bonus. V oblasti imigračnej politiky je verejná politika taktiež pomaly reagujúca, výnimkou je len inštitút dočasného útočiska, prostredníctvom ktorého sa darí získavať pracovnú silu z Ukrajiny a ktorý výrazne zjednodušuje proces zamestnania sa pre týchto ľudí.

V oblasti podnikateľského prostredia existuje tiež posun vo verejnej politike smerom k debyrokratizácii podnikateľského prostredia. Pozitívnu v tomto smere je nielen politika antibyrokratických balíčkov, ale tiež schválená metodika „1 in 2 out“, ktorá pristupuje k redukcii záťaže podnikateľského prostredia systematicky. Avšak vlády v poslednom období nemajú odvahu uskutočniť zásadné zmeny v daňovo-odvodovom systéme, v oblasti minimálnej mzdy či v oblasti zákonníka práce. Preto jedinou pozitívnu zmenou po nástupe vlády v roku 2020 ostáva len zrušenie nesystémového bankového odvodu, napriek tomu však v systéme ostáva niekoľko sektorových daní, viacero rôznych sadziieb či vysoké zaťaženie práce najmä sociálnymi odvodmi. Napriek pozitívnym krokom na odbúravanie byrokratickej záťaže pretrváva v systéme nedostatočná príprava legislatívy, prijímanie zákonov na poslednú chvíľu, využívanie zrýchleného legislatívneho konania (od obdobia pandémie pretrváva doteraz), nefunkčný inštitút tretieho čítania v parlamente či poslanecké návrhy prijímané bez dodatočného vyčíslenia dopadov a pod. Všetky tieto aspekty dokopy vytvárajú nebezpečný mix, ktorý podnikateľom nedáva záruku dostatočne stabilného legislatívneho prostredia.

Čiastočne pozitívnym je vývoj v oblasti vzdelávania, kedy vláda postupne akceptuje aj niektoré z návrhov zamestnávateľov prezentovaných v minulosti. Vláda postupne zavádza legislatívne zmeny do obsahových štandardov vzdelávania a vyššej flexibility vzdelávania. Vláda kontinuálne podporuje systém duálneho vzdelávania a ide o jeden z mála príkladov verejnej politiky, kedy vlády postupujú v kontexte a systém sa zlepšuje naprieč vládami a vládnymi stranami. V legislatívnej oblasti vláda vytvorila podmienky na spájanie vysokých škôl a postupného zníženia počtu verejných škôl. Naopak, vláda zatiaľ neuskutočnila potrebné zmeny vzhľadom na redukcii študijných a učebných odborov. Napriek pozitívnym zmenám ostáva však problémom implementácia týchto zmien, pričom pozitívne efekty sa na výsledkoch žiakov a študentov či v rebríčkoch vysokých škôl ešte nestihli prejaviť. Tieto zmeny do veľkej miery súvisia aj s Priemyslom 4.0, ktorý vyžaduje väčšiu digitalizáciu, ako

i zmenu priorít vo vzdelávacej oblasti (priorita sa musí z memorovania presunúť najmä na tzv. soft skills a digitálne zručnosti).

V oblasti ochrany životného prostredia je citeľná snaha vlády znižovať emisie, avšak veľakrát pri legislatívnych zmenách vláda prenáša zodpovednosť za znečisťovanie na zamestnávateľov. Neadekvátne zvyšovanie poplatkov môže pre viacerých zamestnávateľov znamenať, že prestanú byť konkurencieschopní, preto by vláda mala pri zmenách a prípadnom novom zaťažovaní podnikateľov brať do úvahy aj schopnosť podnikateľov a podnikov presadiť sa na zahraničných trhoch.

V dnešnej nestabilnej dobe a meniacich sa geopolitických súvislostiach sveta je veľmi ťažké predikovať vývoj Slovenska na budúcich desať rokov. Bez zásadných zmien, najmä v daňovej oblasti, vzdelávacej oblasti, dôchodkovej politike, trhu práce a imigračnej politike Slovensko naďalej nebude dobiehať úroveň najvyspelejších krajín Európskej únie, a to napriek tomu, že z dlhodobého hľadiska bude životný štandard občanov pravdepodobne rásť. Na to, aby sa Slovensko pohlo dopredu sú však zásadné zmeny absolútne nevyhnutné. Slovensko si dnes nemôže dovoliť nekonceptné, nesystémové a populistické politiky, pretože tieto zničia aj zvyšky jeho konkurencieschopnosti. Jednoznačne potrebuje reformy zamerané na stabilizáciu verejných financií, zníženie daňovo-odvodového zaťaženia, zvýšenie atraktívnosti pre zahraničných (a najmä kvalifikovaných) zamestnancov a lepšie previazanie systému vzdelávania s trhom práce a budúcimi potrebami trhu práce. Len vtedy bude Slovensko úspešné.

1 DEFINOVANIE PROBLÉMOV SÚVISIACICH S DYNAMIKOU VÝVOJA EKONOMIKY

Cieľom tejto kapitoly je definovať najväznejšie problémy, ktoré majú dopad na vývoj slovenskej ekonomiky. Ide najmä o teoretické vymedzenie jednotlivých problémov tak, aby bolo v ďalších častiach analýzy možné analyticky tieto problémy uchopiť a následne definovať možné riešenia jednotlivých problémov.

1.1 Verejné financie

Dôležitým determinantom rozvoja ekonomiky každej krajiny sú verejné financie. Verejné financie majú vplyv na trhové mechanizmy a môžu ich korigovať v čase krízového obdobia. Deficit predstavuje rozdiel medzi príjmami a výdavkami štátneho rozpočtu. V krátkodobom horizonte môže deficit pomáhať riešiť negatívne zmeny a faktory na ekonomiku. V dlhodobom horizonte však deficit vedie k vzniku verejného dlhu. Dlhodobý verejný dlh vedie k rastu nákladov na splácanie dlhu. Zväčša sa verejný dlh posudzuje vzhľadom na ekonomickú výkonnosť danej krajiny, a teda ako pomer k HDP. Úrokové náklady, ktoré presiahnu určitú mieru môžu v ekonomike spôsobiť značnú nerovnováhu a z dlhodobého hľadiska, najmä v časoch výrazného prepadu HDP či zmeny externých faktorov môžu viesť k bankrotu daného štátu.

Bankrot štátu znamená narušenie dôvery voči investorom a krajina, ktorá zbankrotuje sa stáva nedôveryhodnou z hľadiska potenciálnych investícií. Zároveň tiež vysoké náklady na obsluhu verejného dlhu vedú k nižšej miere verejných investícií alebo naopak k vyššiemu zdaneniu, čo má za následok postupné znižovanie konkurencieschopnosti. Z hľadiska zachovania konkurencieschopnosti ekonomiky je nevyhnutné zachovávať zdravé verejné financie.

V poslednom období došlo k niekoľkým udalostiam, ktoré zasiahli do vývoja verejných financií. Prvou zásadnou udalosťou je vypuknutie pandémie COVID-19 v marci roku 2020. Kým predchádzajúca dekáda bola charakterizovaná skôr makroekonomickou stabilitou

a zvyšujúcim sa HDP, rok 2020 priniesol dramatické dopady a pokles HDP na Slovensku. Rozsiahla pandémia tiež vyvolala množstvo výdavkov štátneho rozpočtu, ktoré boli financované. Pandémia COVID-19 v trvaní takmer dvoch rokov mala zásadný vplyv na vývoj deficitu verejných financií v SR. V roku 2022 v čase ustupujúcej pandémie vypukol vojenský konflikt v susednej krajine. Aj keď je dnes predčasné hodnotiť vplyv tejto udalosti na verejné financie v SR, je zrejmé, že zavedené sankcie voči Ruskej federácii, ako i prehodnotenie výdavkov štátu (nevyhnutnosť zvýšiť výdavky na obranu), ale najmä nevyhnutnosť financovania pomoci voči vojnovým utečencom vytvárajú nové výzvy pre slovenské verejné financie.

1.2 Daňovo-odvodový systém

Problémom sa javí byť daňovo-odvodové nastavenie slovenského systému. Daňový systém je dôležitý z pohľadu financovania verejných služieb, ale i formovania sociálnych opatrení realizovaných v spoločnosti. Z hľadiska zamestnávateľov je tento systém dôležitý najmä s ohľadom na možnosť a motiváciu zamestnávateľov dosahovať čo najväčší zisk. Európska komisia preto hovorí o tom, že daňový systém a jeho politika by mala mať štyri priority:

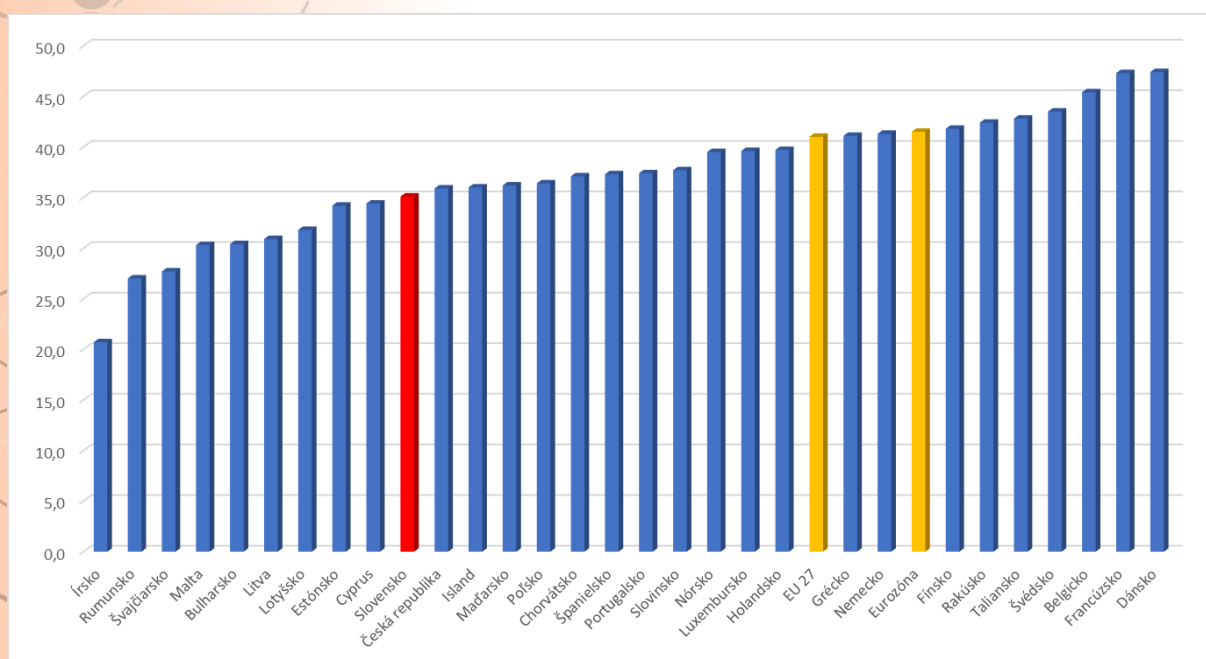
- Podpora investícií
- Podpora zamestnanosti
- Znižovanie nerovností
- Zabezpečenie dodržiavania daňových predpisov.

Daň z príjmov právnických a fyzických osôb má nemalý vplyv na ekonomický rast a investície. Daň z príjmu právnických osôb ovplyvňuje umiestnenie podnikov, ako i domáce či zahraničné priame investície. V prípade, ak by krajina zaviedla vysoké daňové či daňovo-odvodové zaťaženie práce, zahraničných investorov to môže motivovať k presunu do inej krajiny.²

²https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_taxation_sk_0.pdf

Posledná komplexná daňovo-odvodová reforma bola uskutočnená v roku 2004. Na Slovensku v danom čase došlo k zavedeniu tzv. rovnej dane, resp. rovnej sadzby dane. Došlo k zjednoteniu dane z fyzických osôb a dane z právnických osôb na sadzbe 19 % (a z dôvodu jednoduchosti aj zavedeniu základnej sadzby DPH na úrovni 19 %). Daňová reforma zaviedla aj miernu progresivitu zdanenia pre zamestnancov, a to najmä zavedením nezdaniteľnej časti základu dane, ktorá dodnes mierne zvýhodňuje nižšie zarábajúcich. Výhodu majú tiež rodičia s deťmi, na ktoré sa uplatňuje odpočítateľná položka.³

Graf 1: Celkové daňové zaťaženie vo vybraných krajinách ako percentuálny podiel HDP

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

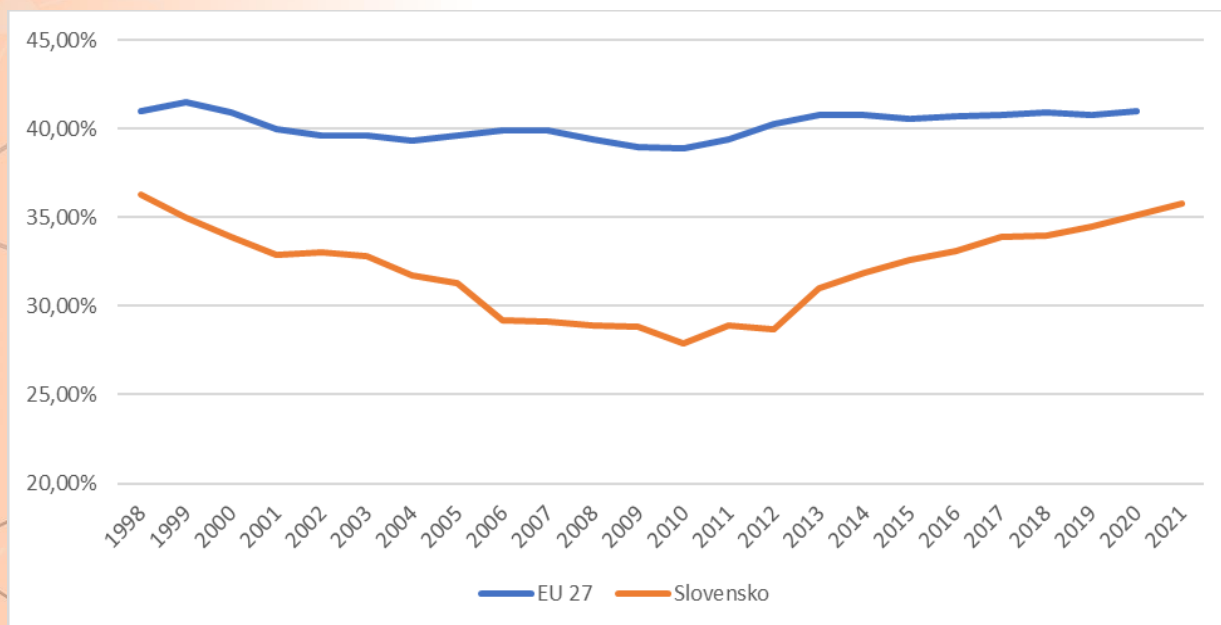
Negatívom je najmä vývoj daňovo-odvodového zaťaženia v posledných rokoch. Po období systematického znižovania daňového zaťaženia ako podielu na HDP medzi rokmi 2004 až 2010 nastáva postupné zvyšovanie daňovo-odvodového zaťaženia. Celkové daňové zaťaženie ako percentuálny podiel HDP na Slovensku v roku 2020 dosiahlo na Slovensku 35,1 %.

V rámci EÚ ide o jeden z nižších podielov a ide o porovnateľný podiel ako v Českej republike

³ Z dôvodov komplexného rozsahu daňovej sústavy nie je možné opísať všetky aspekty, preto niektoré ďalšie odpočítateľné položky nebudeme uvádzať.

či na Cypre. Najnižšie dane z hľadiska tohto pohľadu sú v Írsku (20,7 %), najvyššie naopak v Dánsku (47,4 %). Priemer EÚ 27 je na úrovni 41 % a priemer krajín Eurozóny na úrovni 41,5 %.

Graf 2: Vývoj daňovo-odvodového zaťaženia ako % HDP na Slovensku a v EÚ 27

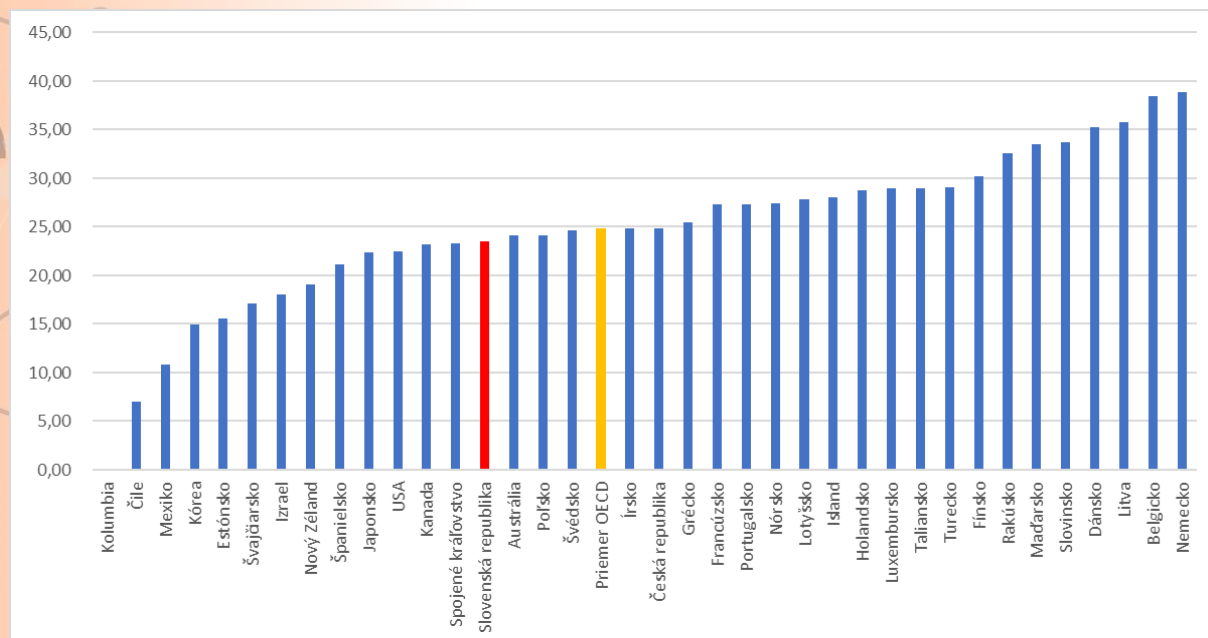

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

Dôležité z tohto pohľadu sú aj faktory, ktoré vplývajú na hodnotenie celkového daňovo-odvodového zaťaženia. Na jednej strane stoja fyzické osoby – zamestnanci a najmä daňové a odvodové zaťaženie zamestnancov.

Z hľadiska daňového zaťaženia zamestnancov nepatrí Slovensko medzi krajiny s najvyšším daňovým zaťažením v krajinách vyspelého sveta. Daňové zaťaženie zamestnancov pod úrovňou (priemerný zamestnanec) priemeru OECD nás radí v daňovom zaťažení na úroveň Spojeného kráľovstva, Austrálie či Poľska. Výrazne nižšie daňové zaťaženie zamestnancov existuje v Čile, Mexiku či Kolumbii, naopak najvyššie je v Belgicku a Nemecku.

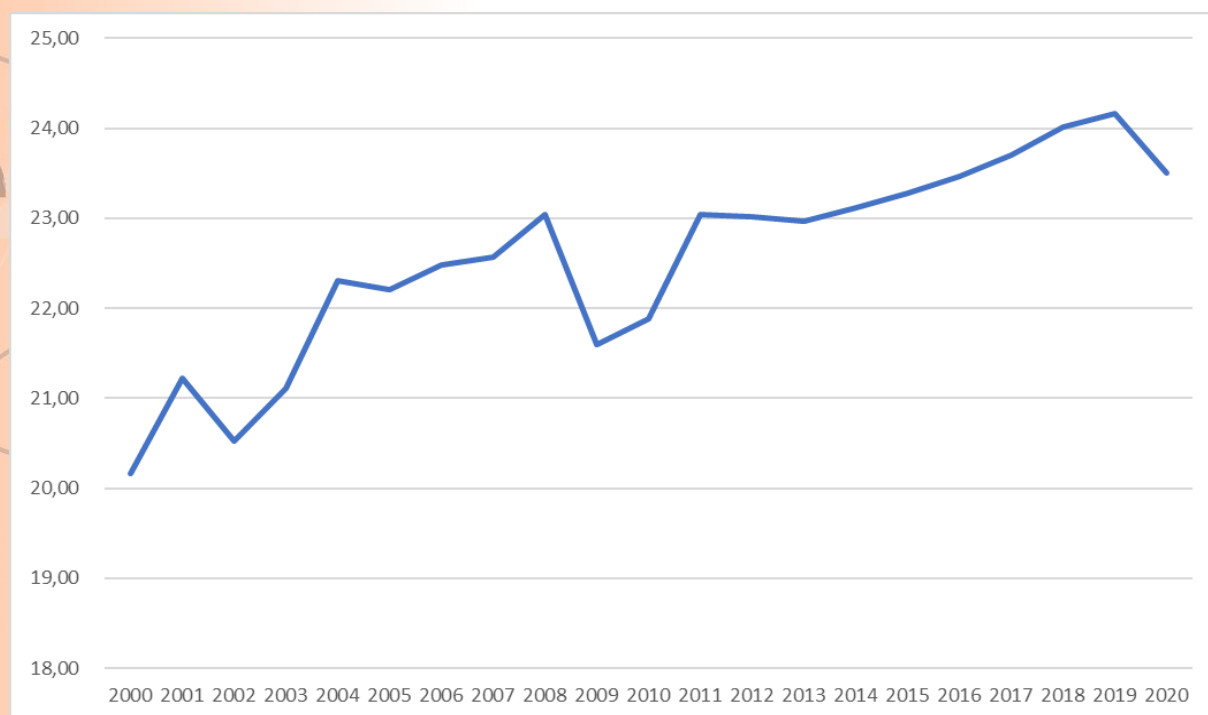
Graf 3: Daňové zaťaženie zamestnancov ako % z hrubej mzdy priemerného zamestnanca v krajinách OECD

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Negatívom je však trend, ktorý pozorujeme, a to je postupný nárast daňového zaťaženia slovenských zamestnancov. Pokles daňového zaťaženia priemerného zamestnanca nastal najmä v rokoch 2007 – 2010, avšak následne pomerne rýchlo vzrástol na súčasné úrovne blízko 23 %. V roku 2020 sledujeme pokles, ktorý je spôsobený najmä ústretovejšou daňovou politikou štátu a zvýšením nezdaniteľnej čiastky základu dane.

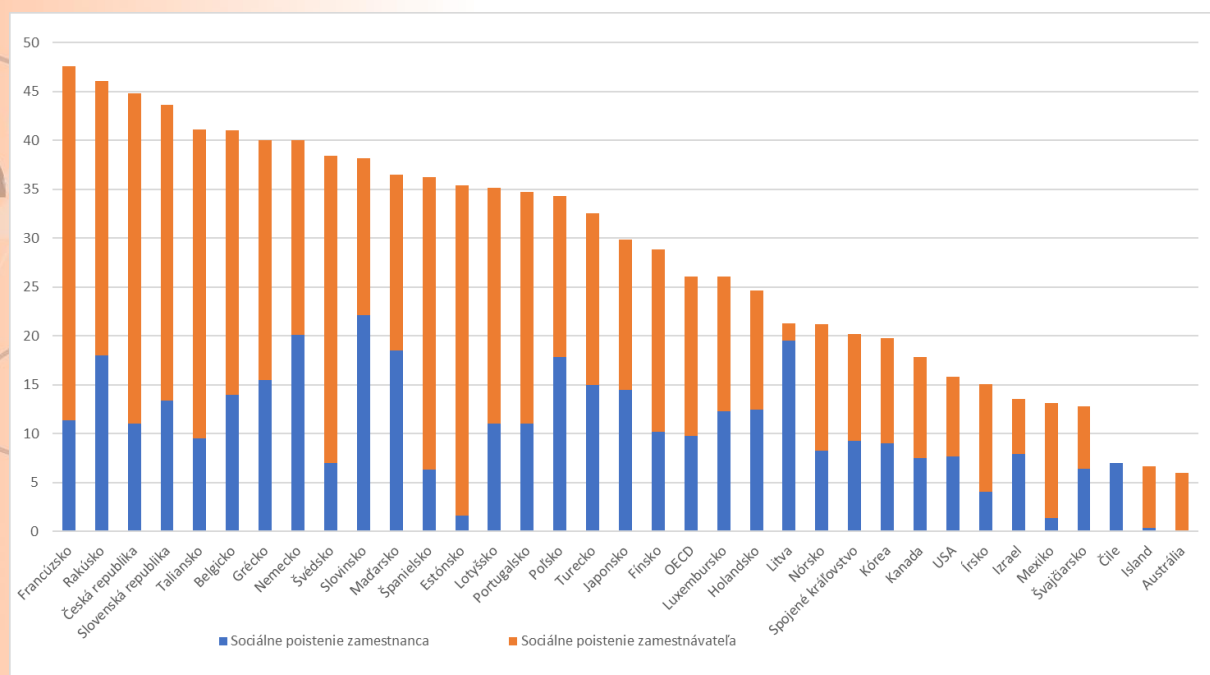
Graf 4: Vývoj daňového zaťaženia (v %) slovenského priemerného zamestnanca podľa OECD

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Ako môžeme vidieť aj z Grafu 1, Grafu 3 a Grafu 4, odvodové zaťaženie slovenských zamestnancov (Graf 5) patrí medzi najvyššie v krajinách vyspelého sveta. Podľa údajov OECD dosiahlo priemerné odvodové zaťaženie zamestnanca na Slovensku viac ako 43 % (zamestnanec platí odvody vo výške 13,4 % a zamestnávateľ viac ako 35 %). Tým sa Slovensko zaraďuje medzi krajiny ako Francúzsko, Rakúsko, Česká republika či Taliansko.

Graf 5: Výška príspevkov na sociálne a zdravotné odvody vo vybraných krajinách OECD

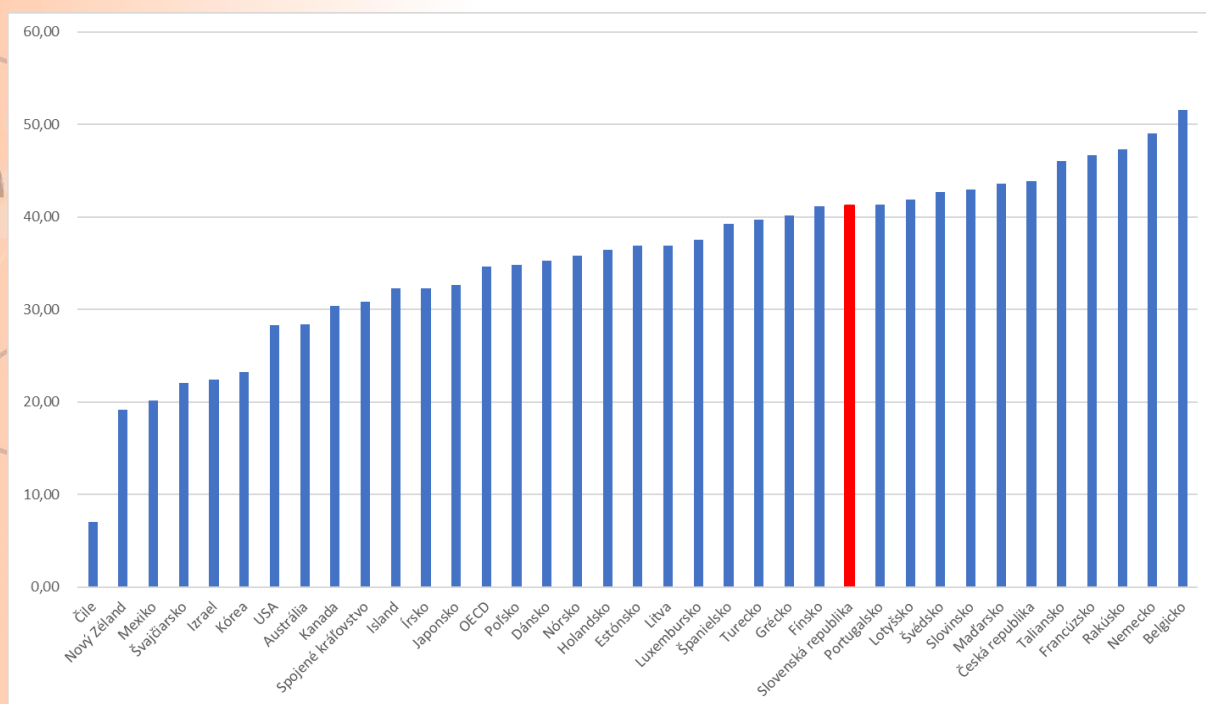

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe OECD

Zamestnávanie zamestnanca je preto na Slovensku objektívne drahé. Ešte lepšie je tento pomer možné vyjadriť tzv. daňovým klinom. Daňový klin vyjadruje, koľko % z nákladov práce zamestnanca si necháva štát vo forme daní a odvodov. Rozdiel oproti 100 % predstavuje časť, ktorá zostáva zamestnancovi v podobe čistej mzdy (IFP, 2016).

Priemer daňového klinu pre OECD je stanovený na úrovni 34,6 %. Zostávajúce percentá (65,4 %) zodpovedajú čistej mzde zamestnanca. Konštatovanie, že Slovenská republika sa v úrovni daňového klinu nachádza nad úrovňou priemeru OECD, preto neprekvapí. Úroveň daňového klinu na Slovensku je navyše pomerne vysoká a dosahuje 41,24 % (2020).

Graf 6: Úroveň daňového klinu v krajinách OECD v roku 2020

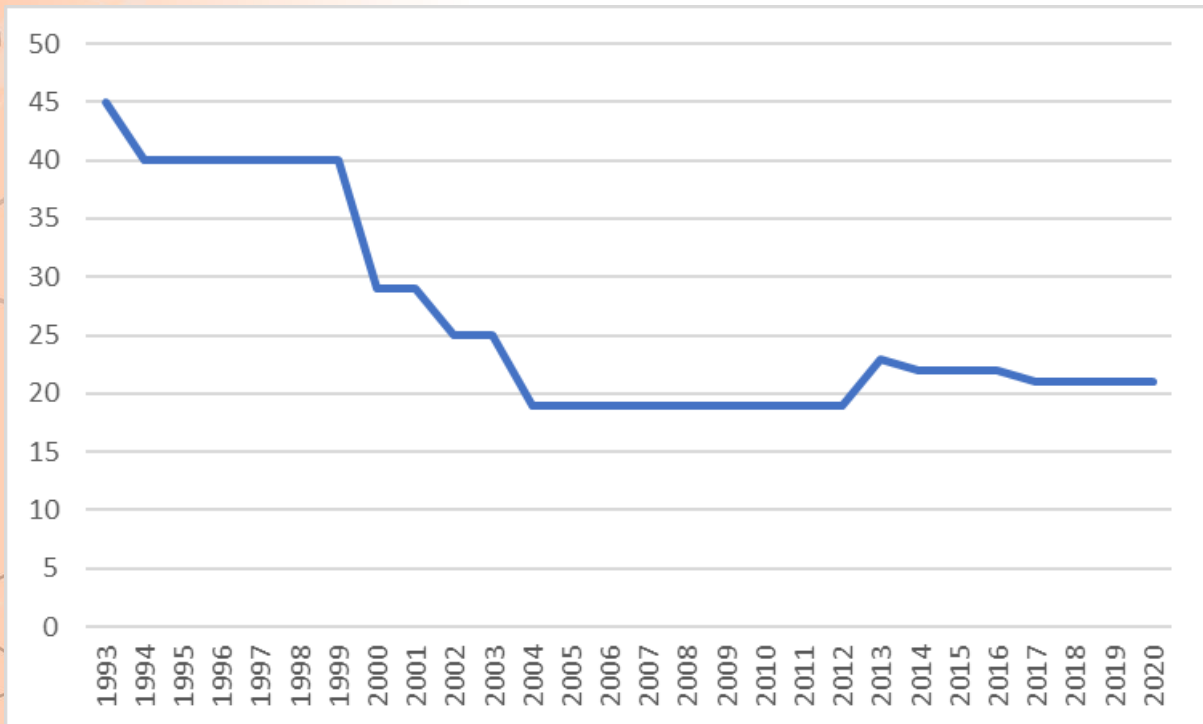
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

V medzinárodnom porovnaní sa Slovensko nachádza na rovnakej úrovni ako Fínsko či Portugalsko. Nižšia je úroveň daňového klinu v Poľsku, vyššia naopak v Českej republike a Maďarsku. Celkovo najvyššia je v Belgicku, kedy si štát „zoberie“ na daniach a odvodoch viac ako 51 % mzdy zamestnanca, ale tiež v Nemecku (49,04%). Nedá sa preto jednoznačne povedať, že Slovensko by z pohľadu daňovo-odvodového zaťaženia bolo úplne nekonkurencieschopné v porovnaní s vyspelými krajinami OECD, no napriek tomu platí, že patrí do skupiny krajín, ktoré zaťažujú prácu pomerne výrazne.

Od roku 2004 a daňovej reformy došlo k viacerým úpravám v daňovo-odvodovom systéme. Ako už vyplýva z údajov zverejnených vyššie, vo všeobecnosti majú spoločné najmä to, že daňovo-odvodové zaťaženie zamestnancov, ako i zamestnávateľov vzrástlo. Viditeľné je to napr. na dani z príjmov právnických osôb. Základná sadzba dane z príjmov právnických osôb postupne klesla z úrovne 45 % v roku 1993 až na 19 % po reforme v roku 2004. Po roku 2012 sú však viditeľné tlaky na zvýšenie tejto dane. V roku 2013 dosiahla daň z príjmov

právnických osôb až 23 %, následne sa znížila o jeden a od roku 2017 o dva percentuálne body.

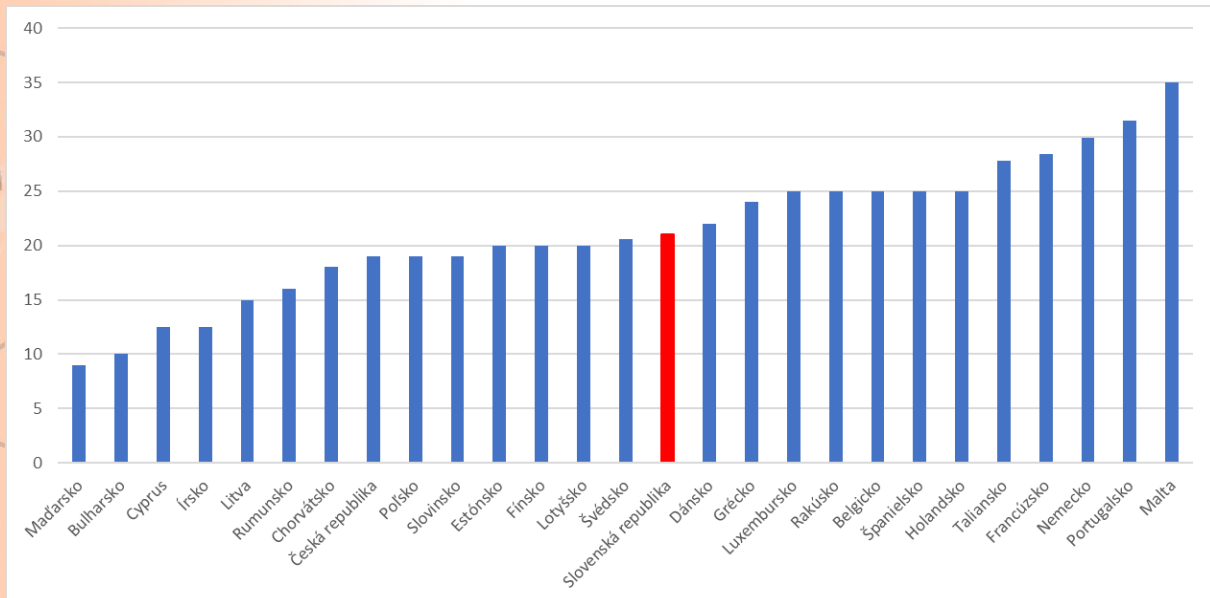
Graf 7: Vývoj základnej sadzby dane z príjmov právnických osôb v SR od roku 1993

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov taxfoundation.org

V súčasnosti platí na Slovensku základná sadzba dane z príjmov právnických osôb na úrovni 21 %. Ide o podobnú sadzbu dane, aká je zavedená napr. vo Švédsku alebo v Dánsku. Jednou zmenou oproti minulosti je nižšia sadzba dane z príjmov právnických osôb na úrovni 15 %, ktorú si subjekt môže uplatniť vtedy, ak zdaniteľné príjmy sú za zdaňovacie obdobie vo výške neprevyšujúcej 49 790 eur. Kým v minulosti najmä politici vyspelejších krajín vytýkali Slovensku daňovú konkurenciu, a teda priťahovanie zahraničných investícií výškou korporátnej dane, v súčasnosti je táto daň už na úrovni viacerých vyspelých krajín.

Graf 8: Sazby dane z príjmov v krajinách EÚ 27

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov taxfoundation.org

Avšak z hľadiska konkurencieschopnosti sú na to lepšie aj podobné krajiny ako Slovensko. Sadzba korporátnej dane v Maďarsku je len 9%, v Bulharsku je to 10 % a na Cypre 12,5 %, podobne ako aj v Írsku. Najvyššie daňové zaťaženie firiem je zavedené na Malte, v Portugalsku či v Nemecku. Rizikom je tiež daň z dividend.

Daň z vyplateného zisku (teda daň z dividend) je opätovne uplatňovaná od roku 2016 a uplatňuje sa na tú sumu, ktorá je vyplatená spoločníkom či konateľom už zo zdaneného zisku, ktorý sa rozhodnú si vyplatiť. Výška dane je 7 %.

Celkovo je možné hodnotiť daňový systém napriek všetkým zmenám relatívne pozitívne. Slovenský daňový systém nepatrí medzi systémy, ktoré by mali zavedené najvyššie sadzby daní, avšak zmeny z posledných rokov výrazne zvýšili daňové zaťaženie, ako aj náklady na zamestnávanie ľudí. Všetky tieto kroky neprispievajú k vyššej konkurencieschopnosti zamestnávateľov. Čo je však výrazne negatívne je sociálny systém a odvodové zaťaženie zamestnanca. Odvody zamestnávateľa za zamestnancov patria medzi najvyššie nielen v rámci Európy, ale i v rámci ostatných vyspelých krajín OECD. V tejto oblasti Slovensko

jednoznačne stratí konkurenčnú výhodu, ak nedôjde k zmene v prístupe verejnej politiky, zjednodušeniu systému a zníženiu odvodového zaťaženia. Napriek tomu sa v nasledujúcich desiatich rokoch nedá očakávať podstatné zníženie daňovo-odvodového zaťaženia. Dôvodom na takýto pesimizmus je najmä stav verejných financií, ktorého stabilizácia a najmä zníženie verejného dlhu neumožní zásadnejšie znižovať dane.

Významným negatívom je tiež zaťaženie vybraných firiem tzv. sektorovými daňami. Takáto daňová politika neprospieva „čistote“ daňového systému a zavádza ďalšiu sadzbu dane pre niektoré subjekty. Ide najmä o osoby v rámci podnikania v energetike, poisťovníctva, verejného zdravotného poistenia, elektronických komunikácií, farmácie, poštových služieb, dopravnej infraštruktúry, verejných vodovodov a kanalizácií, leteckej dopravy, poskytovania zdravotnej starostlivosti a pod. V zásade sú teda vyššou daňou zdanené niektoré monopoly a oligopoly, avšak viaceré z nich sú priamo vo vlastníctve štátu.

Daňový systém je potrebné reformovať, no najmä smerom k zrušeniu sektorových daní, výnimiek, sprehľadnenia daňového systému a celkového zníženia daňovo-odvodového zaťaženia. V najbližších desaťročiach je chybná úvaha smerom k zvyšovaniu daňovo-odvodového zaťaženia, keďže Slovensko je malá, otvorená ekonomika, ktorá musí byť schopná konkurovať väčším krajinám atraktívnym podnikateľským prostredím, ktorého súčasťou sú dane.

1.3 Nízka výkonnosť vzdelávacieho systému a štruktúra absolventov

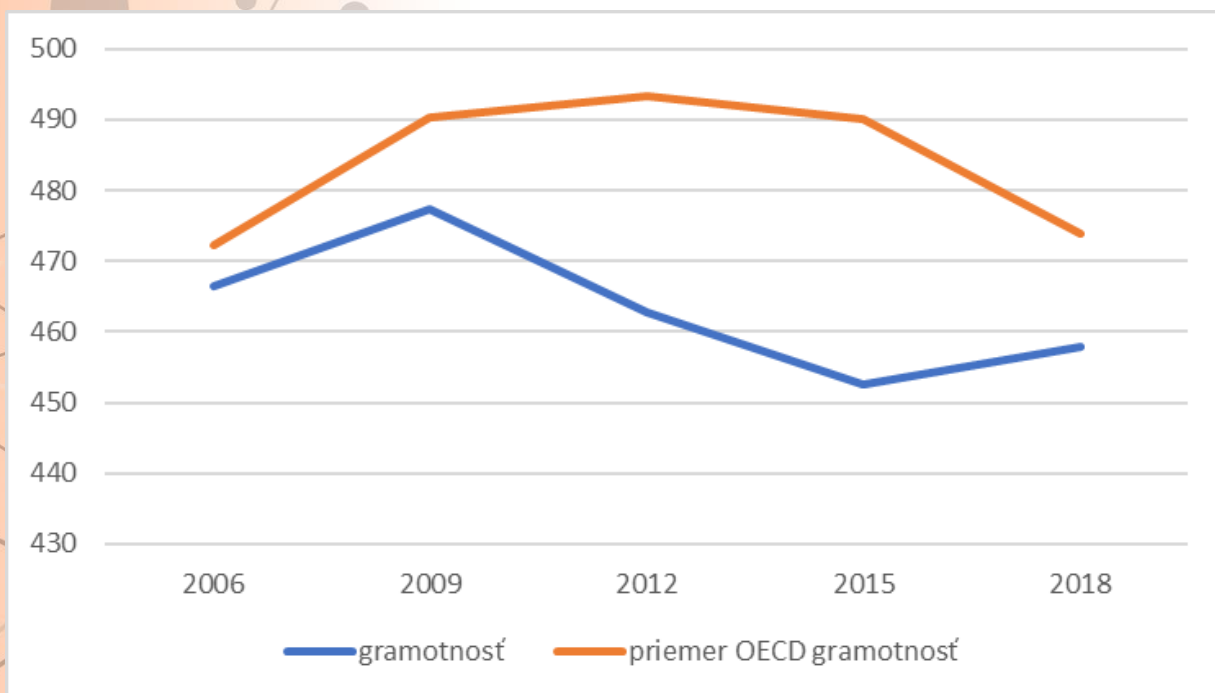
Vzdelanie patrí k dôležitým faktorom, ktoré rozhodujú o úspešnosti jednotlivých krajín. Slovenský vzdelávací systém dlhodobo patrí k menej výkonným vzdelávacím systémom v Európe, ako i vo svete. Ako pripomína Humajová a kol., vo vzdelávacom systéme sa od novembra 1989 nenaštartovala koncepčná reforma. Nedošlo preto k zvýšeniu kvality vzdelávacieho systému, tá naopak podľa viacerých ukazovateľov stále klesá.

Existuje niekoľko ukazovateľov, na základe ktorých je možné posúdiť kvalitu vzdelávacieho systému. Na primárnom stupni vzdelávania ide najmä o hodnotenie OECD PISA.

V hodnotení PISA sa realizuje hodnotenie v kategórii „gramotnosť“, „matematika“ a „veda“. Hodnotenie PISA sa uskutočňuje každé tri roky (v roku 2021 sa termín presunul na rok 2022). Hodnotenie je realizované u 15 ročných študentov.

V hodnotení gramotnosti študentov skončili slovenskí študenti pod priemerom OECD vo všetkých sledovaných rokoch. V poslednom hodnotení sa však mierne zlepšili.

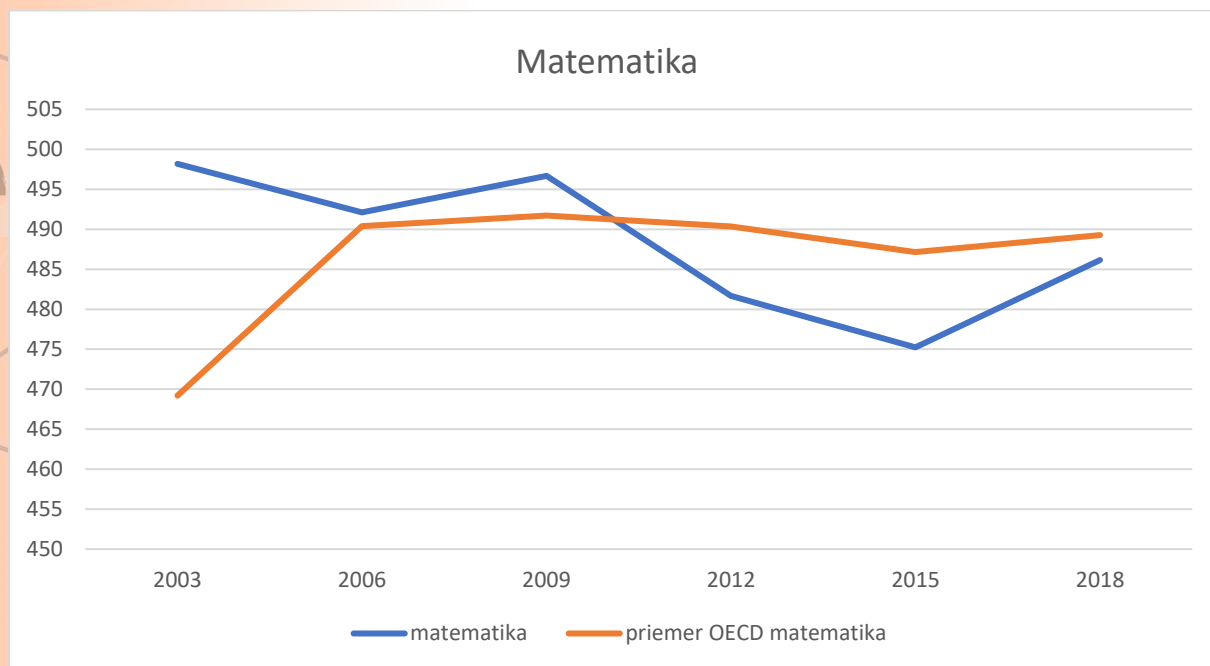
Graf 9: Hodnotenie PISA v gramotnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov OECD PISA

Hodnotenie v matematike má vo všeobecnosti klesajúcu tendenciu. Napriek tomu, že v prvých hodnoteniach v rokoch 2003 – 2009 študenti prekonávali priemer OECD, od roku 2012 sa umiestňujú pod priemerom krajín OECD. Priemer krajín OECD je navyše stagnujúci a až v poslednom hodnotení 2018 môžeme vidieť náznaky zlepšenia slovenských študentov.

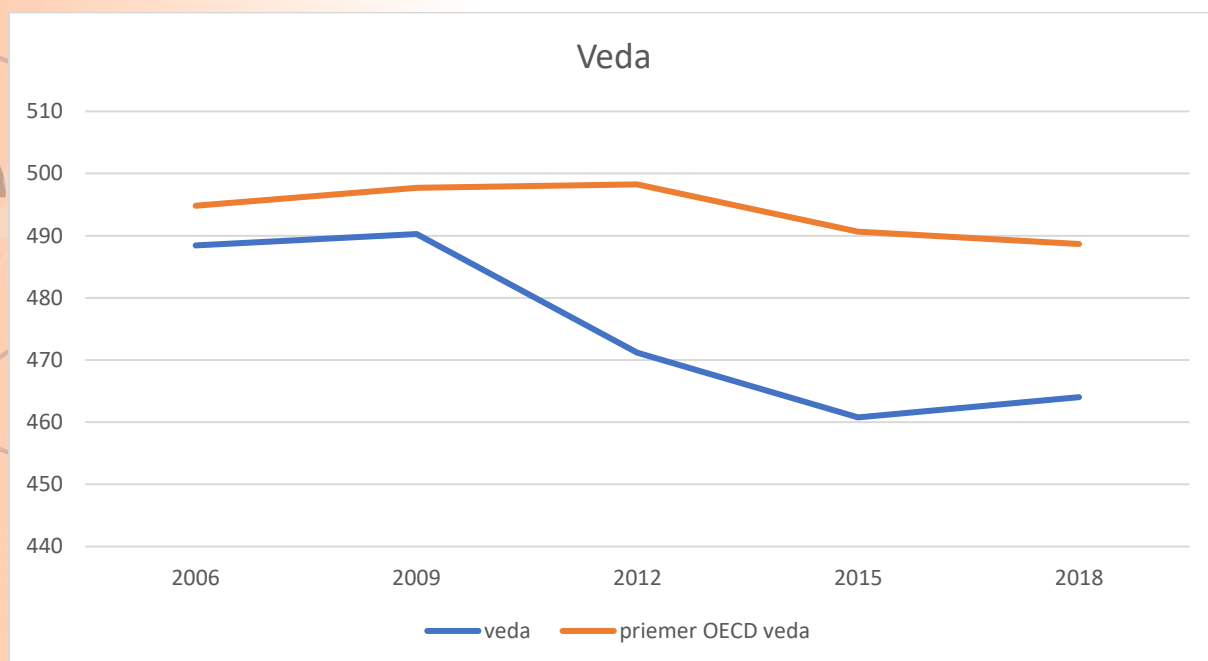
Graf 10: Hodnotenie PISA v matematike

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov OECD PISA

Aj veda bude tvoriť v budúcnosti dôležitý prvok Priemyslu 4.0 (viac v kapitole 1 a 3). Aj v tomto hodnotení sa vo všetkých rokoch, v ktorých sa študenti SR zapojili do hodnotenia umiestnili pod priemerom OECD. Od roku 2009 bol navyše trend klesajúci a mierne zlepšenie prišlo až v roku 2018.

Graf 11: Hodnotenie PISA vo vede

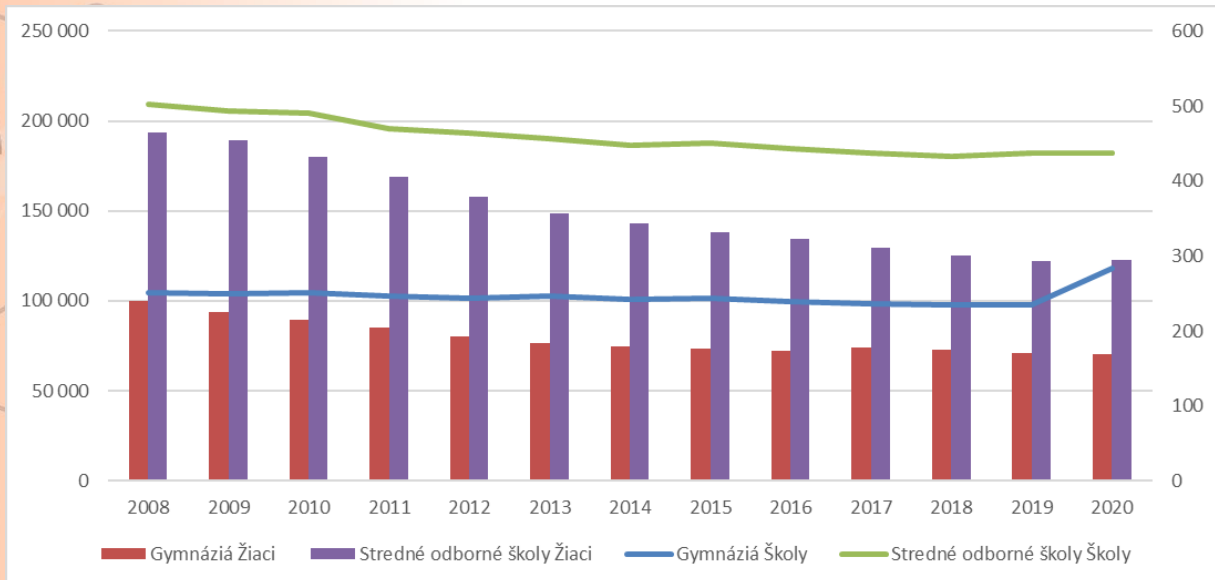

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov OECD PISA

Vo všetkých hodnotených ukazovateľoch Slovensko končí pod priemerným hodnotením krajín OECD.

Slovenský vzdelávací systém je v posledných rokoch charakterizovaný najmä úbytkom počtu žiakov a študentov, ktorí sú do neho zapojení. Dlhodobo klesá počet študujúcich na slovenských školách, čomu však nezodpovedá nielen pokles počtu samotných škôl, ale i pokles počtu učiteľov. Ako rozoberáme v tejto štúdii ďalej, vývoj demografických ukazovateľov, najmä však pôrodnosti už dnes dopadá na vysoké školy. Jeden z najnižších prírastkov novonarodených detí dosiahlo Slovensko v rokoch 2002 – 2003 (viď Kapitola 2), čo má významný dopad na znižujúce sa počty študentov. Ako dokazuje aj Graf 12, na negatívny vývoj pôrodnosti a následného poklesu počtu žiakov a študentov na školách nedostatočne reaguje verejná politika poklesom počtu škôl. Výsledkom je veľké množstvo škôl, ktoré sa vzhľadom k financovaniu snažia najmä naplniť kapacity. Aj z toho dôvodu dochádza k postupnému znižovaniu kvalitatívnych kritérií na žiakov a študentov.

Graf 12: Počty žiakov na gymnáziách a stredných odborných školách a počty stredných odborných škôl a gymnázií (ľavá os)

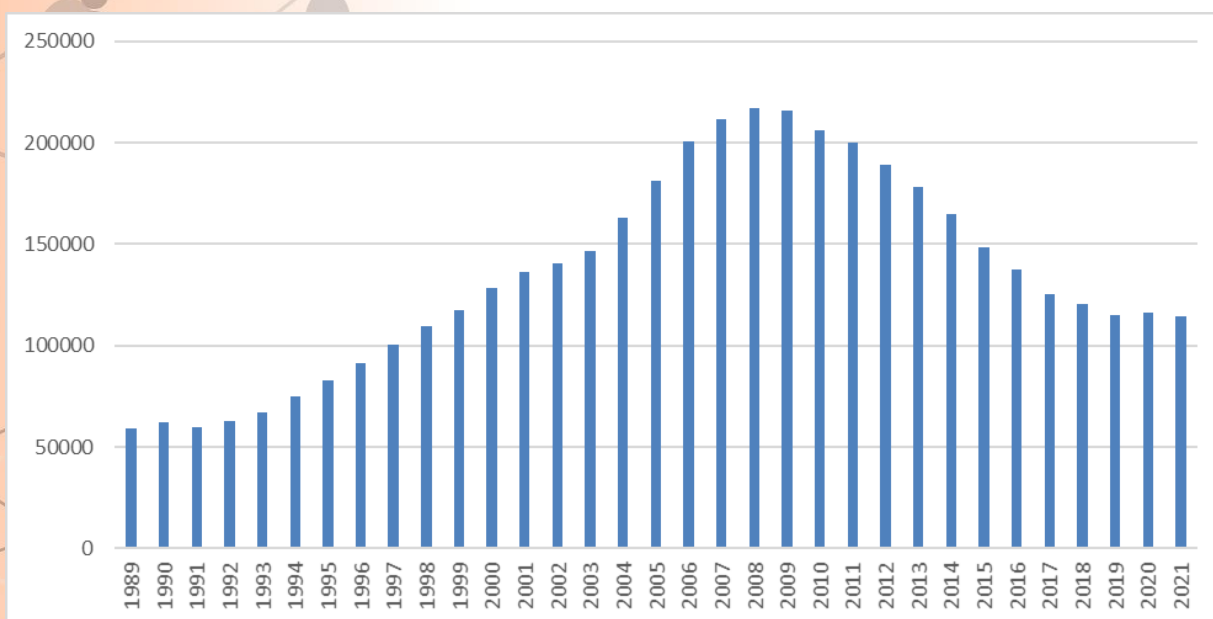
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ako môžeme vidieť na Grafe 12, počas uplynulých rokov od roku 2008 postupne dochádza k poklesu počtu žiakov na stredných školách, ako i gymnáziách. Pravdou je, že pokles sa v posledných rokoch mierne spomalil, avšak stále do značnej miery pretrváva. Pokles počtu študentov na stredných školách je taktiež nasledovaný poklesom počtu stredných odborných škôl a gymnázií.

Samostatnú skupinu problémov tvorí vysoké školstvo. Slovenské univerzity sú dlhodobo hodnotené podpriemerne. Jedným z najprestížnejších rebríčkov, ktorý hodnotí kvalitu vysokých škôl vo svete je Šanghajský rebríček (Academic Ranking of World Universities). Od roku 2003 sa až do roku 2016 nedarilo do rebríčka preniknúť žiadnej zo slovenských vysokých škôl. Až v roku 2017 sa umiestnila na 701. – 800. mieste Univerzita Komenského v Bratislave. Najúspešnejším z tohto pohľadu je pre slovenské školy rok 2018, kedy sa okrem Univerzity Komenského umiestnila v rebríčku na 801. – 900. mieste ešte aj Slovenská technická univerzita. Naproti tomu sa napr. v rebríčku pravidelne od roku 2003 umiestňuje za Českú republiku Univerzita Karlova v Prahe (približne 200. miesto) a v roku 2021 sa v rebríčku

umiestnilo dokonca 7 vysokých škôl z Českej republiky. Tento rebríček teda hovorí o tom, že až na výnimky sú slovenské vysoké školy v porovnaní s vyspelým svetom nekonkurencieschopné.⁴ Problémy vzdelávacieho systému sú na Slovensku navyše umocnené veľkým odlivom mozgom do zahraničia.

Graf 13: Počet študentov (I. a II. stupeň) v dennej a externej forme štúdia slovenskej národnosti na VŠ od roku 1989

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Výrazom „brain drain“ sa označuje odliv mozgov z krajiny. Podľa údajov, ktoré zverejnilo IFP až 17 % slovenských vysokoškolákov pokračuje v štúdiu v zahraničí. Približne polovica týchto ľudí sa po ukončení štúdia na Slovensko nevracia. Takýto prístup ku vzdelávaniu vytvára tlak na konkurencieschopnosť Slovenska, ktorá však smerom do budúcnosti nemusí byť zachovaná. Pre zachovanie konkurencieschopného systému vzdelávania je nevyhnutné vytvoriť flexibilný a otvorený vzdelávací systém, pričom jednotlivci by mali mať utvorenú dostatočnú slobodu výberu programu vzdelávania.

⁴<https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021>

Počet študentov na vysokých školách (denné + externé štúdium, I. a II. stupeň) až do roku 2009 postupne rástol, pričom prekonal hranicu viac ako 200 tisíc.

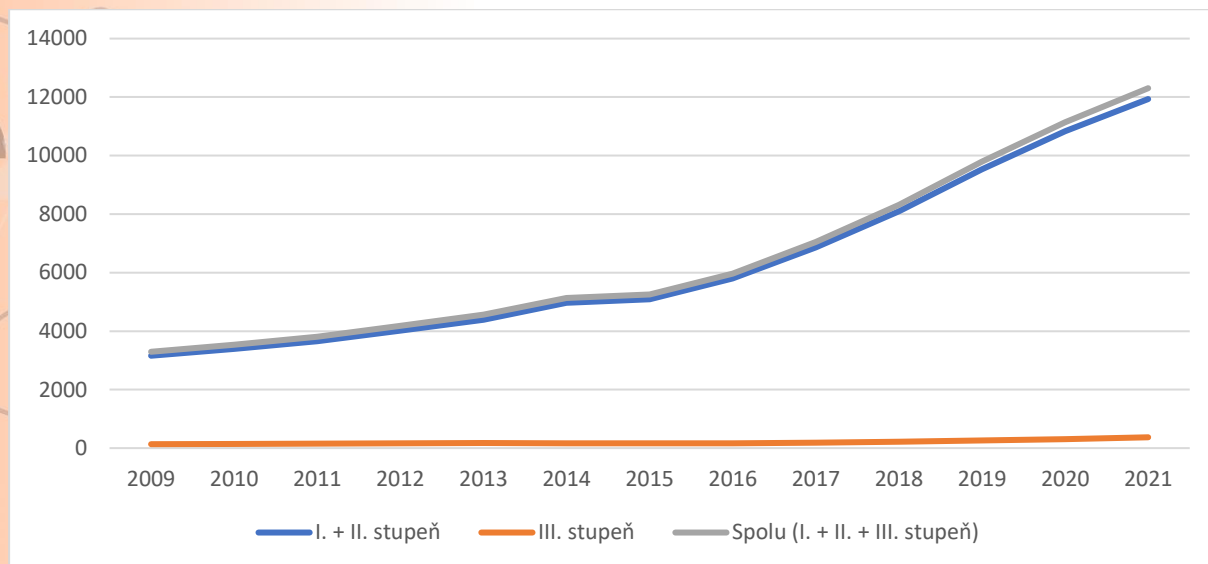
Od roku 2009 pozorujeme postupný pokles počtu študentov na vysokých školách, ktorý do značnej miery súvisí najmä s demografiou, avšak aj s odchodom študentov do zahraničia. Kým v prípade stredných odborných škôl a gymnázií je systém pomerne uzatvorený a neznamená výraznejší odliv študentov do zahraničia, v prípade vysokých škôl je v posledných rokoch fenoménom obrovský odlev študentov do zahraničia. Slovensko spomedzi krajín EÚ patrí medzi krajiny, kde je počet študentov študujúcich v zahraničí jeden z najväčších.

Presný počet študentov v zahraničí nie je možné jednoducho odhadnúť. Najväčší počet slovenských študentov študuje v Českej republike. Podľa odhadov študuje v zahraničí viac ako 30 tisíc slovenských študentov. Ide o podiel asi 17 % študentov, pričom v roku 2010 išlo o podiel asi 14 % študentov, ktorí študovali v zahraničí.⁵ Odliv mozgov predstavuje jednu z množstva rizikových správ pre slovenský vzdelávací systém.

Z hľadiska vysokoškolského vzdelávacieho systému je pozitívom uplynulého vývoja najmä stúpajúca atraktívnosť slovenských vysokých škôl pre cudzincov. Počet cudzincov zapísaných na denné štúdium na slovenských školách vo všetkých troch stupňoch kontinuálne rastie od roku 2009, pričom v súčasnosti dennou formou študuje na slovenských verejných vysokých školách už viac ako 12 tisíc cudzincov.

⁵<https://domov.sme.sk/c/22387283/slovakov-v-zahranici-studuje-osemnasobne-viac-ako-je-priemer-oecd.html>

Graf 14: Počet študentov zahraničnej národnosti na slovenských vysokých školách v rokoch 2009 až 2021

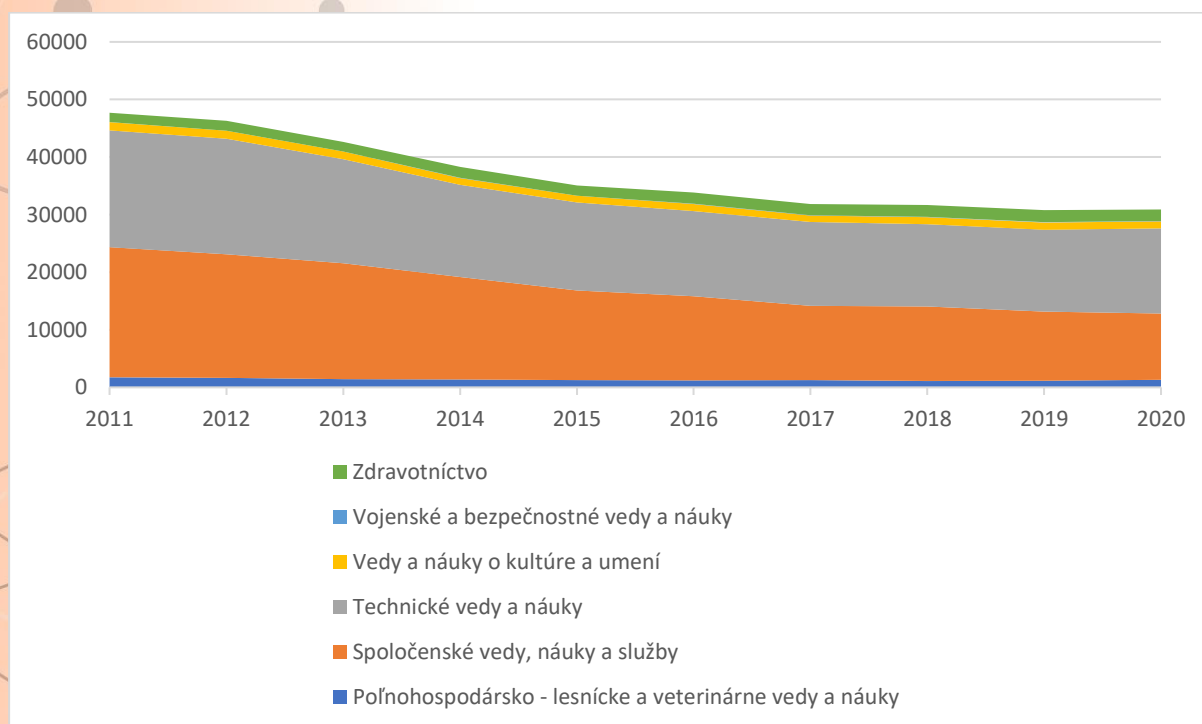
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát CVTI SR

Ak sa teda postupne znižuje podiel študentov pripadajúcich na jedného učiteľa VŠ, výsledkom by mala byť väčšia kvalita vzdelávania.

Problémom hodným samostatného zreteľa sa stáva nielen počet, ale i štruktúra absolventov. Absolventi škôl každoročne pribúdajú ako na stredných školách, tak aj na vysokých školách (a to ako na prvom, tak i druhom a treťom stupni štúdia). Absolventi škôl tvoria novú pracovnú silu, ktorá každoročne prichádza na trh práce. Veľká časť absolventov však každoročne pokračuje v štúdiu a nedá sa jednoznačne povedať, že všetci absolventi sa zapoja do pracovného procesu, keďže veľká časť stredoškôľakov, ale i absolventov prvého stupňa a časť absolventov druhého stupňa pokračuje v štúdiu. Cieľom tejto časti je preto najmä popísať vývoj v počte absolventov podľa absolvovaných predmetov a definovať vývoj ako i trendy, ktoré ovplyvňujú slovenské školstvo. V nasledujúcej časti kapitoly analyzujeme vývoj na trhu práce vzhľadom na nezamestnanosť vybraných absolventov, ako i potreby trhu práce z hľadiska nedostatkových profesií, čím analýza dostane komplexný rozmer a umožní definovať závery z hľadiska prepojenia školstva a trhu práce.

Počty absolventov stredných odborných škôl⁶ od roku 2011 do roku 2020 výrazne klesli, z počtu 47 tisíc absolventov v roku 2011 klesol počet tých, ktorí ukončili strednú školu v roku 2020 na asi 30 500 absolventov. Celkové trendy naznačujú, že najvýznamnejší počet študentov dlhodobo absolvuje najmä technické, ako i spoločenskovedné odbory.

Graf 15: Počet absolventov stredných odborných škôl podľa typov odborov

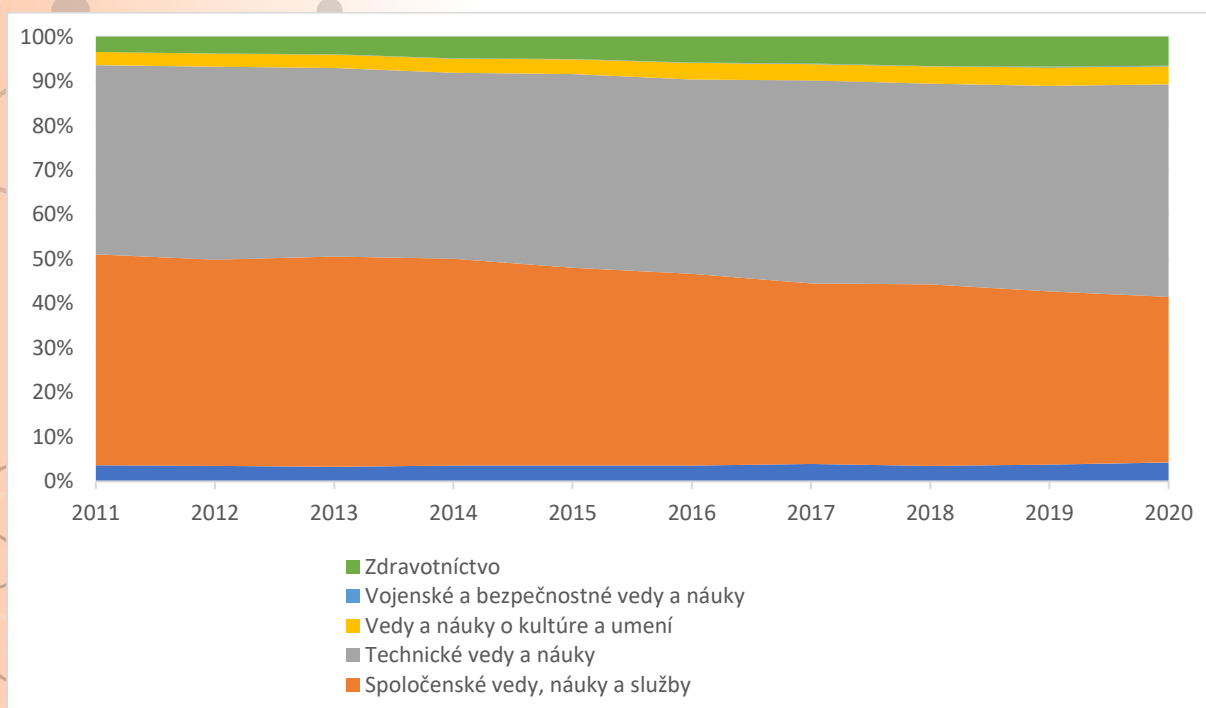
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát CVTI SR

Pozitívnym trendom z hľadiska absolventov stredných škôl je najmä stabilizácia počtu od roku 2017, kedy sledujeme síce pokles, ktorý je však len veľmi mierny. Najvýraznejší pokles absolventov stredných škôl sa odohral medzi rokmi 2013 až 2017, kedy sa už začali prejavovať nižšie populačné ročníky, ktoré navštevujú stredné školy.

⁶ Ide o celkový počet absolventov stredných odborných škôl, teda takých, ktorí v daný rok dosiahli úplne stredné odborné vzdelanie, stredné vzdelanie, ukončili nadstavbové štúdium, vyššie pomaturitné štúdium či ukončili štúdium v zvláštnych študijných plánoch a individuálnom štúdiu. Zároveň ide o absolventov všetkých typov škôl, či už majú súkromného, verejného alebo cirkevného zriaďovateľa.

Z proporcionálneho hľadiska zostáva zastúpenie technických vied na úrovni okolo 45 %. V roku 2019 a 2020 podiel absolventov technických odborov na celkovom počte absolventov dokonca mierne vzrástol, a to o dva percentuálne body. Mierne klesá podiel absolventov spoločenských vied na stredných školách, a to zo 48 % v roku 2013 na 38 % v roku 2020.

Graf 16: Podiel absolventov stredných odborných škôl podľa typov odborov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Veľmi stabilný je dlhodobý podiel absolventov poľnohospodárskych vied. Rast zaznamenáva zdravotníctvo, v prípade ktorého bol počet absolventov pred desiatimi rokmi, konkrétne v roku 2011 na úrovni 3 % (1637 absolventov), avšak v roku 2020 to už bolo 7 % absolventov (a viac ako 2 tisíc absolventov v absolútnych číslach).

V štruktúre jednotlivých odborov pred desiatimi rokmi, t. j. v roku 2011 dominovali v spoločenských vedách jednoznačne absolventi odboru „ekonomika, organizácia, obchod a služby“ (najmä ide o absolventov obchodných akadémií a podnikateľských škôl). V technických vedách boli dominantní absolventi „elektrotechniky“, „strojárkej

a kovospracujúcej výroby“ a v druhej sekcii technických vied najmä absolventi stavebných a dopravných odborov. Z hľadiska zdravotníctva ide výhradne o absolventov stredných zdravotných škôl.

Graf 17: Štruktúra absolventov podľa odborov v roku 2011 denného štúdia na stredných školách mimo odborov gymnázia

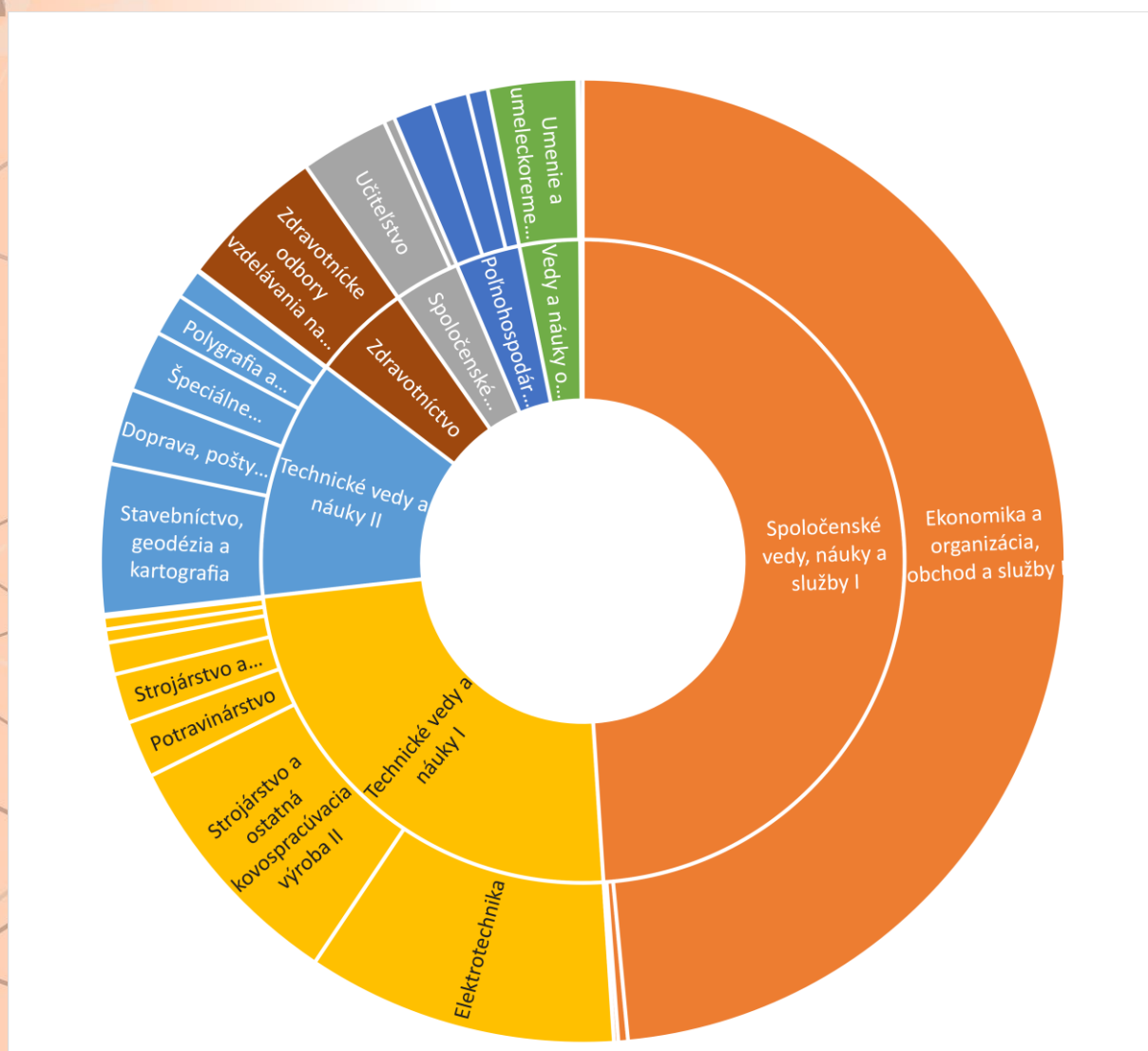

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát CVTI SR

V roku 2020 pozorujeme v štruktúre absolventov niektoré zmeny. Dominantnými odbormi sú stále strojárstvo, elektrotechnika, stavebníctvo a ekonomika a obchod a služby. Zároveň však v roku 2020 pribudlo 180 absolventov odboru „informatika a výpočtová technika“, pričom tento odbor v roku 2011 ešte neexistoval. Pribúda tiež absolventov v odbore spracúvanie

dreva a naopak o viac ako polovicu poklesol počet absolventov odboru „ekonomika a organizácia, obchod a služby“.

Graf 18: Štruktúra absolventov podľa odborov v roku 2020 denného štúdia na stredných školách mimo odborov gymnázia

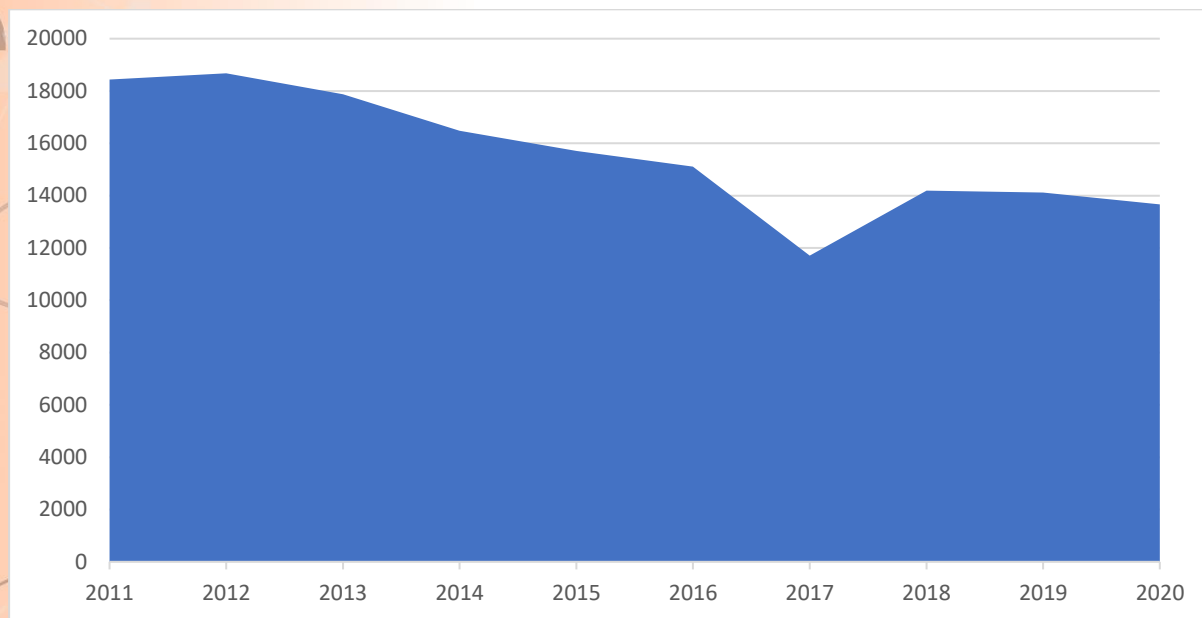

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Čo sa týka počtu absolventov gymnázií, v priebehu obdobia od roku 2011 postupne klesá aj ten. Výraznejší prepád počtu absolventov je možné sledovať v roku 2011, pričom z celkového

počtu 18 tisíc absolventov v roku 2011 klesol počet absolventov na menej ako 14 tisíc v roku 2020.

Graf 19: Počet absolventov gymnázií

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát CVTI SR

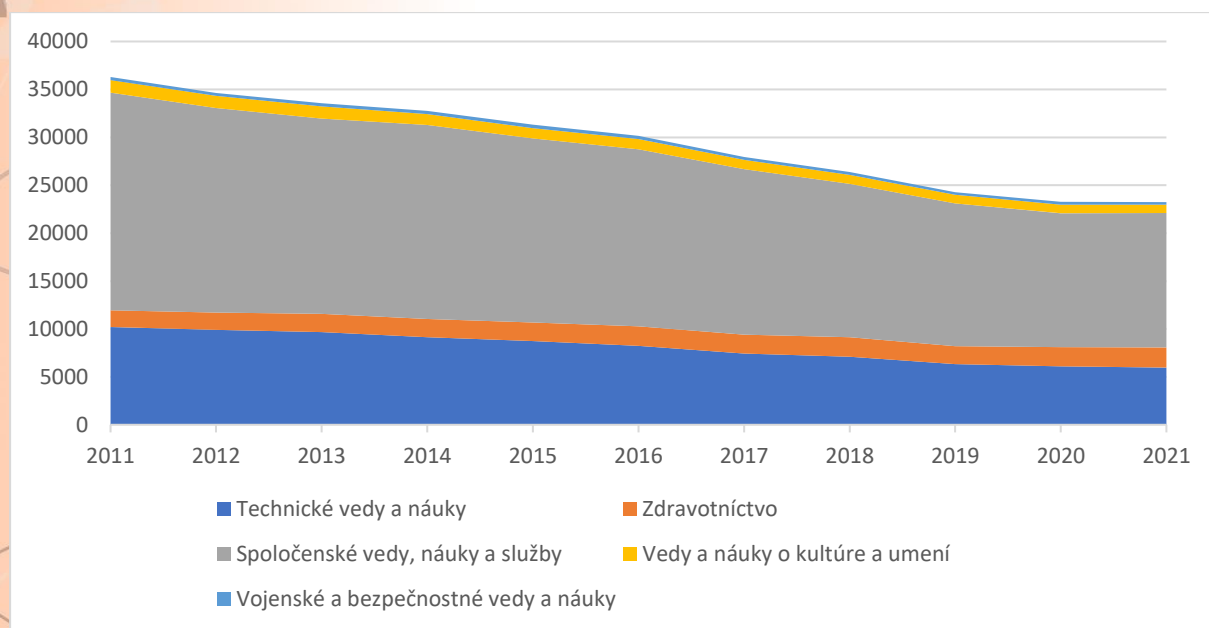
Pozvoľný pokles počtu absolventov je preto dôsledkom najmä populačne slabších ročníkov, ktoré prichádzajú postupne do škôl a v ďalších rokoch budú prichádzať na trh práce. Zároveň však platí, že väčšina absolventov gymnázií pokračuje v štúdiu na vysokých školách. Preto v nasledujúcej časti analyzujeme tiež absolventov vysokých škôl.

Počet (slovenských) absolventov vysokých škôl dlhodobo klesá. Od roku 2011 do roku 2021 klesol celkový počet absolventov⁷ verejných vysokých škôl zo 40 158 na 25 463 v roku 2021 (absolventi I. a II. stupňa spolu). Vysoký ostáva podiel absolventov spoločenskovedných odborov, ktorí dlhodobo tvoria viac ako 55 % všetkých absolventov. Kľúčové počty absolventov technických vied sa udržiavajú na úrovni okolo 23 % z celkového počtu

⁷ V tejto časti abstrahujeme od absolventov zo zahraničia. Ich štruktúru, ako i počet vyjadríme v hodnotení nižšie, avšak platí, že väčšinu študentov tvoria stále študenti a absolventi slovenskej národnosti.

absolventov. Dlhodobo sa nedarí zvyšovať podiel, ale ani počet absolventov technických odborov.

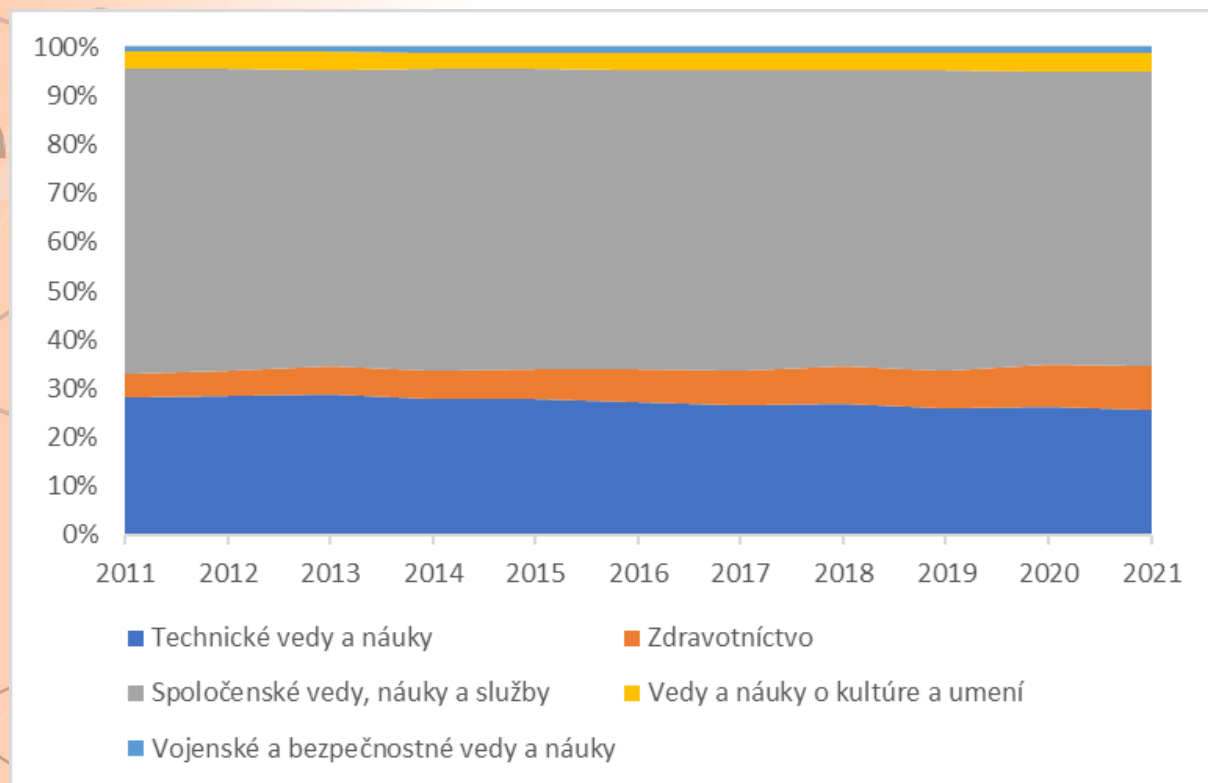
Graf 20: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Uvedené údaje zobrazujeme aj na Grafe 20 a Grafe 21. Rastie najmä podiel, ako i počet absolventov zdravotníckych odborov. Naopak pokles počtu, ako i podielu absolventov sledujeme pri ostatných študijných odborov.

Graf 21: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ako môžeme sledovať na Grafe 21, najväčší podiel spomedzi absolventov spoločenských vied mali absolventi ekonomických vied. Spomedzi technických vied išlo najmä o absolventov strojárnských odborov, ako i elektrotechniky.

Graf 22: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu slovenskej národnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V roku 2021 je v technických vedách už najväčšie zastúpenie absolventov verejných vysokých škôl v odboroch Informatika a výpočtová technika. Aspoň v tomto kritériu sa dá konštatovať, že verejné vysoké školy čiastočne zareagovali na zmenu situácie na trhu práce. Z hľadiska zdravotníctva v štruktúre absolventov narástol počet absolventov nelekárskych študijných odborov, ale rastie tiež počet, ako i podiel absolventov lekárstva.

Graf 23: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu slovenskej národnosti

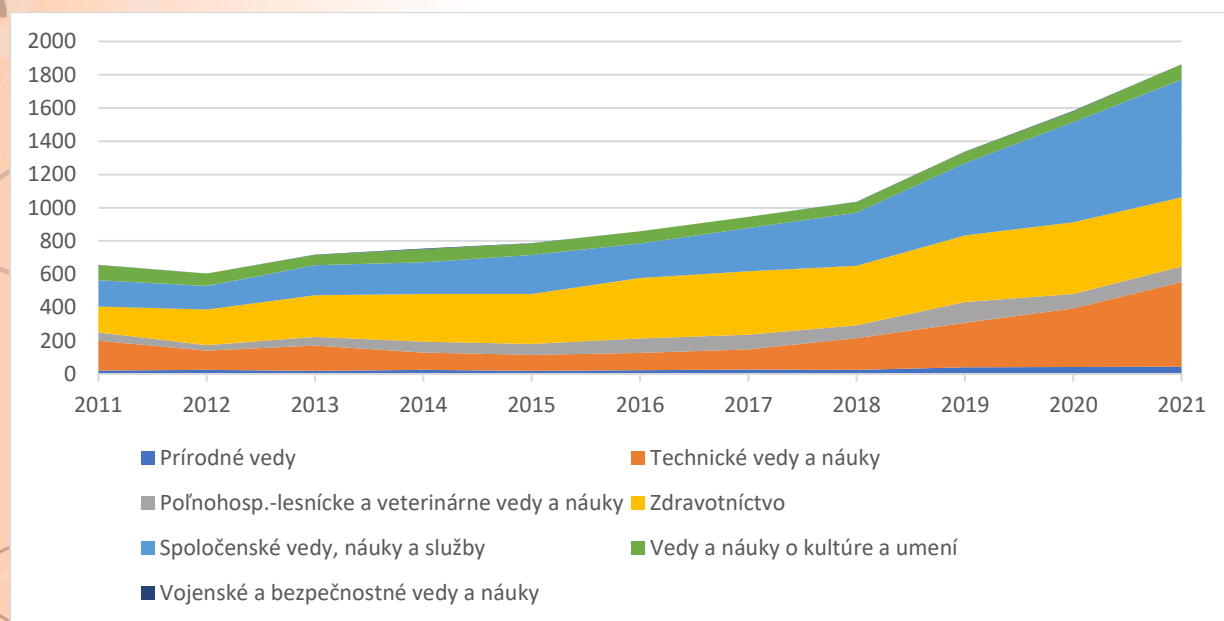
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Čiastočne zlepšiť situáciu môžu pomôcť absolventi neslovenskej národnosti. Avšak platí, že aj keď počet študentov inej ako slovenskej národnosti na slovenských školách rastie, nikde nie je zaručené, že všetci títo študenti aj doštudujú a už menej isté je aj to, že sa zapoja do činnosti v ekonomike danej krajiny. Z dlhodobých výskumov a prieskumov vyplýva, že v krajine, kde takíto zahraniční študenti vyštudujú ostáva po skončení štúdia pracovať asi 50 % študentov.

Positívny vývoj v počte absolventov slovenských vysokých škôl pozorujeme v období po roku 2018. Zahraniční študenti na našich vysokých školách študujú najmä spoločenské vedy,

náuky a služby, ale veľký podiel študentov (viac ako 22 %) absolvuje slovenské školy aj s titulom zo zdravotníckych vied.

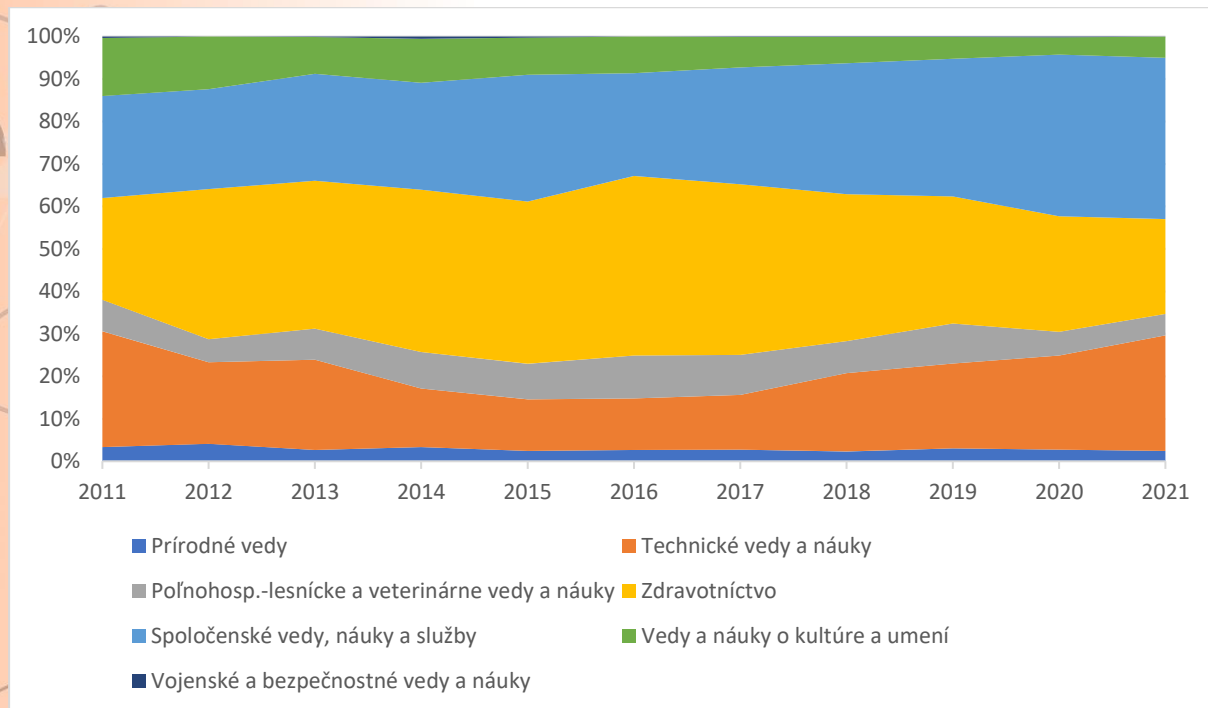
Graf 24: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia zahraničnej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na verejných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Od roku 2017 sledujeme rast podielu absolventov aj v technických odboroch, avšak tento trend je síce pozitívny, no nie postačujúci. Najmä pri absolventoch lekárskeho odboru je veľká otázka, koľkí z nich ostanú v slovenskom zdravotníctve pracovať aj po skončení štúdia.

Graf 25: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ak sa bližšie zameriame na štruktúru absolventov vysokoškolského štúdia zahraničnej národnosti na Slovensku, v roku 2011 väčšina absolventov končila v odboroch lekárstvo, spomedzi spoločenských vied v odbore „ekonomické vedy a politické vedy“ a v technických vedách v odbore „strojárstvo a ostatná kovospracúvacia výroba“.

Graf 26: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu zahraničnej národnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V roku 2021 je síce výrazne vyšší podiel absolventov v kategórii „ekonomické vedy“, avšak z hľadiska technických vied stúpol počet absolventov v odbore „informatika a výpočtová technika“. Veľmi silné ostáva tiež zameranie v odbore „strojárstvo“.

Graf 27: Štruktúra absolventov verejných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu zahraničnej národnosti

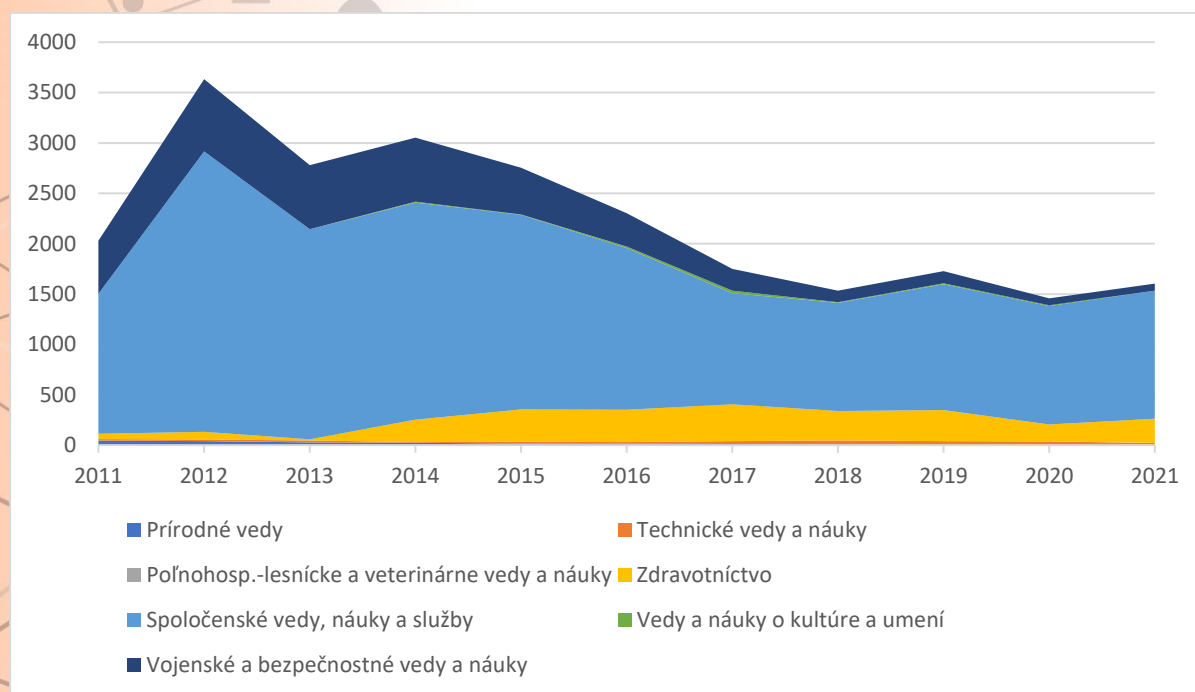
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Významný počet zahraničných absolventov na Slovensku v roku 2021 končilo v odbore „lekárske vedy“, oveľa menej sa darí vzdelávať študentov v nelekárskych povolaniach. Preto pravdepodobne zahraniční študenti a absolventi v najbližších rokoch nedokážu pomôcť riešiť situáciu v slovenskom zdravotníctve.

Situáciu na trhu práce z pohľadu získavania kvalitných absolventov môžu čiastočne kompenzovať súkromné vysoké školy. Z teoretického hľadiska by tieto školy mali byť schopnejšie efektívnejšie reagovať na zmeny v štruktúre a potrebu pracovných síl a flexibilne meniť štruktúru svojich absolventov.

Môžeme však vidieť pokles počtu absolventov súkromných škôl od roku 2011. V roku 2021 dokončilo niektorú zo súkromných vysokých škôl len 1602 absolventov prvého, ako i druhého stupňa štúdia. Napriek tomu ich počet pred necelými desiatimi rokmi bol na úrovni 3600 absolventov. Drvivá väčšina absolventov súkromných škôl absolvuje spoločenskovedné odbory, ktoré s diplomom opúšťa každoročne takmer 80 % všetkých absolventov súkromných vysokých škôl slovenskej národnosti v prvom a druhom stupni štúdia. Asi 15 % absolventov slovenskej národnosti skončí školu v zdravotníckych odboroch, avšak absolventi technických odborov na slovenských súkromných vysokých školách takmer úplne absentujú.

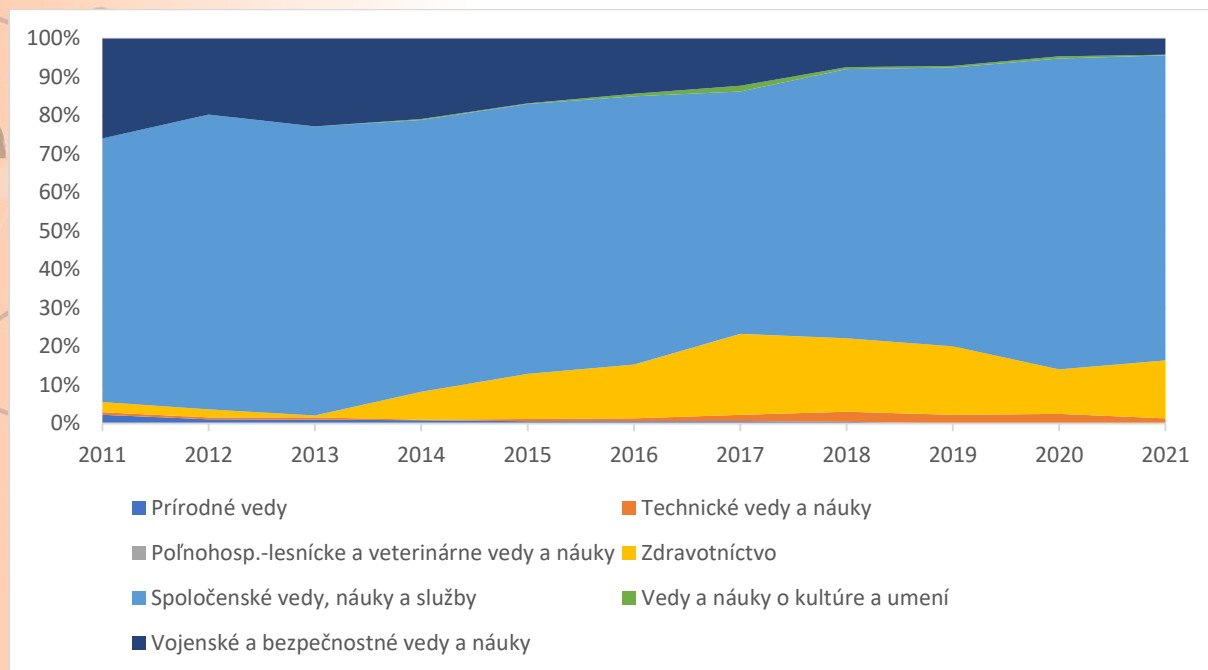
Graf 28: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ani v pomerových ukazovateľoch sa zásadnejšie nemienia jednotlivé pomery absolventov. Môžeme vidieť len nárast podielu absolventov zdravotníckych odborov slovenskej národnosti.

Graf 29: Podiel absolventov I. a II. stupňa štúdia slovenskej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ako teda vyplýva z tejto analýzy, súkromné slovenské vysoké školy sú orientované najmä humanitne. Ak sa bližšie zameriame na štruktúru absolventov z roku 2011, môžeme vidieť veľký podiel absolventov, ktorí absolvovali „vojenské a bezpečnostné vedy a náuky“. Tento trend sa vytratil a v roku 2021 je počet absolventov tohto odboru len minimálny. V roku 2011 väčšina slovenských absolventov súkromných vysokých škôl v prvom, ako i druhom stupni štúdia študovala najmä ekonómiu a právo. Veľká časť absolventov sa tiež venovala pedagogike.

Graf 30: Štruktúra absolventov súkromných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2011 v dennom štúdiu slovenskej národnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Ako môžeme vidieť aj na Grafe 30, v roku 2021 pribudlo (a to ako v absolútnom vyjadrení, tak i v %) absolventov zdravotníckych odborov (z 54, resp. 2,66 % na celkovom podiele slovenských absolventov súkromných VŠ v roku 2011 na 241, resp. 15,04 % v roku 2021). Naopak, do úzadia ustupujú najmä bezpečnostné služby. Zároveň je mierne pozitívnym, avšak stále relatívne zanedbateľným nárast počtu, ako i podielu (zo 14 na 22) absolventov technických vied, všetci títo absolventi zároveň vyštudovali informatiku.

Graf 31: Štruktúra absolventov súkromných vysokých škôl (I. a II. stupeň) v roku 2021 v dennom štúdiu slovenskej národnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

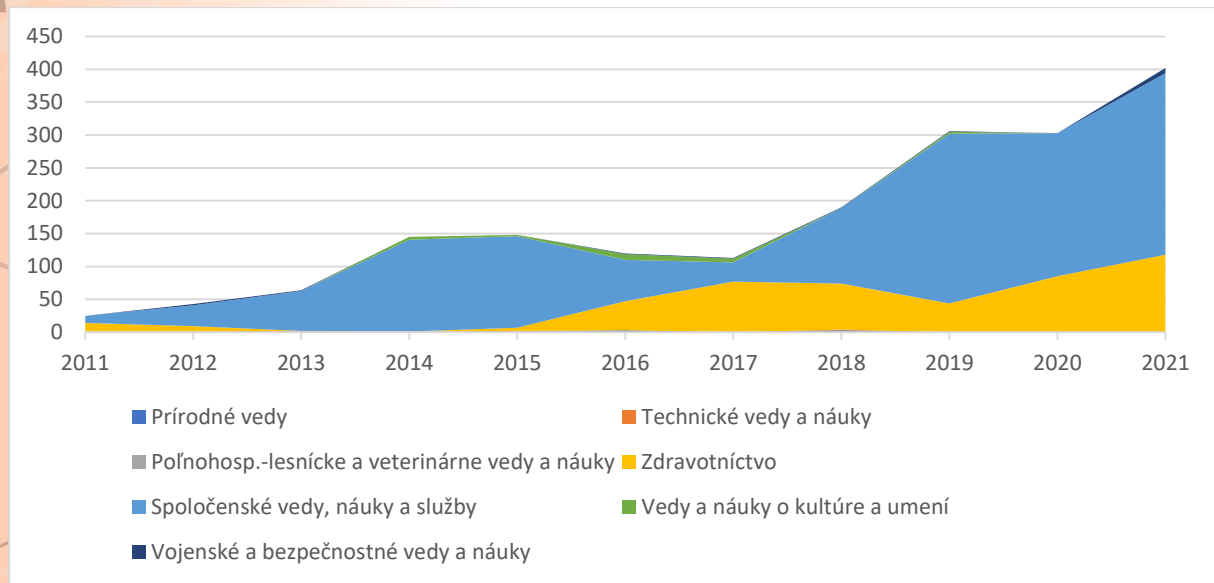
Aj napriek tomu, že absolventi predstavujú výraznú časť novej pracovnej sily, ktorá by mala prichádzať na trh práce, slovenské školstvo podporuje ešte jeden nechcený aspekt, a to je ten, že viac ako 95 % bakalárov pokračuje v štúdiu na magisterskom stupni štúdia. Pritom v iných, vyspelých krajinách je pomerne bežné, že ľudia končia vysokoškolské vzdelávanie získaním diplomu bakalárskeho stupňa a zapájajú sa do pracovného procesu.⁸ Preto aj celkový počet absolventov štúdia je mierne skreslený faktom, že väčšina z bakalárov následne pokračuje v ďalšom štúdiu.

Otvorenou otázkou ostáva, do akej miery výpadok slovenských študentov na súkromných vysokých školách dopĺňajú absolventi zo zahraničia. To sa však nedeje napriek tomu, že

⁸<https://dennikn.sk/blog/772356/preco-slovaci-nehcu-bakalarov/>

môžeme sledovať určitý nárast počtu absolventov zahraničnej národnosti aj na súkromných vysokých školách.

Graf 32: Počet absolventov I. a II. stupňa štúdia zahraničnej národnosti v dennej forme štúdia podľa študovaného odboru na súkromných vysokých školách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V roku 2011 ukončilo súkromné vysoké školy len 25 absolventov zahraničnej národnosti (v I. a II. stupni vysokoškolského vzdelávania spolu). O desať rokov neskôr, v roku 2021 išlo už o viac ako 400 absolventov. Slovenské súkromné školy sa postupne snažia získavať študentov aj zo zahraničia a tento trend je citeľný, avšak počet 400 zahraničných absolventov je pre trh práce stále pomerne zanedbateľný.

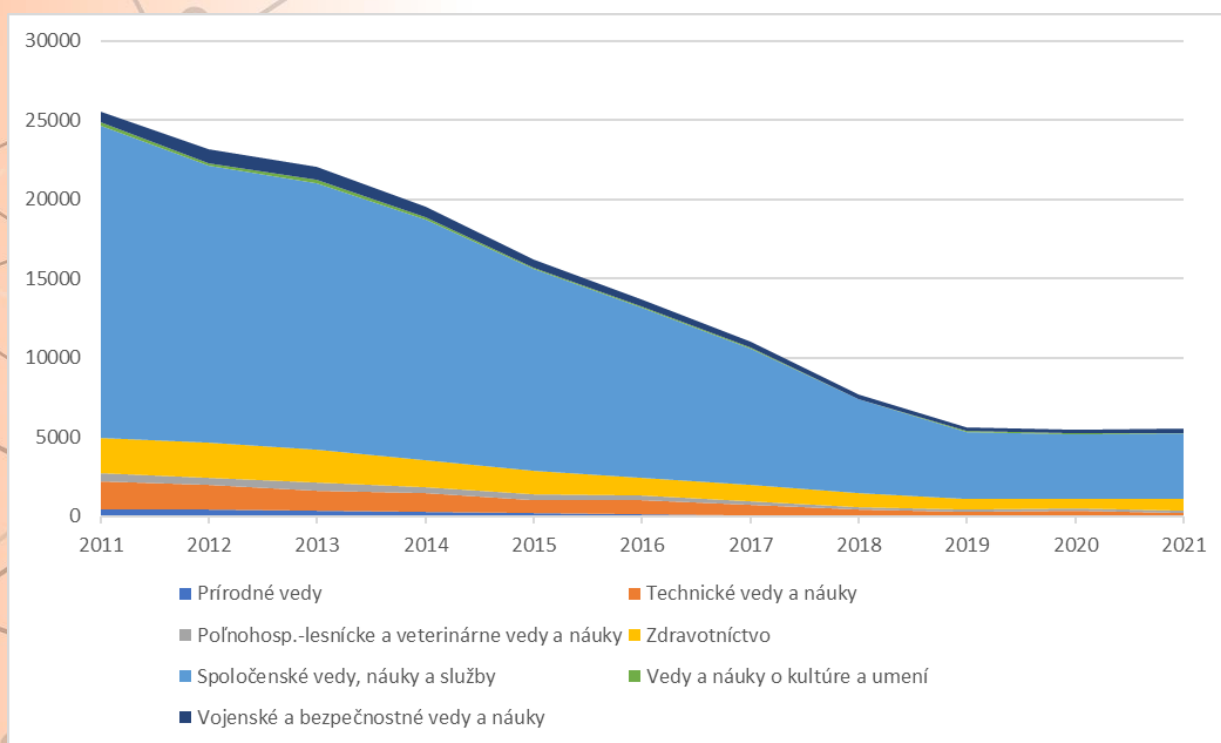
Súkromné vysoké školy však stále vzdelávajú absolventov najmä v spoločenských vedách, ktoré končí až 68 % (2021) zahraničných absolventov súkromných vysokých škôl. Druhé najvyššie zastúpenie majú absolventi zdravotníckych odborov (29,4 %). Ostatní zahraniční absolventi sú z odborov skupiny vojenské a bezpečnostné vedy a náuky. Väčšina zahraničných absolventov preto absolvuje konkrétny odbor „Spoločenské a behaviorálne vedy“ (118 absolventov v roku 2021), „Nelekárske zdravotnícke vedy“ (118 absolventov) a

„Ekonomické vedy“ (53 absolventov). Počty absolventov v ostatných odboroch vzdelávania sú zanedbateľné.

Ďalšou samostatnou problematikou vysokého školstva sú externí študenti. Externé štúdium je vo viacerých prípadoch šancou pre ľudí zvýšiť si kvalifikáciu, avšak na rozdiel od denného štúdia sa nutne nedotýka len budúcej pracovnej sily, ale i zvyšovania kvalifikácie súčasnej pracovnej sily.

Počet externých absolventov v slovenskom vysokom školstve v uplynulých desiatich rokoch, a to vrátane verejných, ako i súkromných verejných škôl dramaticky poklesol.

Graf 33: Počet absolventov externého štúdia v I. a II. stupni štúdia na vysokých školách (súkromné + verejné spolu)

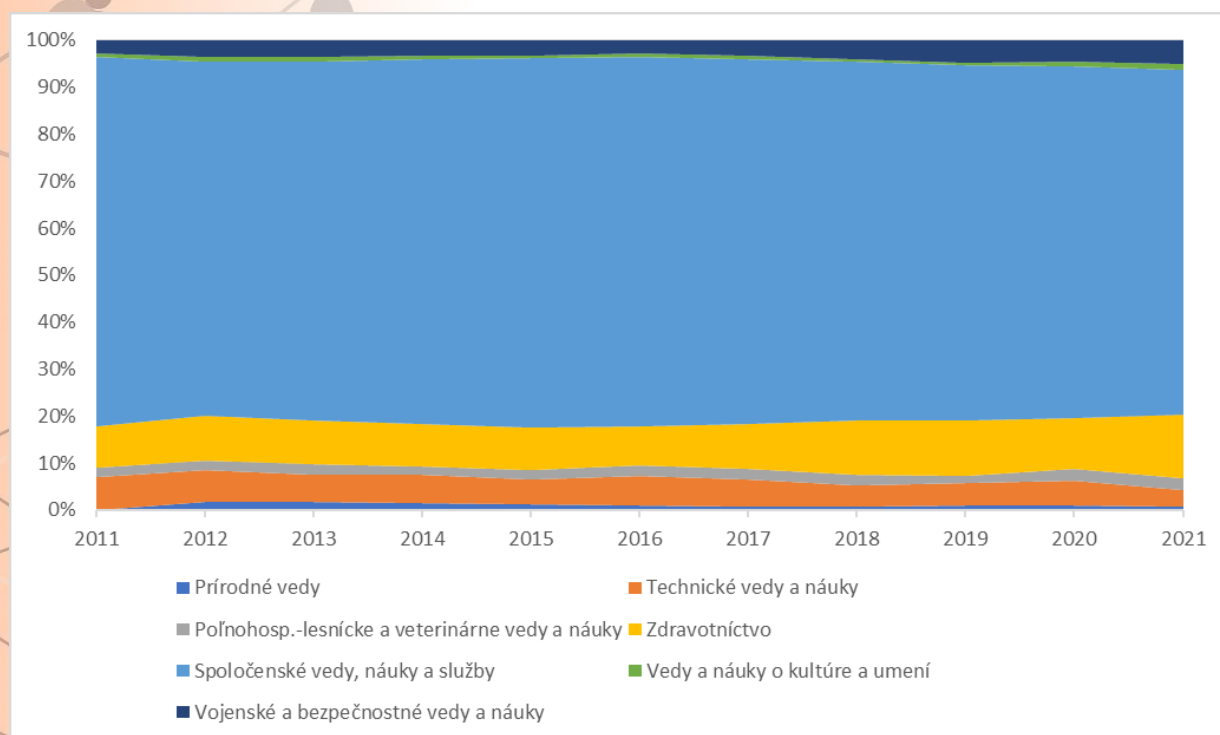
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V absolútnom počte dominujú absolventi spoločenských vied, nasledovaní študentami zdravotníckych odborov. V roku 2011 asi 1700 absolventov končilo školu v technických odboroch, do roku 2021 klesol ich počet pod 200. Od roku 2019 sa počet absolventov

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

externého štúdia stabilizoval. Pomery jednotlivých študentov na skupinách odborov však ostávajú podobné. Dominujú absolventi spoločenských odborov (viac ako 73 %), pričom na druhom mieste sú absolventi zdravotníckych odborov (13 %). Len zanedbateľný počet absolventov (v absolútnych číslach 44, resp. 0,79 % v 2021 skončilo prírodovedné odbory).

Graf 34: Podiel absolventov externého štúdia v I. a II. stupni štúdia na vysokých školách (súkromné + verejné spolu) podľa jednotlivých odborov vzdelávania

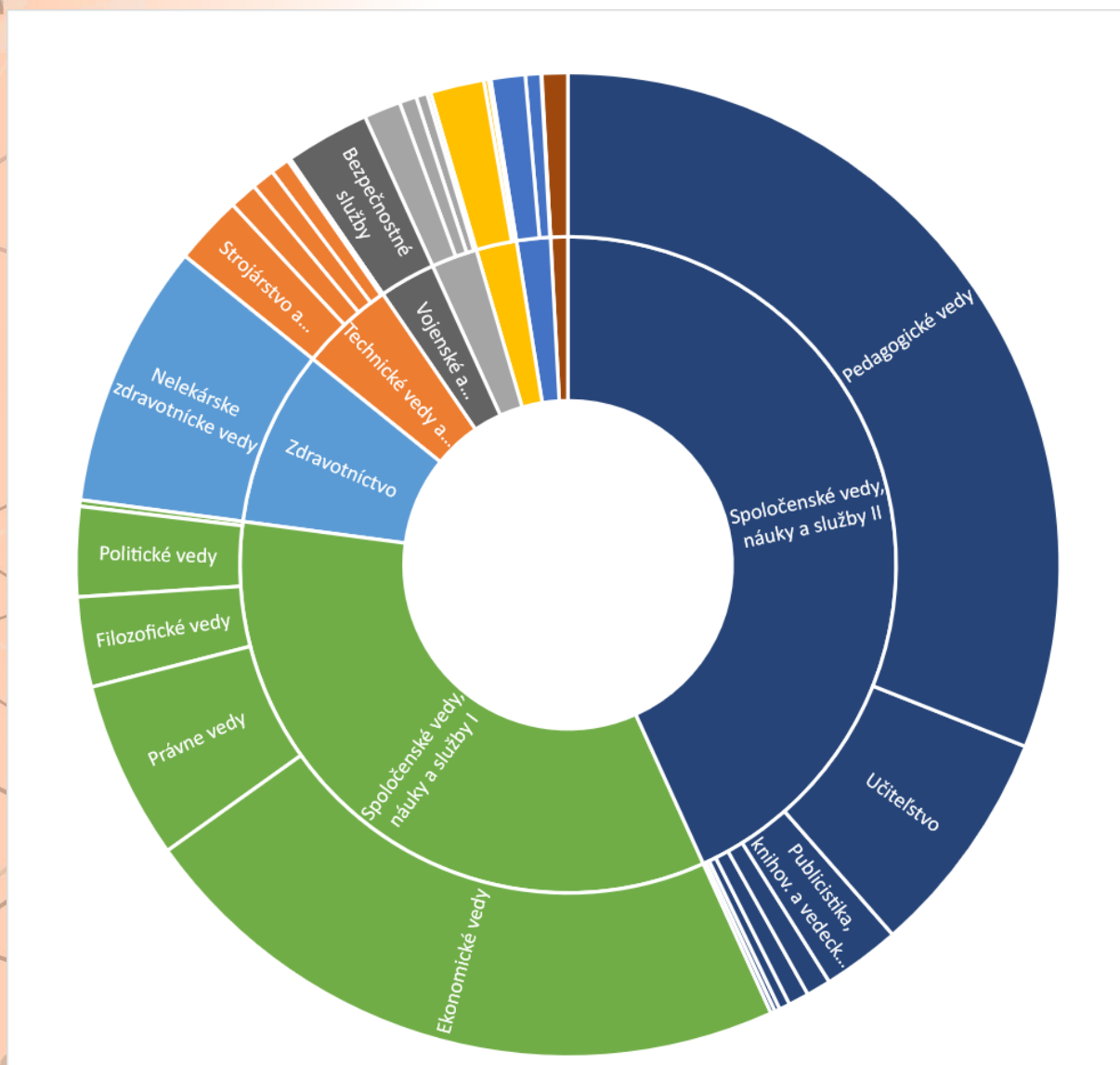
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

Zaujímavý je preto aj pohľad na vnútornú štruktúru absolventov nielen podľa skupín odborov, ale i podľa konkrétnejších odborov.

V roku 2011 dominovali najmä externí študenti spoločenskovedných odborov, ako sú najmä ekonomické vedy a pedagogické vedy (nie však učiteľstvo, ide najmä napr. o prácu s deťmi a pod.). Spomedzi technických vied bolo rozšírené štúdium strojárstva. Absolventi zdravotníckych odborov študovali najmä nelekárske zdravotnícke vedy, pričom

predpokladáme, že išlo najmä o zvyšovanie kvalifikácie zdravotných sestier, ktorých potreba zvýšiť si kvalifikáciu bola dokonca daná zákonom.

Graf 35: Absolventi externého štúdia (I. a II. stupeň) na verejných a súkromných vysokých školách spolu v roku 2011

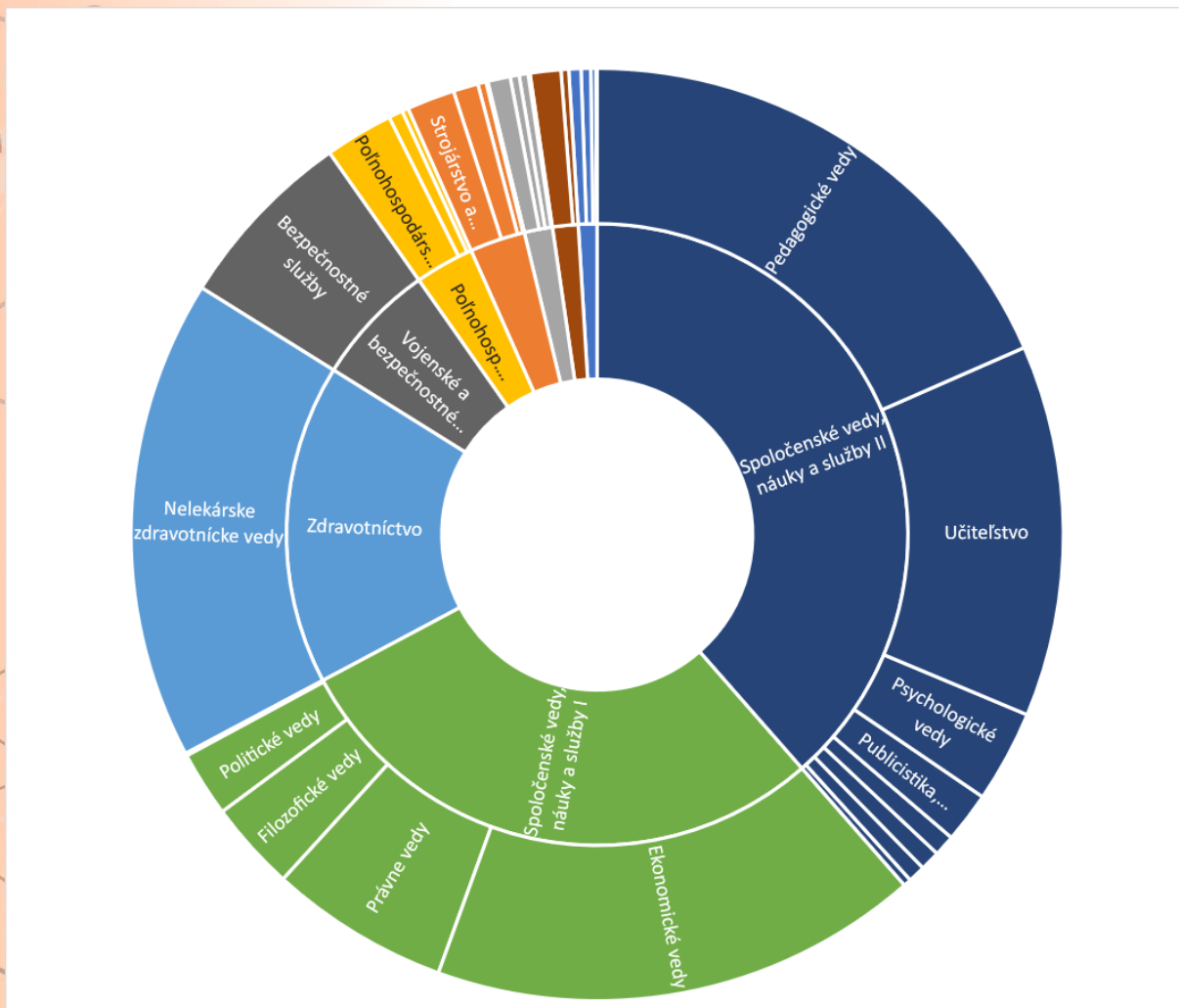

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V roku 2021 je počet absolventov, ako sme už spomínali, výrazne nižší. Avšak stále dominujú absolventi pedagogických vied a ekonomických vied. Veľká časť absolventov externe skončí aj štúdiom učiteľstva a nelekárskych študijných odborov v zdravotníctve.

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Graf 36: Absolventi externého štúdia (I. a II. stupeň) na verejných a súkromných vysokých školách spolu v roku 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov CVTI SR

V rámci absolventov technických vied ide o absolventov strojárskych odborov. Študenti informatiky a informačných technológií končia štúdium iba v minimálnom počte prípadov (v roku 2021 išlo o 39 absolventov). Štruktúru absolventov je dôležité poznať vzhľadom na potreby trhu práce.

1.4 Trh práce

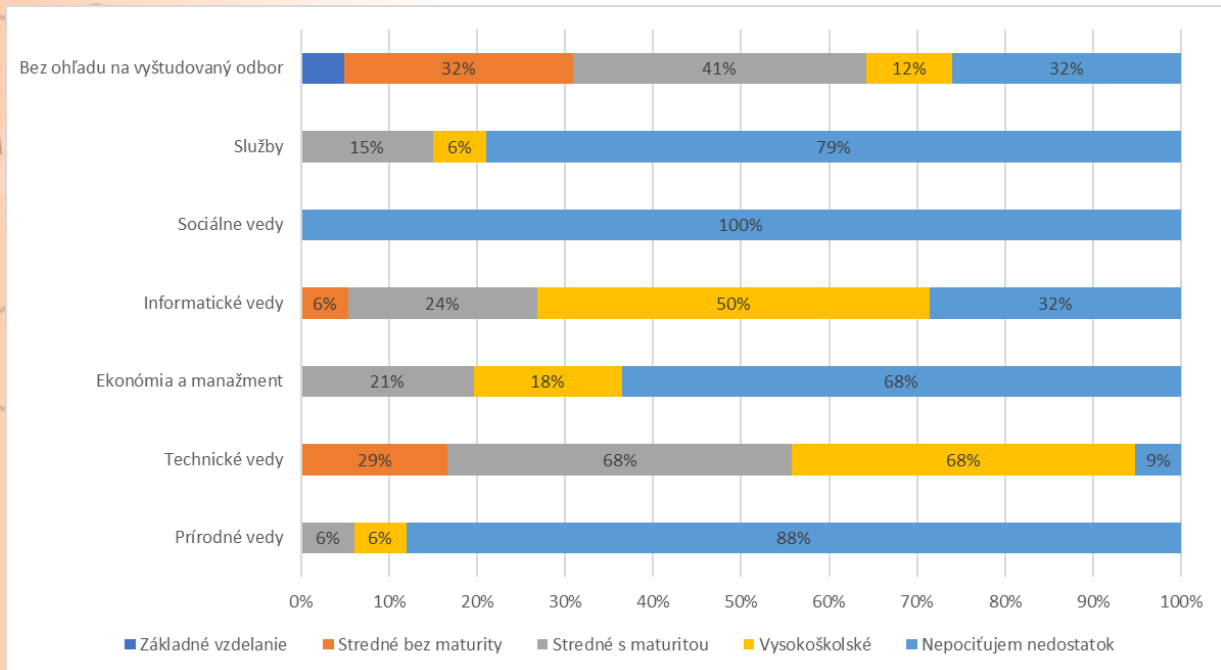
Kým v prvých rokoch po zmene a transformácii ekonomiky sa stala problémom nezamestnanosť (na dátach tento fakt demonštrujeme v Kapitole 2), výzvou pre budúcnosť je dnes už najmä získavanie kvalifikovanej pracovnej sily.

Nedostatok najmä kvalifikovanej pracovnej sily začína byť problémom posledných rokov, pričom tento trend nezmiernila ani kríza COVID-19 z rokov 2020 – 2022. Už pred touto krízou, a to v roku 2018 a 2019 experti poukazovali na fakt, že Slovensko bude nekonkurencieschopné, ak nezačne riešiť prílev zahraničných pracovných síl. O stupňovaní trendov nedostatku kvalifikovanej pracovnej sily hovorí už v roku 2018 analýza Trexima „zatiaľ, čo potreby trhu práce v podmienkach SR budú kumulatívne do roku 2023 na úrovni mierne prevyšujúcej pol milióna osôb, na trh práce príde len približne 318 tisíc absolventov. V optimistickom prípade, ak by sa všetci absolventi zamestnali v podmienkach SR, by sa dopyt zamestnávateľov uspokojil len na úrovni približne 61 %.“

Problémom sa nejaví len počet, ale i štruktúra absolventov. V predchádzajúcej kapitole sme sa rozsiaholo venovali štruktúre absolventov stredných, ako i vysokých škôl. V tejto časti je potrebné analyzovať štruktúru absolventov z hľadiska ich miery nezamestnanosti, ako aj potrieb trhu práce.

Aktuálny prieskum nedostatku pracovnej sily realizoval v roku 2019 napr. Berkovič a kol. (2019). Z prieskumu, ktorého respondentmi boli najmä veľké podniky (52,94 % respondentov, 28,24 % stredné podniky a 8,82 % respondentov malé podniky), ktorý teda nie je reprezentatívny, vyplýva nedostatok najmä technicky vzdelaných pracovníkov. Podniky v štúdii reportujú dokonca nedostatok odborníkov v technických vedách, či už pri odborníkoch so stredoškolským, ale i vysokoškolským vzdelaním. Naopak, nedostatok pracovníkov nie je pocitovaný pri pracovníkoch v sociálnych vedách, ale tiež v prírodných vedách (čo však môže byť spôsobené štruktúrou respondentov).

Graf 37: Nedostatok pracovnej sily v závislosti od vyštudovaného odboru a najvyššieho dosiahnutého vzdelania

Zdroj: Berkovič a kol. (2019)

Aj z prieskumu pracovnej agentúry Grafton vyplýva nedostatok špecialistov v oblasti informačných technológií. Pretrváva nedostatok v odboroch elektrotechniky, elektroniky, strojárstva a logistiky.⁹

Najdôležitejším materiálom, ktorý hovorí o nedostatku pracovnej sily je „Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily“ vydaný Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny. V Bratislavskom kraji ide najmä o zdravotníkov, ale tiež softvérových inžinierov, špecialistov v oblasti predaja IKT či o niektoré technické remeslá vyžadujúce nižšiu kvalifikáciu (murár, betonár, tesár, lešenár a pod.). Celkovo sa dá zhrnúť, že v Bratislavskom kraji najmenej chýbajú absolventi sociálno-ekonomických odborov. Podobná situácia nastáva aj v Trnavskom kraji. V Trenčianskom kraji najviac chýbajú najmä profesie vyššieho stredného odborného vzdelania (napr. zvárač kovov, sklár), ale i nižšie kvalifikované pozície (operátor

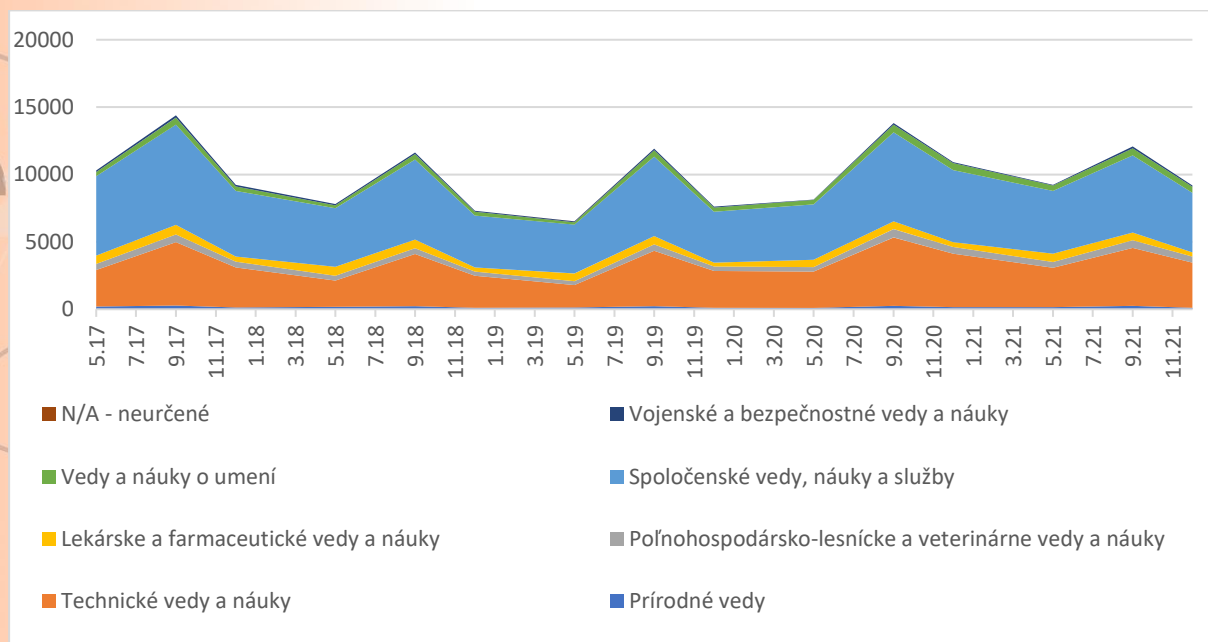
⁹<https://www.grafton.sk/sk/pre-uchadzacov/trendy-a-prehlydy-platov/trh-prace/prehľad-najzidanejsich-profesii-zo-strany-zamestnavatelov>

strojov a pod.). Obdobná situácia je aj v Nitrianskom kraji, Žilinskom kraji a Banskobystrickom kraji. V Košickom kraji chýbajú najmä IT špecialisti a kvalifikovaní, resp. vysokokvalifikovaní zamestnanci v zdravotníctve (či už sestry špecialistky, alebo všeobecní lekári). Vo všeobecnosti je preto možné na základe týchto poznatkov konštatovať, že na trhu chýbajú najmä zdravotnícki pracovníci, ale i nižšie a stredne vzdelaní remeselníci či technickí pracovníci. Z hľadiska vysokoškolsky vzdelaných občanov chýbajú najmä IKT špecialisti.

Podporiť tieto tvrdenia je možné na základe situácie s absolventskou nezamestnanosťou. V predchádzajúcej časti sme obsiahlo dokázali, že slovenské školstvo produkuje najmä absolventov humanitných odborov. Otázkou je však to, do akej miery jednotliví absolventi nachádzajú uplatnenie na trhu práce. Určitý náhľad do tejto problematiky poskytuje práve absolventská nezamestnanosť, ktorú sleduje Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Táto inštitúcia poskytuje dáta o absolventskej nezamestnanosti trikrát do roka – k máju, septembru a decembru daného roka.

Vo vývoji absolventskej nezamestnanosti vidíme určité vlny nových nezamestnaných, ktoré nastávajú vždy v septembri daného roka. Je to spôsobené najmä prílevom nových nezamestnaných do evidencie úradov práce, ktorí prichádzajú na trh práce v septembri, t. j. po ukončení štúdia. Z hľadiska skupín odborov môžeme vidieť, že najvyšší absolútny počet nezamestnaných absolventov pochádza z technických vied a náuk, ako i zo spoločenských vied.

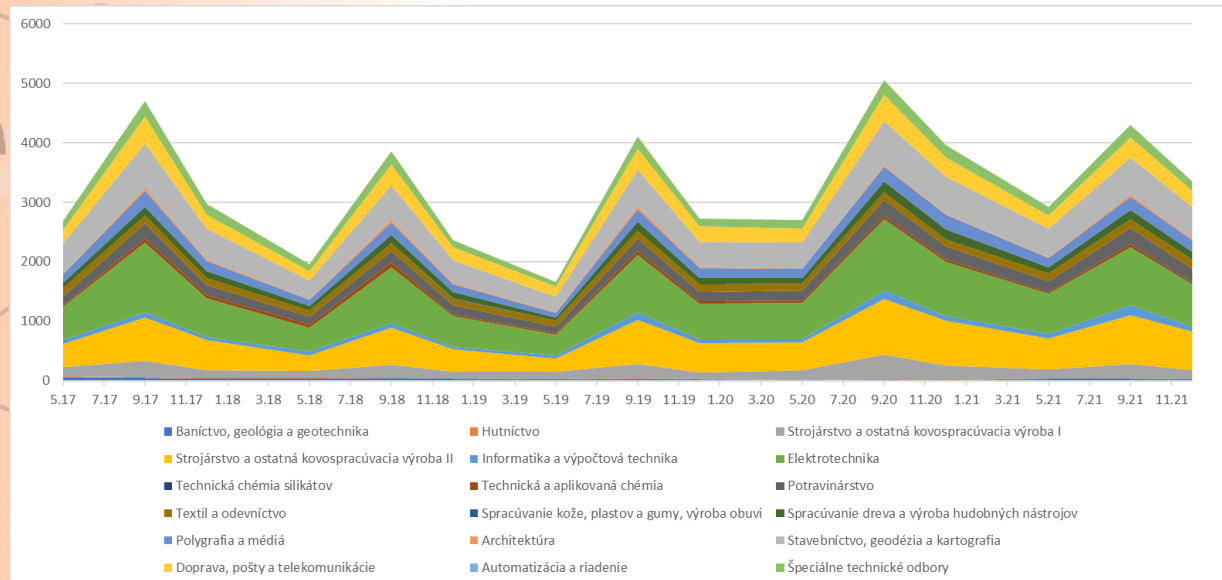
Graf 38: Nezamestnanosť absolventov (všetky stupne vzdelania spolu) od roku 2017

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát ÚPSVaR

Pri technických odboroch je dlhodobo najviac nezamestnaných absolventov evidovaných v odboroch „špeciálne technické odbory“, „elektrotechnika“ ale tiež v odbore „strojárstvo a ostatná kovospracujúca výroba“.

Graf 39: Vývoj absolventskej nezamestnanosti (všetky stupne vzdelania) od roku 2017 v technických odboroch podľa jednotlivých odborov

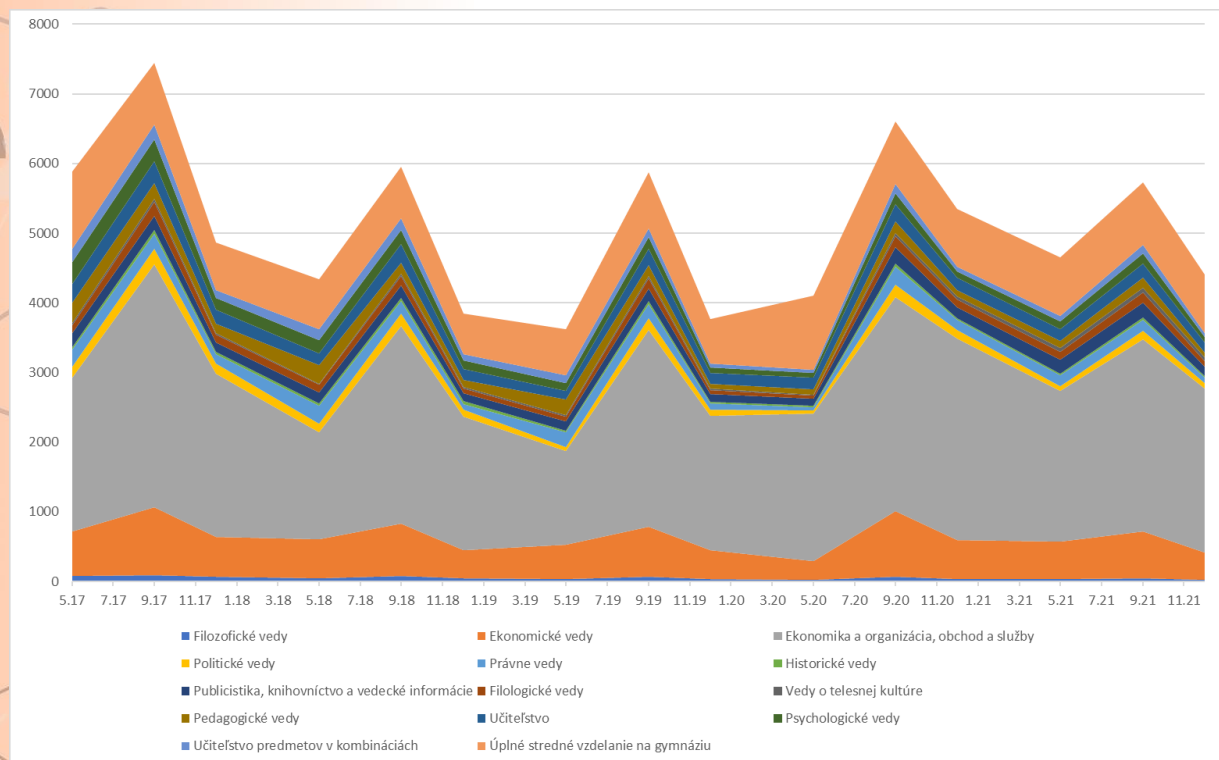

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát ÚPSVaR

Zároveň je pre túto štúdiu nevyhnutné sledovať nezamestnanosť absolventov podľa jednotlivých stupňov. Ako vyplýva z vyššie uvedeného grafu, problémom z hľadiska absolútnych počtov nezamestnaných sú najmä absolventi skupín spoločenskovedných, ako i technických odborov.

V skupine ekonomických odborov ide vo väčšine prípadov evidovaných absolventov (cca 60%) o absolventov odboru „ekonomika a organizácia, obchod a služby I. a II.“ (v grafe uvedené spolu). Zdá sa preto, že slovenský vzdelávací systém produkuje priveľa absolventov tohto odboru na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy, ktorí následne a dlhodobo majú problém s uplatnením sa na trhu práce. Tretí najvyšší počet nezamestnaných absolventov končí v skupinách ekonomických vied, čo podporuje predošlé tvrdenie. Do tejto skupiny spadajú aj stredoškolskí absolventi štúdia na gymnáziách, ktorí tvoria špecifickú skupinu absolventov. Naopak, trh práce stále pomerne dobre absorbuje absolventov právnických vied, ale napr. i učiteľov, ktorí na úradoch práce končia skôr v jednotkách prípadov.

Graf 40: Vývoj absolventskej nezamestnanosti (všetky stupne vzdelania) od roku 2017 v spoločenskovedných odboroch podľa jednotlivých odborov

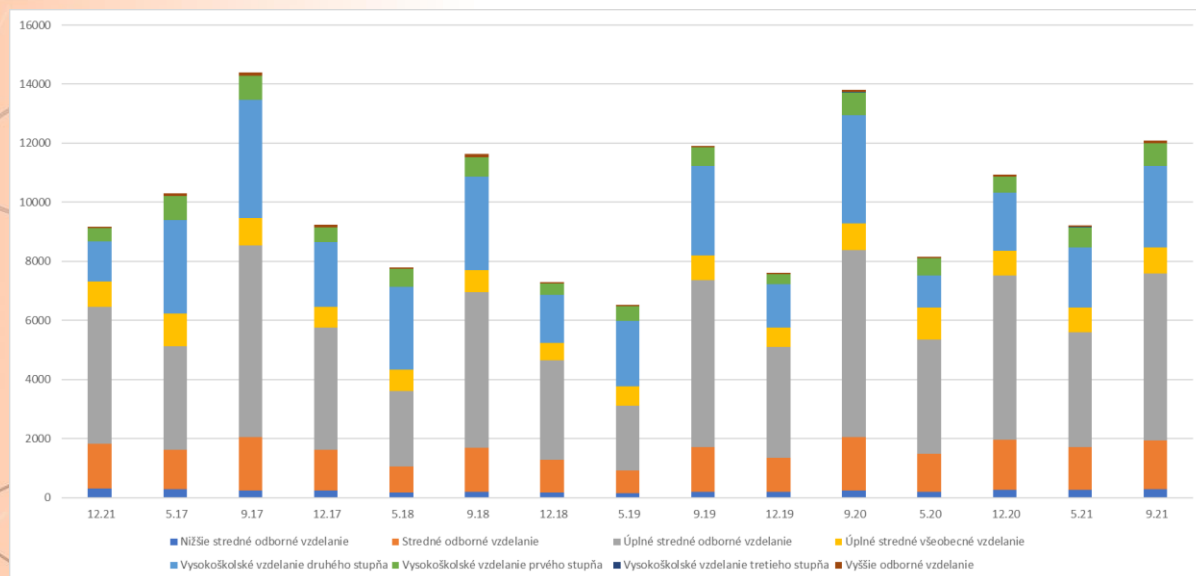
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Tieto zistenia, ktoré sme uviedli, podporujú síce fakt, že problém s uplatnením po absolvovaní štúdia majú predovšetkým absolventi spoločenských, ako i technických vied, avšak z hľadiska ich uplatniteľnosti je dôležité poznať aj stupeň vzdelania absolventov, ktorí v daných odboroch, resp. skupinách odborov končia na úradoch práce. Poukázanie na tieto trendy nám môže pomôcť analyzovať, či je riešenie problému s nezamestnanosťou absolventov a vzájomnou prepojenosťou trhu práce a vzdelávacieho systému problémom stredného alebo vysokého školstva.

Pri pohľade na celkové čísla sa dá konštatovať, že z dlhodobého hľadiska je problémom absolventskej nezamestnanosti najmä úplné stredné vzdelanie, stredné odborné vzdelanie, ale čiastočne i vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa. Napriek tomu, vysoká škola do značnej miery stále znamená vyššiu pravdepodobnosť zamestnania sa po škole. V evidencii

nezamestnaných končia absolventi vysokoškolského vzdelania prvého stupňa mimoriadne málo, čo je spôsobené najmä tým, že špecificky na Slovensku väčšina absolventov pokračuje v štúdiu na vysokej škole.

Graf 41: Počet nezamestnaných absolventov v evidencii úradov práce podľa jednotlivých stupňov vzdelania

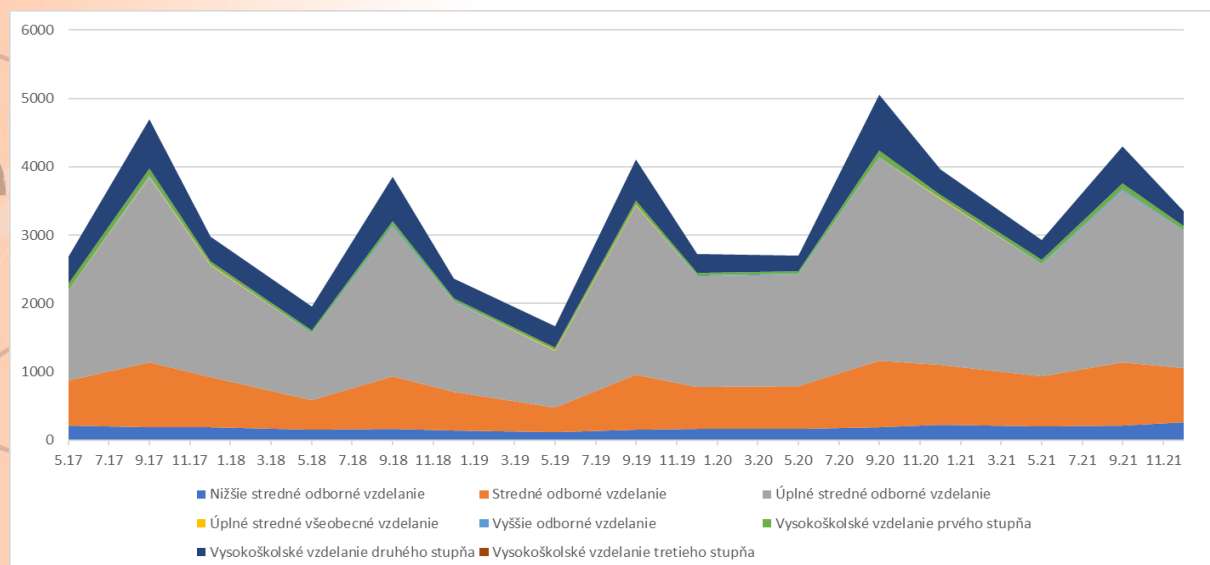

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe UPSVaR

Špecificky má zmysel analyzovať ešte absolventskú nezamestnanosť pri skupine technických a pri skupine sociálno-ekonomických vied. Ako sme uviedli vyššie, práve tieto dve skupiny z hľadiska absolútneho počtu nezamestnaných tvoria kľúčové skupiny.

Pri technických vedách je väčšina, dokonca v priemere viac ako 60 % absolventov stredoškolského vzdelávania. Len asi 6 % na konci roka 2021 a v priemere asi 13 % absolventov technických odborov v sledovanom období bolo absolventov druhého stupňa vysokoškolského vzdelania.

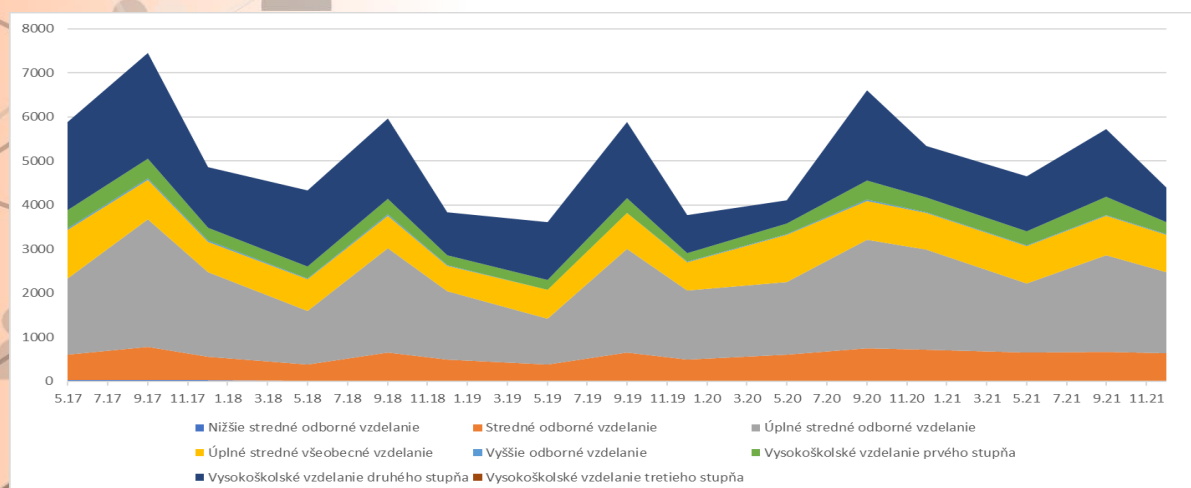
Graf 42: Nezamestnanosť absolventov technických odborov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Pri absolventoch spoločenských vied je situácia odlišná. Napriek tomu, že absolventskej nezamestnanosti stále dominujú najmä absolventi úplného stredného odborného vzdelania, veľmi vysoký (až 27% v priemere) je podiel absolventov vysokej školy druhého stupňa vzdelania. Výrazne vyšší oproti skupine technických vied je aj podiel absolventov vysokoškolského vzdelania prvého stupňa, ktorí sú bez práce po skončení štúdia.

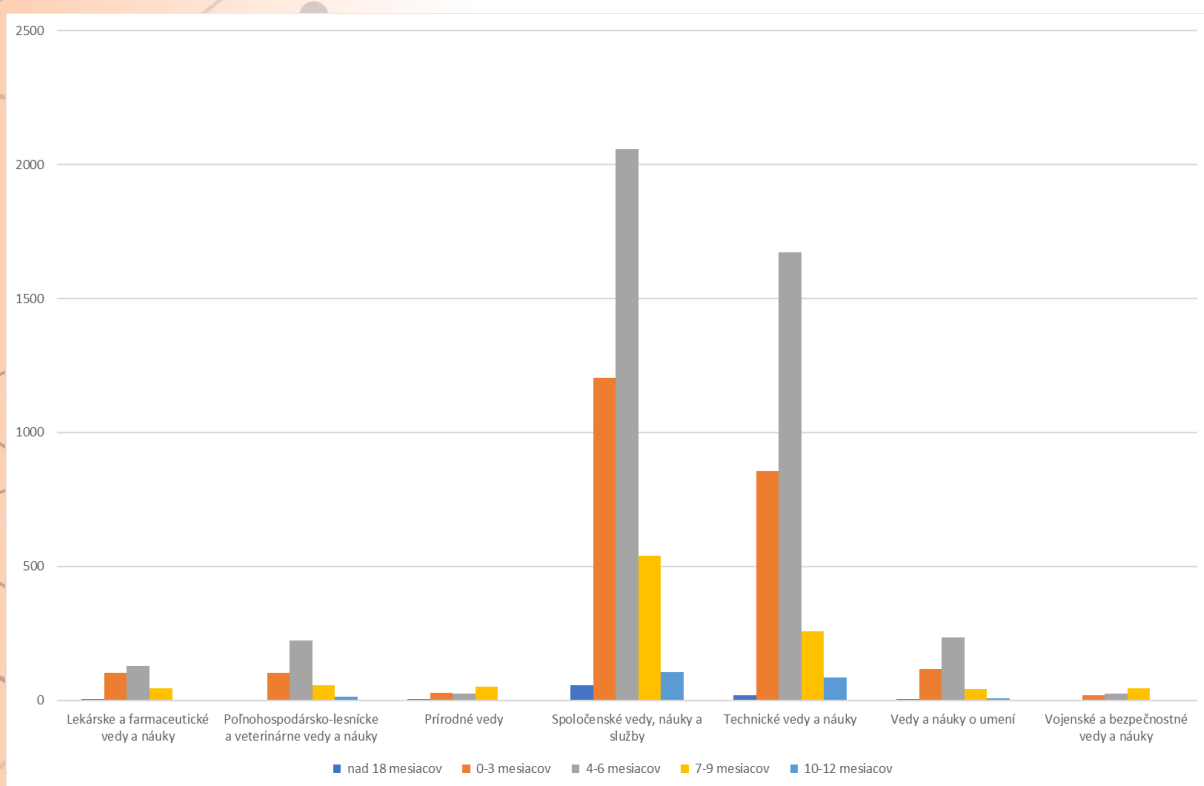
Graf 43: Nezamestnanosť absolventov spoločenských odborov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Do značnej miery s uvedenými zisteniami súvisí aj fakt, ako dlho sú mladí nezamestnaní v evidencii ÚPSVaR. Posledné dostupné údaje (z decembra 2021) indikujú najviac dlhodobejšie nezamestnaných mladých absolventov (v evidencii 13 - 18 mesiacov) v odboroch spoločenské vedy, náuky a služby a v oblasti technických vied. Relatívne veľa dlhodobo nezamestnaných je evidovaných v skupine vied a náuk o umení.

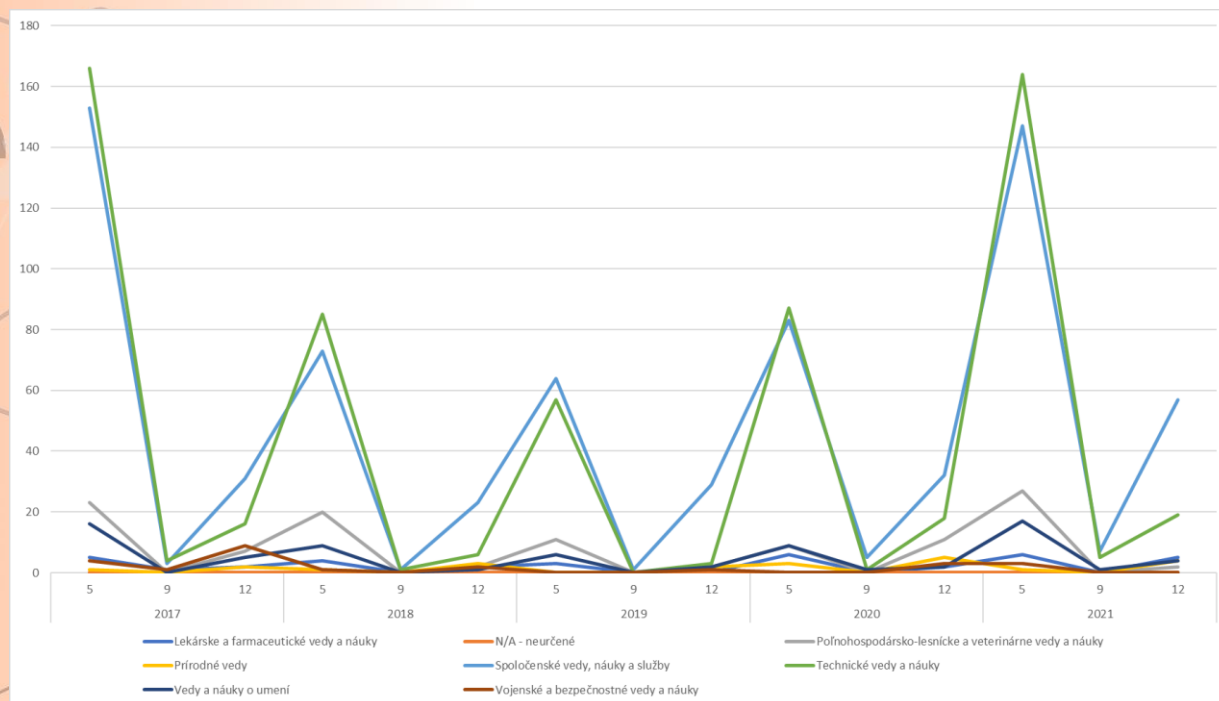
Graf 44: Počet nezamestnaných absolventov podľa jednotlivých odborov evidovaných podľa doby trvania nezamestnanosti v decembri 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov UPSVaR

Z hľadiska doby dlhobehj evidencie je možné vo všeobecnosti konštatovať, že každoročne pribúdajú noví nezamestnaní do evidencie najmä v septembri daného roka. Pozitívom je konštatovanie, že väčšina takýchto mladých nezamestnaných je v evidencii pomerne krátko a nachádza svoje pracovné uplatnenie pomerne rýchlo.

Graf 45: Počet nezamestnaných absolventov v trvaní viac ako 18 mesiacov v evidencii UPSVaR v období rokov 2017 - 2021

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Nad 18 mesiacov je tradične najvyšší počet nezamestnaných absolventov evidovaných v štatistikách úradov práce v máji daného roka. Následne tento počet klesá, avšak v absolútnych číslach sa jedná len o desiatky nezamestnaných absolventov, ktorí sú nezamestnaní dlhšie ako 18 mesiacov. To je síce pozitívna správa, no súvisí s problémom zamestnávania mimo svojho odboru.

Mladí ľudia nenachádzajú uplatnenie na trhu práce po ukončení školy v odbore, problémom je podiel pracujúcich mimo svojho odboru. Štát, resp. spoločnosť ako taká vynakladá každoročne prostriedky na vzdelávanie ľudí, ktorí sa každoročne umiestnia v iných profesiách, než aké vyštudovali. Tento problém je do značnej miery prirodzený, no ambíciou štátu by malo byť najmä vzdelávať takú pracovnú silu, po ktorej je na trhu práce dopyt.

Podľa údajov MPSVaR pracovalo v prvom polroku 2020 v odbore, t. j. v optimálnom resp. alternatívnom odbore, ktorý absolventi vyštudovali 48 % stredoškolských absolventov a 58 %

vysoškolských absolventov do 5 rokov od ukončenia štúdia. Postupne klesá uplatnenie absolventov vysokoškolského štúdia, ktorí postupne nachádzajú zamestnanie na stredoškolských pozíciách. Na stredoškolskej pozícii pracuje až 27 % absolventov do 5 rokov od ukončenia štúdia. Najviac sa v odbore uplatňujú absolventi v zdravotníctve, a to až 90 % absolventov vysokých škôl a 85 % absolventov stredných škôl. Veľmi nízka je však uplatniteľnosť absolventov spoločenských vied, ale tiež absolventov poľnohospodársko-lesníckych vied a veterinárnych náuk, ako i absolventov z odborov náuk o kultúre a umení.

Tabuľka 1: Podiel absolventov stredných a vysokých škôl do 5 rokov od ukončenia štúdia, ktorí pracujú v korešpondujúcom zamestnaní k vyštudovanému odboru vzdelania podľa hlavných skupín odborov vzdelania v prvom polroku 2020

Odbor	Absolventi SŠ	Absolventi VŠ
Prírodné vedy	Nedostupné	34 %
Technické vedy a náuky I	55 %	60 %
Technické vedy a náuky II	24 %	45 %
Poľnohospodársko-lesnícke a veterinárne vedy a náuky	16 %	25 %
Zdravotníctvo	85 %	90 %
Spoločenské vedy, náuky a služby I	38 %	52 %
Spoločenské vedy, náuky a služby II	44 %	50 %
Vedy a náuky o kultúre a umení	21 %	44 %

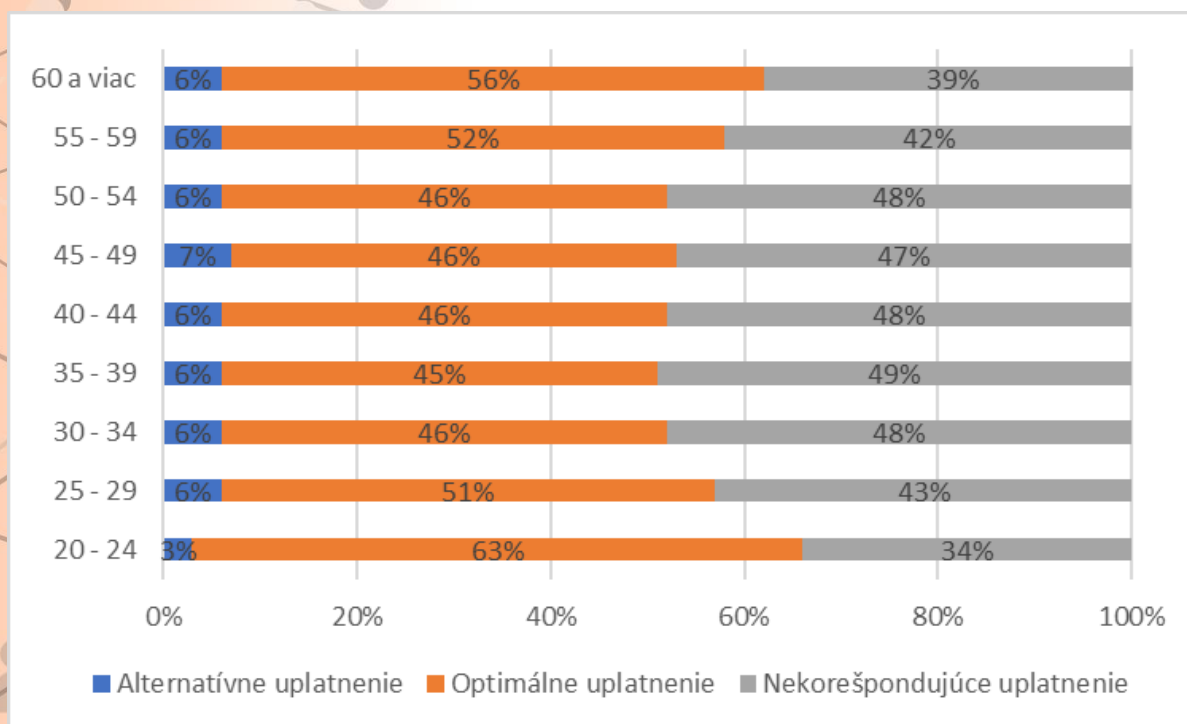
Zdroj: Trendyprace.sk

V najmenšej miere pracujú vo vyštudovanom odbore absolventi odborov manažérstvo zdrojov, geoturizmus, filozofia, sociológia, kulturoológia, aplikovaná etika, mediamatika a kultúrne dedičstvo, krajinárstvo a získavanie a spracovanie zemských zdrojov. Z hľadiska krajov je najviac pracujúcich mimo odboru najmä v Trenčianskom a Trnavskom kraji (pri

stredoškólakoch) a pri vysokoškólakoch v Bratislavskom a Košickom kraji. Najviac pracujú v odbore absolventi v Prešovskom kraji.

Trexima (2019) dopĺňa, že odvetvie priemyslu má dôležité postavenie v hospodárstve Slovenskej republiky. Absolventi stredných škól takmer všetkých hlavných skupín odborov vzdelania najčastejšie pracujú v odvetví priemyselnej výroby. Je však pravdou, že výsledky za jednotlivé vekové kategórie (rok 2019) indikujú mierne zlepšenie. Veková kategória mladých ľudí – absolventov vysokých škól vo veku 20 – 24 rokov pracuje v zamestnaní s nekorešpondujúcim vzdelaním v 34 %. Až 63 % absolventov v tejto vekovej kategórii pracuje v zamestnaní s „optimálnym uplatnením“. Naopak, najviac pracujú mimo svoj odbor ľudia vo veku 35 – 39 rokov.

Graf 46: Podiel absolventov vysokých škól z hľadiska optimálnosti vykonávaného zamestnania podľa vekových kategórií v roku 2019 v Slovenskej republike

Zdroj: Trexima, 2019

Problémom slovenského trhu práce je tiež odliv zamestnancov za prácou do zahraničia. Trendy v migrácii v posledných rokoch opisujeme v druhej kapitole tejto štúdie.

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Avšak už doteraz všetky dosiahnuté a analyzované výsledky poukazujú najmä na nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily v priemysle. Zároveň platí, že trh práce nie je dostatočne prepojený so vzdelávacím systémom, školy mnohokrát vzdelávajú študentov na odboroch, ktoré nenachádzajú dostatočné uplatnenie v praxi. Vysokoškolsky vzdelaní absolventi pracujú na stredoškolsky zameraných pozíciách a nedostatkom kvalifikovanej pracovnej sily trpia zamestnávateľia v priemyselne silných odvetviach a krajoch. Slovenský vzdelávací systém stojí pred zásadnou reformou, ktorá by mala prispieť k jeho lepšej previazanosti na trh práce.

1.5 Digitalizácia a pripravenosť populácie na koncept Priemysel 4.0

So vzdelávaním, vzdelávacím systémom, ako aj vzájomným prepojením trhu práce a vzdelávacieho systému súvisí koncept Priemysel 4.0. Samotnému trendu Priemyslu 4.0 sa venujeme v Kapitole 3.

V tejto kapitole stručne vymedzíme problémy, ktoré do budúcnosti nastanú v súvislosti so zavádzaním konceptu do podnikov slovenskej výroby.

Priemysel 4.0 ako nový koncept vyvoláva tlak na pracovné miesta. Ten je na Slovensku znásobený viacerými faktormi. Vytvára najmä tlak na zručnosti pracovníkov, ktoré sa týkajú ich kompetencií.

Tabuľka 2: Súbor nevyhnutných vlastností kvalifikovaného zamestnanca

	Povinné	Predpokladané	Doplňujúce
Technické	IT znalosti a schopnosti	Znalostný manažment	Programovanie
	Spracúvanie dát a informácií, analytika	Interdisciplinarita / všeobecné znalosti o technológii a organizácii	Špecializované znalosti o technológii
	Štatistické znalosti	Špecializované znalosti o výrobnom procese	Povedomie o ergonómii

	Organizačné a procesné chápanie	Povedomie o bezpečnosti v IT a ochrane dát	Porozumenie právnym predpisom
	Schopnosť interagovať s moderným prostredím (roboty, humanoidy)	Dôvera v nové technológie	
Osobnostné	Časový manažment	Myslieť na ďalšie vzdelávanie a celoživotné vzdelávanie	
	Adaptabilita a schopnosť prispôbiť sa zmenám		
	Tímová spolupráca		
	Sociálne zručnosti		
	Komunikačné zručnosti		

Zdroj: SBA, podľa ASME, 2015

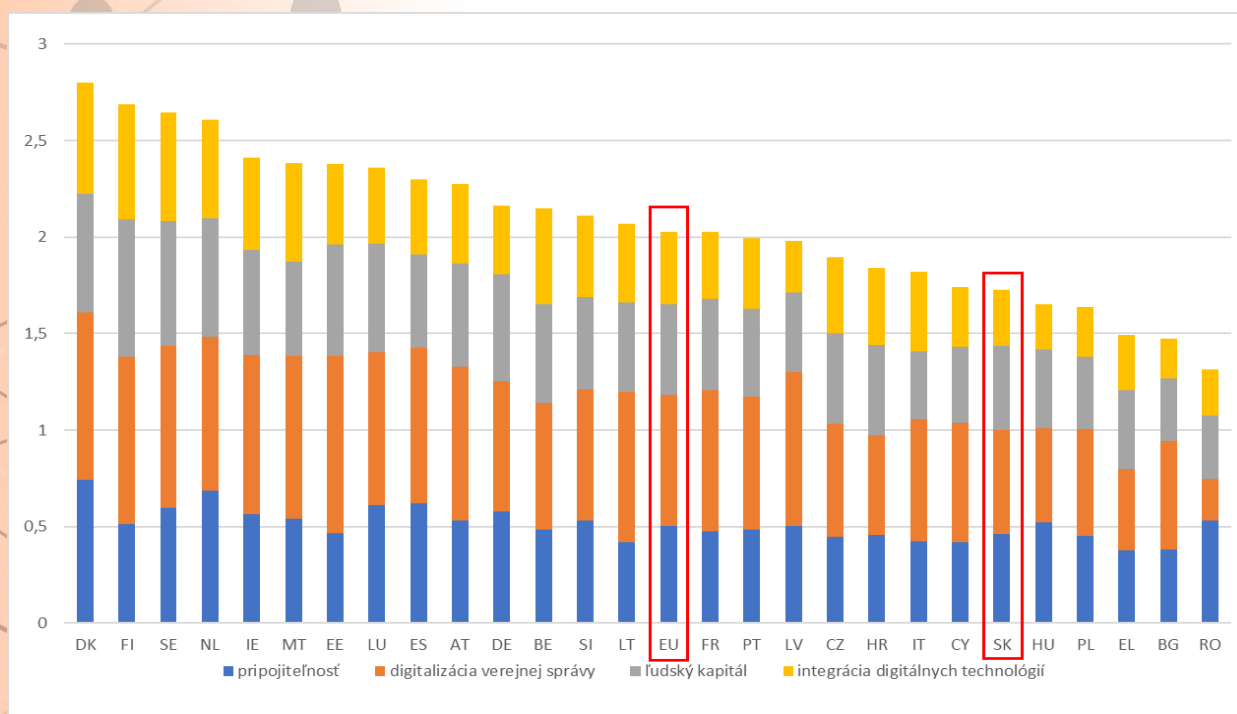
Problémom sa javí tiež prepojenie pracovných miest s trhom práce. Ako vo svojej štúdii týkajúcej sa vplyvu Industry 4.0 na zmeny v štruktúre pracovných miest upozorňuje Berkovič a kol. (2019), predpokladá sa, že roboty postupne nahradia veľkú časť ľudskej pracovnej sily. Budú vykonávať jednoduché, ale i komplexné úlohy, ktoré sú doteraz považované za rutinné, opakované či algoritmizovateľné. Priemysel dnes aj na Slovensku oveľa častejšie vychádza z poznania dát, pričom transformácie priemyslu sa dejú prostredníctvom inteligentných technológií. Firmy čoraz častejšie analyzujú dáta týkajúce sa správania zákazníkov a čoraz viac sa im prispôbujú a personalizujú finálny produkt priamo pre zákazníka.

Priemysel 4.0 nevyhnutne neznamená iba zánik pracovných miest. Pozitívne dopady zavádzania nových technológií na tvorbu pracovných miest kompenzujú rušenie pracovných miest, ktoré je výsledkom automatizácie niektorých výrobných procesov. Avšak nové pracovné miesta, ktoré vznikajú vyžadujú iné kompetencie pracovnej sily ako tie, ktoré boli zavedené doposiaľ. Jednoznačne vieme dnes povedať najmä to, že sa zvýši zo strany

zamestnávateľov dopyt po digitálnych a tzv. mäkkých zručnostiach zamestnancov. Ten je pomerne vysoký už aj v súčasnosti, no do budúcnosti budú tieto trendy pokračovať.¹⁰

Preto je dôležité zistiť, v akom stave sú už v súčasnosti digitálne schopnosti slovenskej populácie (resp. pracovnej sily). O relatívne zlom stave svedčí napr. aj meranie kompetencií slovenskej populácie v indexe digitálnej ekonomiky a spoločnosti (DESI). Tento index hodnotí digitálny pokrok členských štátov EÚ vo vybraných oblastiach.

Graf 47: Hodnotenie krajín v ukazovateli DESI

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe DESI (2021)

V roku 2021 obsadilo Slovensko až 22. miesto spomedzi 27 členských štátov EÚ. Horšie ako my sa v indexe umiestnili len Maďarsko, Poľsko, Grécko, Bulharsko a Rumunsko. V oblasti ľudského kapitálu má 54 % Slovákov aspoň základné digitálne zručnosti a 27 % má nadpriemerné digitálne zručnosti v porovnaní s priemerom EÚ, ktorá dosiahla 56 % a 31 % v nadpriemerných vlastnostiach. Zároveň však platí, že počet podnikov, ktoré poskytujú

¹⁰<https://www.ruzsr.sk/media/eaf95d3c-6e56-4e38-8ef7-a2ae2af15819.pdf>

odbornú prípravu v oblasti IKT v roku 2020 je 16 %, čo je o 4 p. b. menej ako priemer EÚ (20 %). Pozitívne hodnotenie je preto možné pozorovať najmä v oblasti využívania pevného širokopásmového pripojenia na internet, ktoré sa zvýšilo na 78 % v roku 2020. Slovensko zlepšilo digitálnu intenzitu v oblasti MSP, 52 % MSP má aspoň základnú úroveň digitálnej intenzity, čo je pod priemernou hodnotou EÚ 60 %. 15 % podnikov využívalo v roku 2020 aspoň dve technológie umelej inteligencie (AI) v porovnaní s 25 % v EÚ. Elektronické faktúry využíva 16 % podnikov (oproti priemeru EÚ, ktorý je 32 %). Ako ďalej hodnotia analytici v rámci indexu: „Väčšina ukazovateľov pre oblasť digitálnych verejných služieb je nižšia ako priemer EÚ s výnimkou 68 % podielu používateľov elektronickej verejnej správy v roku 2020 v porovnaní so 64 % v EÚ.“

Celkovo nelichotivé skóre Slovenska v digitálnej pripravenosti obyvateľstva je ešte zdôraznené, ak rozoberieme jednotlivé analyzované oblasti. Napr. v oblasti ľudského kapitálu % obyvateľov, ktoré má „aspoň základné digitálne zručnosti“ dokonca klesol z úrovne 59 % v roku 2019 na 54 %. Klesol tiež podiel tých, ktorý majú „viac ako základné digitálne zručnosti“, a to z 33 % na 27% v roku 2019. Pozitívne je preto najmä to, že rastie podiel odborníkov na oblasť IKT z celkového počtu na 4,2 % a je len 0,1 p. b. pod úrovňou priemeru EÚ. Pandémia v oblasti vzdelávania navyše prehĺbila problémy, napr. v tom, že z dôvodu nedostatku odborníkov na informačno-komunikačné technológie nebolo možné rýchlo zahájiť online výučbu.

Druhou hodnotenou oblasťou v rámci indexu DESI je „pripojiteľnosť“. V rámci nej sú sledované napr. „celková miera využívania pevného širokopásmového pripojenia“. Percento domácností, ktoré využívajú pevný širokopásmový internet od roku 2019 stúplo zo 70 % na 78 %. Toto kritérium prekonáva namerané hodnoty v rámci európskeho priemeru za hodnotenie roka 2021 (77 %). Inak je Slovensko zaostávajúce v miere využívania širokopásmového pripojenia s rýchlosťou minimálne 100 Mb/s 25 % oproti 34 % ako priemer EÚ 27, taktiež vo „využívaní pripojenia s rýchlosťou najmenej 1 Gb/s“, kedy je nameraná hodnota na Slovensku 0,38 %, oproti 1,3 % EÚ priemeru. Zaostávanie je tiež v „rýchlom

širokopásmovom pokrytí (NGA), 75 % voči 87 %, pokrytie sieťami 4G (ako % obývaných oblastí), kedy namerané percento na Slovensku dosahuje 98,4 % oproti 99,7 % európskeho priemeru (pri tomto ukazovateli treba podotknúť, že zhoršenie môže byť napr. aj z dôvodu geografických daností Slovenska). Naopak, vyššia je pripravenosť Slovenska na zavedenie 5G sietí, kedy je „Pridelené frekvenčné pásmo“ vyjadrené v % celkového harmonizovaného spektra 5G namerané na Slovensku 67 %, pričom priemer EÚ je len 51 %.

Treťou dôležitou meranou hodnotou je integrácia digitálnych technológií. Vo väčšine ukazovateľov Slovensko zaostáva. Základnú úroveň digitálnej intenzity dosahuje 52 % slovenských MSP, pričom priemer EÚ 27 je 60 %. Slovensko zaostáva za priemerom EÚ aj pokiaľ ide o využívanie umelej inteligencie v podnikoch (15 % oproti 25 %) či využívaní cloudových služieb (18 % voči 26 %). Klesá podiel podnikov, ktoré využívajú tzv. big data, a to na 6 % z pôvodných 9 % nameraných v roku 2019. Pritom európsky priemer je 14 %. Elektronické faktúry využíva 16 % slovenských podnikov, pričom priemer EÚ je až 32 %.

Digitalizácia verejných služieb je samostatným ukazovateľom hodnoteným v rámci indexu DESI. Slovensko má v tomto smere rezervy, najmä napr. v ukazovateli „množstvo predvyplnených údajov vo verejných online formulároch“, kedy Slovensko dosiahlo 36 bodov, pričom priemer EÚ je na úrovni 63 bodov, čo značí, že zaostávanie je naozaj výrazné. Pritom používatelia elektronickej verejnej správy dosahujú až 68 %, pričom európsky priemer je na úrovni 64 %.

Na zlepšenie efektívnosti verejnej správy sú potrebné investície, a to vrátane digitalizácie, zlepšenia používateľských rozhraní a zlepšenia podnikateľského prostredia.

Priemysel 4.0 je možné v konečnom dôsledku ako revolúciu v koncepte digitalizácie vnímať pozitívne a predpokladá sa, že prevládnutie tohto konceptu, kedy je výroba digitalizovaná, založená na dátach a analytických poznatkoch v konečnom dôsledku viac pracovných miest vytvorí ako zničí. Avšak krajiny musia byť na prevládnutie tohto konceptu pripravené, a to

najmä tak, že budú disponovať flexibilnou pracovnou silou, ktorá je schopná meniacim sa podmienkam rýchlo prispôbiť.

Podľa štúdie WEF je však Slovensko krajinou s najviac ohrozenými pracovnými miestami v dôsledku Priemyslu 4.0 vo vyspelom svete. Navyše, kritickým bodom je tiež už súčasný nedostatok technicky zameraných pracovníkov na trhu práce.¹¹

Slovensko je na globálnu revolúciu Priemysel 4.0 pripravené len veľmi slabo. K takémuto záveru došla aj Slovak Business Agency v štúdiu Inovatívne vzdelávanie v kontexte Priemyslu 4.0. Do popredia sa dostali emočné zručnosti, ako i mäkké zručnosti, ktoré sú v našich školách stále podceňovanými. Navyše prieskum SBA spolu so ZPS došiel k záveru rozdielneho vnímania dôležitých schopností pre absolventov škôl medzi celosvetovo uznávanými vyžadovanými kompetenciami a tým, ako sú vnímané z pozície riaditeľov či zriaďovateľov slovenských škôl.

Tabuľka 3: Poradie jednotlivých zručností podľa dôležitosti z pohľadu riaditeľov, učiteľov a žiakov v porovnaní so Svetovým ekonomickým fórom

	WEF	Riaditelia	Pedagógovia	Študenti
1.	Analytické myslenie a inovatívnosť	Motivácia niečo dosiahnuť	Zodpovednosť	Motivácia niečo dosiahnuť
2.	Aktívne vzdelávanie a stratégie vo vzdelávaní	Zodpovednosť	Motivácia niečo dosiahnuť	Zodpovednosť
3.	Riešenie komplexných problémov	Vytrvalosť	Vytrvalosť	Komunikácia
4.	Kritické myslenie a analyzovanie	Kritické myslenie	Komunikácia	Vytrvalosť
5.	Kreativita, originalita a iniciatíva	Kooperácia	Schopnosť vedieť sa učiť	Sebavedomie

Zdroj: Združenie podnikateľov Slovenska

¹¹https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

Kým celosvetové trendy v prieskume prezentované ako závery WEF dávajú dôraz na mäkké zručnosti, ako sú analytické myslenie, aktívne vzdelávanie sa či schopnosť riešenia problémov, slovenskí riaditelia, pedagógovia, ako i študenti dávajú dôraz skôr na zodpovednosť, vytrvalosť či komunikáciu a na prvé miesto dávajú motiváciu niečo dosiahnuť. Tento rozpor tiež poukazuje na nutné zmeny v obsahovom štandarde vzdelávacieho systému v súvislosti s novými potrebami Priemyslu 4.0. Prieskumu sa zúčastnilo 160 riaditeľov škôl, 487 učiteľov a 4706 žiakov.¹²

Celkovo je preto v súvislosti so zmenami Priemyslu 4.0 a vyššej automatizácie a digitalizácie potrebné povedať, že viaceré štúdie zamestnávateľov dochádzajú k záveru, že je potrebné opustiť vzdelávací systém ustanovený ešte v 19. storočí, ktorý je značne zameraný na memorovanie. Inými slovami, koncept Priemyslu 4.0 nás vedie k poznaniu, že nielen štruktúra absolventov predstavuje pre konkurencieschopnosť Slovenska výzvu. Samostatnou výzvou je obsahové zameranie vzdelávania, ktoré je dnes nízko zamerané na IT znalosti či na soft skills.

1.6 Zahraničný obchod

Zahraničnému obchodu v uplynulých desaťročiach dominovala najmä zmena orientácie z východných trhov na trhy západné. Slovensko sa v exporte preorientovalo postupne na iného zákazníka, pričom sa výrazne zmenila aj štruktúra vyvážených tovarov. V medzinárodnom obchode však pretrvávajú určité obmedzenia. Tie sa dotýkajú najmä východných trhov a pokračujúcej eskalácie vojenského napätia. Tá má za následok rozsiahle sankcie, ktoré majú dopad aj na slovenský export. V roku 2014 došlo k anexii Krymu zo strany Ruskej federácie a rozpútaniu napätia vo východných oblastiach Ukrajiny (Donetská a Luhanská oblasť). V súvislosti s týmito udalosťami boli prijaté opatrenia voči Ruskej federácii, ktoré znamenali nielen osobné sankcie voči niektorým osobám, ale z hľadiska ekonomiky tiež zákaz požičiavania peňazí vybraným spoločnostiam či štátnym bankám. Vo

¹² Viac informácií je dostupných na: <https://www.zps.sk/novinky/2020/infografika-socialne-a-emozne-zrucnosti>

februári 2022 však situácia na východe Európy eskalovala do vojenského konfliktu, čo znamenalo rozsiahle sankcie zo strany štátov Európskej únie voči Ruskej federácii. Tie sú zamerané na finančný sektor, sektor energetiky a dopravy, kontrolu vývozu a jeho financovania, vízovú politiku, odpojenie vybraných ruských bánk zo systému SWIFT či zmrazenie devízových rezerv ruskej centrálnej banky.¹³ V máji navyše sankčná politika voči Ruskej federácii eskalovala do rozhodnutia postupne sa vzdať energetických surovín z Ruska (najmä plyn a ropa). Takéto významné problémy sa dotknú aj slovenského exportu a importu zo strany Ruska a vytvárajú problém pre slovenských exportérov naviazaných najmä na východné trhy. Ak sa slovenské podniky nedokážu so vzniknutou situáciou rýchlo vyrovnáť, pre viaceré z nich to môže znamenať existenčné problémy, ktoré však môžu ohroziť celý reťazec distribučných vzťahov. V tomto smere sa hovorí najmä o možných problémoch bratislavskej rafinérie ropy, ktorej uzatvorenie by mohlo mať za následok nielen dramatické zvýšenie cien palív, ale tiež je možné ohrozenie zásobovania Slovenska pohonnými hmotami. Okrem spomenutých problémov súvisiacich so sankciami je tiež nevyhnutné brať v zreteľ fakt, že susedná krajina Slovenska je vo vojnovom konflikte, čo znamená množstvo ekonomických problémov aj pre firmy, ktoré obchodujú s partnermi na Ukrajine.

Vojna na Ukrajine predstavuje zásadnú výzvu pre slovenský zahraničný obchod v budúcnosti. Dnes je otázne, ako sa bude konflikt ďalej vyvíjať, avšak v najbližších rokoch určite preruší dodávateľsko – odberateľské vzťahy. Blokáda ukrajinských prístavov, ako i ruské útoky na pozemnú infraštruktúru Ukrajiny predstavujú výzvu pre slovenských exportérov na východ, ako i z východu.

1.7 Podnikateľské prostredie

Dôležitým aspektom pre zachovanie konkurencieschopnosti každej ekonomiky je jej podnikateľské prostredie. Podnikateľské prostredie a to, či je priateľské alebo nepriateľské,

¹³<https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/sanctions/restrictive-measures-ukraine-crisis/history-ukraine-crisis/>

zahŕňa viacero podmienok, ktoré sú nevyhnutné pre podnikateľa, či už pri začatí, alebo fungovaní podnikania.

Vo všeobecnosti ide o súbor podmienok, ktoré sa dotýkajú napr. začatia podnikania, stavebnej legislatívy, legislatívy na miestnej úrovni, hygienických noriem, platenia daní, infraštruktúry, vymožitelnosti práva či podmienok pri reštrukturalizáciách a bezpečnosti krajiny. Dôležitú úlohu pre podnikateľov preto, samozrejme, zohrávajú aj daňové povinnosti či platenie odvodov. Samostatnú skupinu problémov predstavuje legislatíva a jej zmeny. Príliš časté zmeny legislatívy či netransparentný legislatívny proces s veľkým počtom, nesystémovo prijímaných zmien vytvára pre podnikateľov značnú nestabilitu. Podnikateľské prostredie je preto pomerne široký pojem a jeho zlepšenie nie je možné len riešením zákonov v jednej oblasti.

Slovenské podnikateľské prostredie je charakterizované vysokým podielom MSP, ktoré predstavujú 99,89 % z celkového počtu aktívnych podnikateľských subjektov. Z dlhodobého hľadiska sú dôležitými medzinárodné hodnotenia. Tie Slovensku dlhodobo vyčítajú najmä vysoké daňovo-odvodové zaťaženie práce a zvyšovanie nákladov na zamestnávanie, najmä cez rast minimálnej mzdy. Dlhodobo problematcky je hodnotená aj oblasť prijímania legislatívy, v rámci ktorej dochádza najmä k prijímaniu zákonov v zrýchlenom legislatívnom procese či k častým zmenám, ktorých účinnosť je prijímaná aj viackrát do roka.

Daňovo-odvodové zaťaženie firiem z európskeho pohľadu nie je vysoké, avšak na druhej strane v regióne V4 patrí slovenská sadzba dane z príjmu právnických osôb medzi najvyššie. Za určitých podmienok je možné uplatniť si zníženú daň z príjmu (viac v predchádzajúcej časti kapitoly).

Z hľadiska podnikateľského prostredia a jeho rozvoja je ďalej medzinárodnými inštitúciami (napr. v rámci prieskumu GEM, ale i Doing Business) ako problematické vymedzená aj náročnosť procesov v oblasti stavebných povolení a stavebnej legislatívy.

1.8 Životné prostredie

Problematika ochrany životného prostredia je čoraz aktuálnejšia. Globálnym trendom sa venujeme podrobne v Kapitole 3. V tejto kapitole sa zameriame najmä na problémy ochrany životného prostredia, ktoré sa bezprostredne dotýkajú Slovenska a môžu mať vplyv na budúci ekonomický rast krajiny. Najväčšie výzvy v oblasti životného prostredia v dohľadnej budúcnosti, ktoré by mali byť prioritizované do roku 2030, môžeme definovať tri: problematika kvality ovzdušia, problematika obehového hospodárstva a ochrana biotopov, a to najmä druhov v lesných, lúčnych a mokraďových ekosystémoch.¹⁴

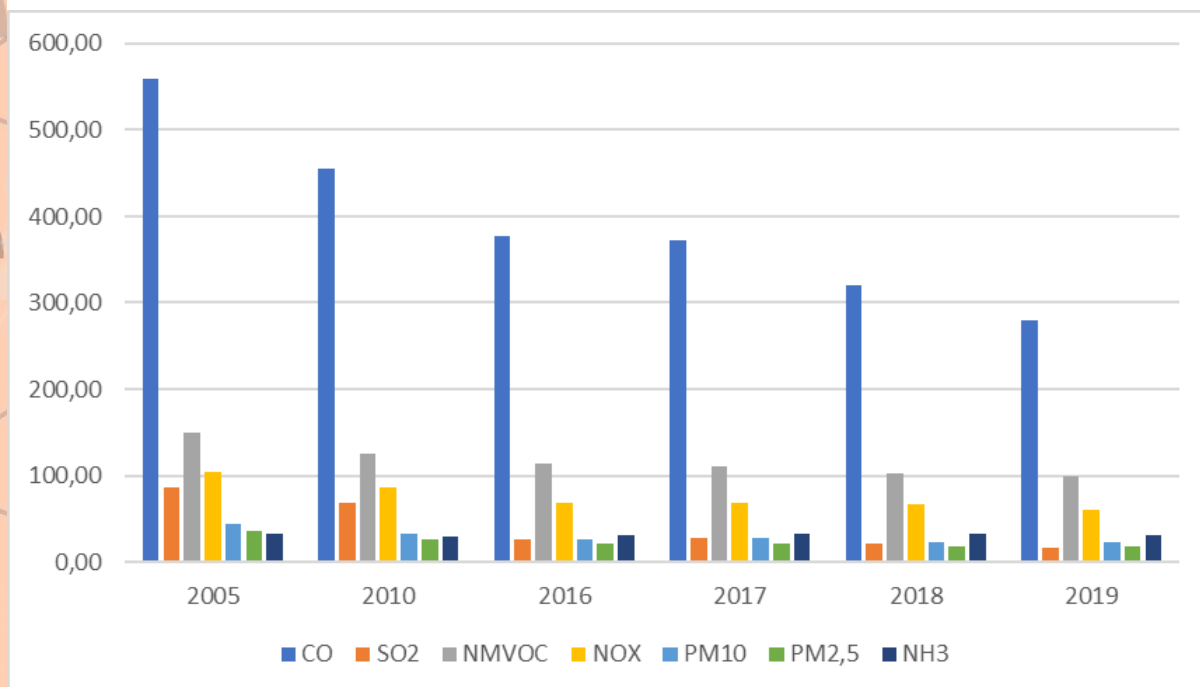
Dosah klimatickej zmeny je však viditeľný aj na Slovensku. Podľa údajov SHMÚ sa priemerná teplota vzduchu zvýšila za posledných sto rokov o 1,1 stupňa Celzia. Zároveň dochádza k poklesu atmosférických zrážok o 5,6 %. Častejšie sú extrémne denné úhrny zrážok, čo vedie k miestnym povodňam či extrémnym javom ako víchrice z roku 2004. Dlhodobou klesá napr. prietok riek (s výnimkou Dunaja).

Napriek tomu môžeme vidieť trend, ktorý hovorí o postupnom znižovaní znečisťujúcich látok v ovzduší. Klesá podiel vyprodukovaného oxidu uhličitého, ako i ostatných znečisťujúcich látok a prachových častíc. Od roku 2005 emisie SO² poklesli o 81,8 %, NOx o 41,7 %, CO o 50 %, PM10 o 47,3 %, PM2,5 o 50,6 %, NH₃ o 3,4 % a NMVOC o 33,5 %. Medziročne došlo k poklesu emisií väčšiny sledovaných znečisťujúcich látok - emisie SO² poklesli o 26,1 %, NOx o 9,6 %, CO o 12,6 %, NH₃ o 1,9 % a NMVOC o 2,9 %. Výnimkou boli PM10 a PM2,5, ktoré zaznamenali len veľmi mierny nárast - PM10 o 2,8 %, PM2,5 o 2,5 %.¹⁵

Graf 48: Vývoj emisií vybraných znečisťujúcich látok a prachových častíc

¹⁴ Zelenšie Slovensko, Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030, dostupné online na: https://www.minzp.sk/files/iep/03_vlastny_material_envirostrategia2030_povlade.pdf

¹⁵ <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=141>

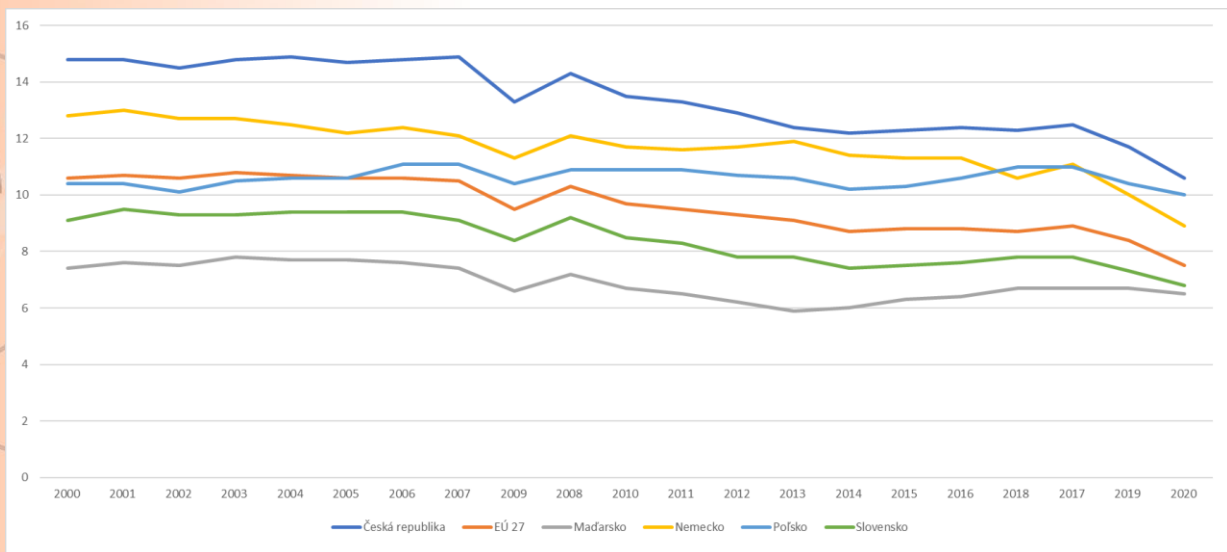

Zdroj: Enviroportál

Aj vďaka zlepšujúcim sa číslam v oblasti ochrany životného prostredia predpokladá Ministerstvo životného prostredia, že kvalita ovzdušia sa do roku 2030 zlepší a Slovensko dosiahne stanovené ciele.

Napriek tomu, že kvalita ovzdušia na Slovensku nie je dobrá, Slovensko má lepšiu kvalitu ovzdušia v emisiách skleníkových plynov na osobu ako susedné či prípadne iné, vyspelé krajiny Európy.

Graf 49: Vývoj emisií skleníkových plynov vo vybraných krajinách na osobu

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat

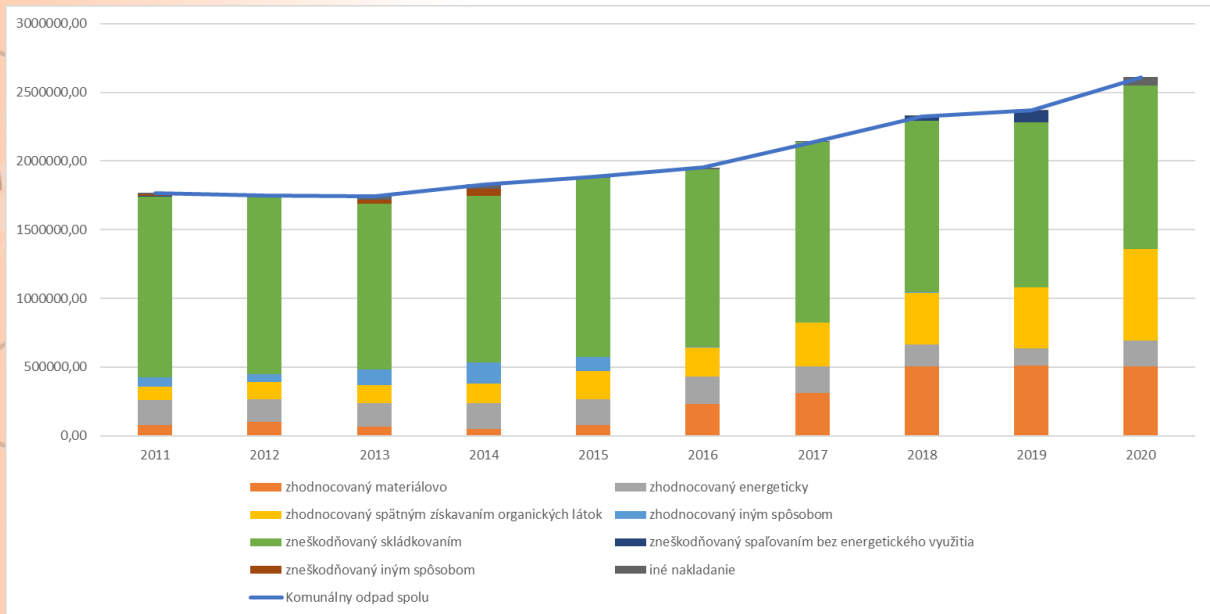
Problémom iných krajín je najmä využívanie fosílnych palív na výrobu elektrickej energie (spaľovanie uhlia), pričom Slovensko postupne od spaľovania uhlia upúšťa, čo má za následok dynamický pokles emisií produkovaných do ovzdušia. Druhou významnou zložkou, ktorá je zodpovedná za pokrok Slovenska je rozsiahla modernizácia priemyslu v posledných rokoch.

V budúcnosti bude pokles znečisťovania ovzdušia pravdepodobne pokračovať. Elektrárň v Novákoch patrí medzi najväčších znečisťovateľov ovzdušia (v roku 2015 dokonca druhý najväčší znečisťovateľ ovzdušia¹⁶) a jej prípadne uzatvorenie či zmena spaľovania z uhlia na iný typ komodity bude mať v najbližších rokoch za následok výrazný pokles emisií. Navyše je elektrárň lídrom v znečisťovaní oxidom siričitým.

Samostatnú problematiku v ochrane životného prostredia predstavuje množstvo a nakladanie s komunálnym odpadom. Celkový objem komunálneho odpadu za posledných desať rokov narástol o 48 % na 2 611 556 ton odpadu.

¹⁶<https://www.energie-portal.sk/Dokument/najvacsi-priemyselni-zneclistovatelia-ovzdušia-na-slovensku-103815.aspx>

Graf 50: Objem a narábanie s komunálnym odpadom

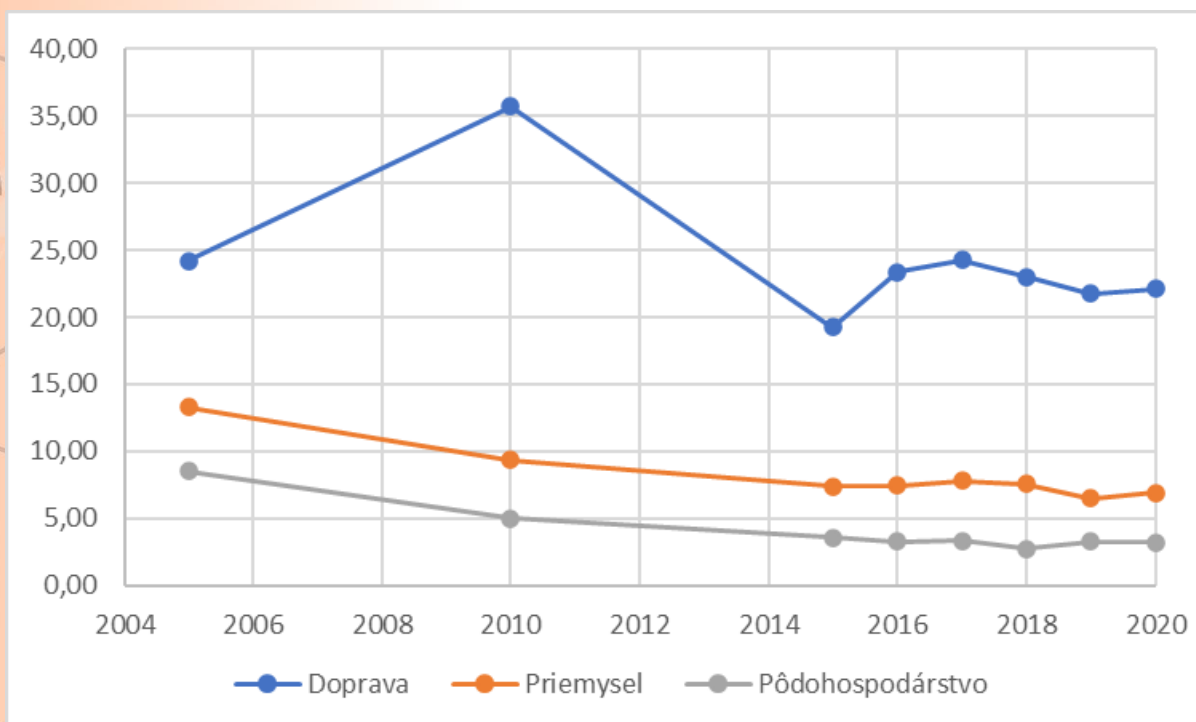
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Enviroportál

Mení sa postupne najmä nakladanie s odpadom. Nevýhodou je vysoká miera skládkovania, avšak pomer skládkovaného komunálneho odpadu od roku 2011 klesol zo 74 % na 45 %. Riešenie komunálnych odpadov preto ostáva problematikou hodnou osobitného zreteľa do budúcnosti. Je nevyhnutné zamerať sa najmä na štruktúru spracúvania komunálneho odpadu.

Postupne tiež klesá objem odpadových vôd vypúšťaných do povrchových vôd, v roku 2020 oproti roku 2005 klesol až o 27,8 %. Kým v roku 2005 bolo na verejné kanalizácie napojených 56,7 % obyvateľov, v roku 2020 je to už 69,69 % obyvateľov.

Otázkou tiež ostáva energetická náročnosť jednotlivých sektorov hospodárstva. V poslednom desaťročí taktiež môžeme vidieť pomerne dynamický vývoj v jednotlivých sektoroch. Prakticky kontinuálne klesala energetická náročnosť priemyslu, ktorá rástla najmä do roku 2010, potom však začala významne klesať. V roku 2016 došlo k miernemu nárastu, avšak následne sa stabilizovala na úrovniach okolo 7 Tj na mil eur.

Graf 51: Energetická náročnosť jednotlivých sektorov hospodárstva SR od roku 2004 v Tj na mil. eur

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Enviroportál

Na druhej strane náročnosť dopravy medzi rokmi 2005 až 2010 vzrástla. Stalo sa tak z dôvodu nárastu motorizácie obyvateľstva. Avšak po roku 2010 sledujeme dynamický pokles, pričom trend vyprodukovanej spotreby je v posledných piatich rokoch stabilný. Stagnujúca je úroveň energetickej náročnosti poľnohospodárstva, ktorá sa za uplynulých 15 rokov taktiež významne znížila.

Celkovo je trend v prístupe k životnému prostrediu teda skôr pozitívny. Slovensko sa výrazne zlepšilo z hľadiska znečisťovania ovzdušia, ako i energetickej závislosti priemyslu či poľnohospodárstva.

2 POPIS SÚČASNEJ ŠTRUKTÚRY EKONOMIKY A JEJ HISTORICKÉHO VÝVOJA

Slovensko napriek všetkým problémom v súčasnosti patrí medzi najrozvinutejšie krajiny sveta. V porovnaní s inými krajinami sa najčastejšie uvádza HDP v parite kúpnej sily. V tomto porovnaní patrí Slovensko medzi vysoko príjmové krajiny s 30 tisíc dolármi na osobu (2020), čo znamená, že patrí do prvej päťdesiatky najrozvinutejších krajín sveta.¹⁷ Aj keď tomu tak nebolo vždy, nemalý vplyv na vývoj slovenskej ekonomiky malo najmä 20. storočie a historicko-politické udalosti z tohto obdobia. Obdobie vzniku štátu na začiatku storočia bolo poznamenané iba krátkou 20-ročnou epizódou relatívne slobodného a demokratického rozvoja spoločnosti, čo sa na ekonomike prejavilo priaznivo a do značnej miery rozvojom malého a stredného podnikania či čiastočného priemyselňovania krajiny. Avšak obdobie druhej svetovej vojny a následne dlhé obdobie pod vládou komunistickej strany mali za následok viacero štrukturálnych zmien ekonomiky. Slovensko bolo v období rokov 1948 – 1990 masívne priemyselňované, pričom komunistická ideológia do značnej miery presadzovala vznik najmä veľkých tovární zameraných na priemyselnú výrobu. Do značnej miery sa v tomto období rozvinul priemysel a do úzadia sa dostal najmä sektor služieb, vedy či výskumu. Do nového obdobia po páde komunistického režimu Slovensko preto vstúpilo ako jedna z najpriemyselnejších krajín Európy, s relatívne nižším podielom služieb s vyššou pridanou hodnotou, vysokou mierou štátneho vlastníctva, znečisteným životným prostredím či nedostatočne vybudovanou infraštruktúrou. Pozitívom bol najmä fakt, že väčšina pracovnej sily disponovala dostatočným vzdelaním, pričom populácia bola značne mladšia. Masívne deregulačné opatrenia spustené reformami po roku 1991, ktoré boli spojené s privatizáciou, otvorením hraníc a vyššou mobilitou a flexibilitou pracovnej sily sú taktiež dôležitým faktorom, ktorý je nevyhnutné spomenúť pri pochopení súčasného stavu slovenskej ekonomiky. V jednotlivých podkapitolách tejto kapitoly sa venujeme štruktúre slovenskej ekonomiky a jej historickému vývoju.

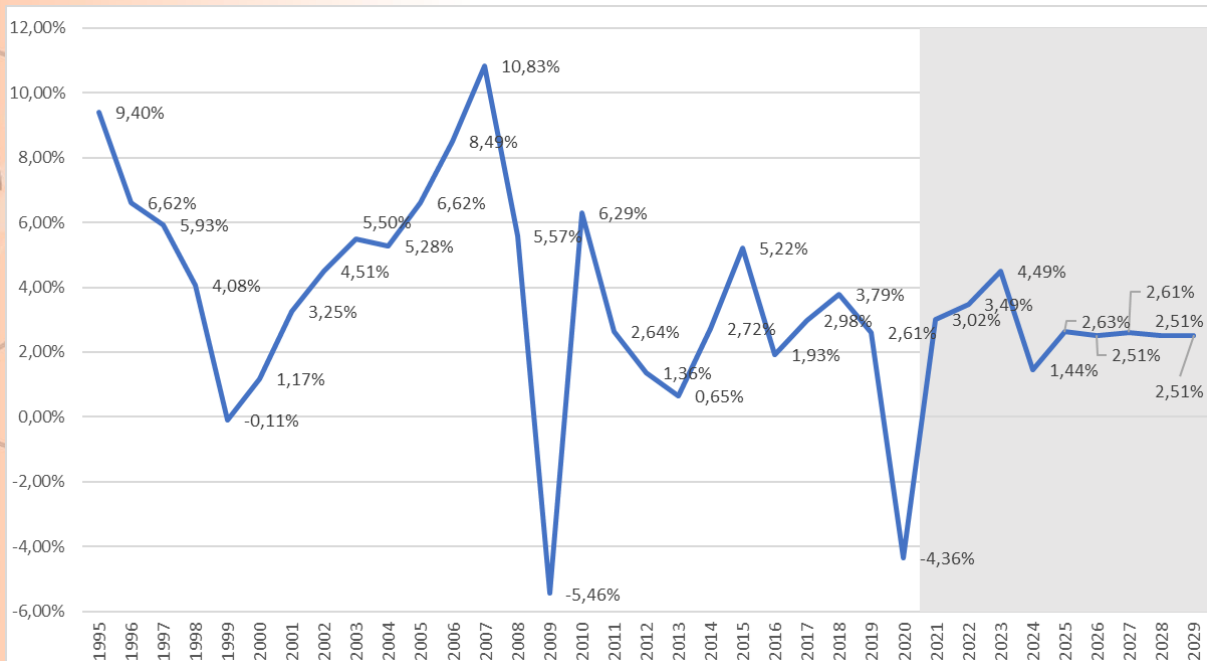
¹⁷<https://tradingeconomics.com/country-list/gdp-per-capita-ppp?continent=world>

2.1 Vývoj produktu, vybraných zložiek produktu a produktivity práce

Základným ukazovateľom rozvoja každej krajiny je hrubý domáci produkt, ktorý vyjadruje hodnotu všetkých finálnych výrobkov a služieb, ktoré vyrobili rezidenti sledovaného územia (zväčša štátu za rok).

Medziročná zmena hrubého domáceho produktu je od roku 1995 prevažne v kladných číslach. Počiatok novej éry od roku 1995 bol charakterizovaný pomerne silným ekonomickým rastom až do roku 1999, kedy sa slovenská ekonomika dostala do recesie. Od roku 2000 dochádza k postupnému nárastu hrubého domáceho produktu, pričom historicky najúspešnejším je rok 2007, kedy nastal rast o viac ako 10 % HDP. V roku 2008 ešte pokračuje solídne tempo rastu slovenskej ekonomiky o viac ako 5,5 %, avšak už nasledujúci rok sa ekonomika prepadá do recesie. Tá je najhlbšia v histórii moderného Slovenska a prepád ekonomiky je o viac ako 5 %. Obdobie posledných desať rokov sa dá charakterizovať aj ako pokrízové obdobie. Avšak v posledných desiatich rokoch už slovenská ekonomika nezopakovala výrazné rasty z prelomu milénií. Najvýraznejším je v tomto smere rok 2015 a rast o viac ako 5 %, avšak v nasledujúcich rokoch je rast slovenskej ekonomiky len v rozmedzí 1 – 4 %.

Graf 52: Medziročná zmena HDP s prognózou rastu do roku 2029

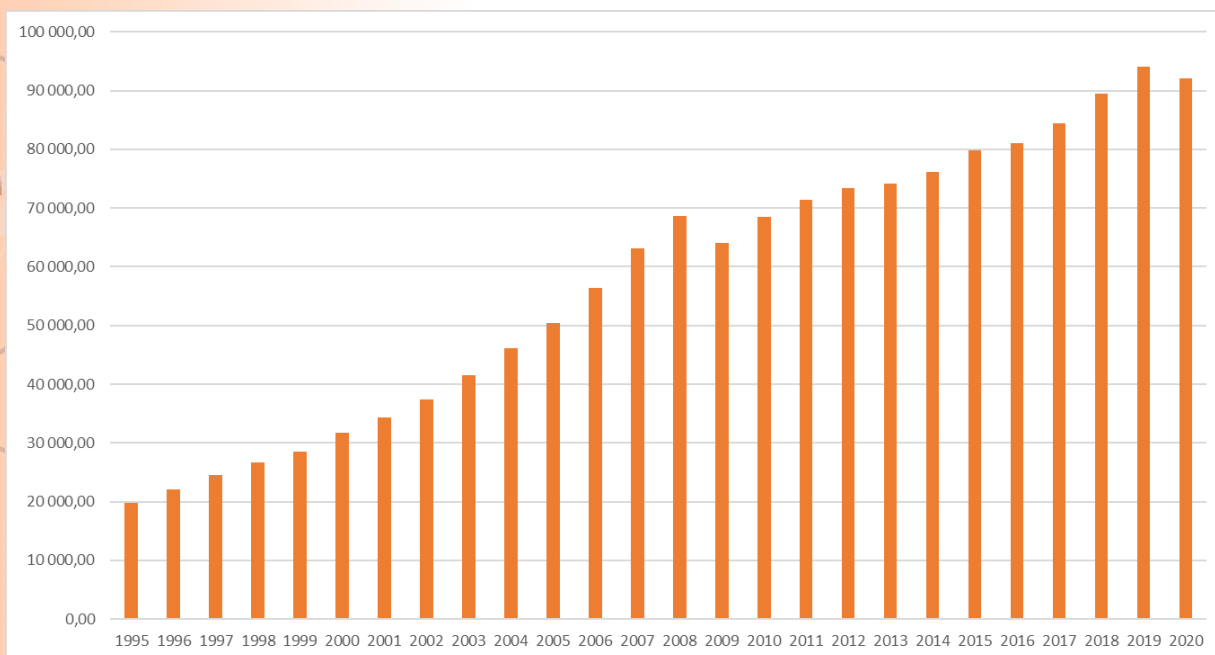

Zdroj: NBS, 2022 a RRZ, 2022

Rok 2020 je po jedenástich rokoch prvým, kedy sa ekonomika dostáva do recesie. Najmä koronakríza, uzatváranie prevádzok, vypínanie časti ekonomiky a pokles globálneho dopytu má za následok pokles hrubého domáceho produktu o 4,3 %. Napriek dvom výraznejším poklesom je Slovensko úspešný ekonomický príbeh.

HDP od roku 1995 v absolútnych hodnotách narástol (bežné ceny) z 19 767 mil. eur na 92 079 mil. eur v roku 2020. To predstavuje rast o viac ako 360 %. Za posledných desať rokov, konkrétne od roku 2010 vzrástol HDP o 34 %. V celkovom hodnotení sa dá hovoriť o tom, že Slovensko predstavuje úspešný príbeh transformujúcej sa ekonomiky, ktorá dokázala podstatným spôsobom zvýšiť svoju ekonomickú výkonnosť, tak od roku 2010, ako i od prvých rokov transformácie v roku 1995. V budúcich rokoch sa bez zásadných zmien vo verejných politikách predpokladá pomerne slabá úroveň ekonomického rastu okolo 2,5 % ročne.

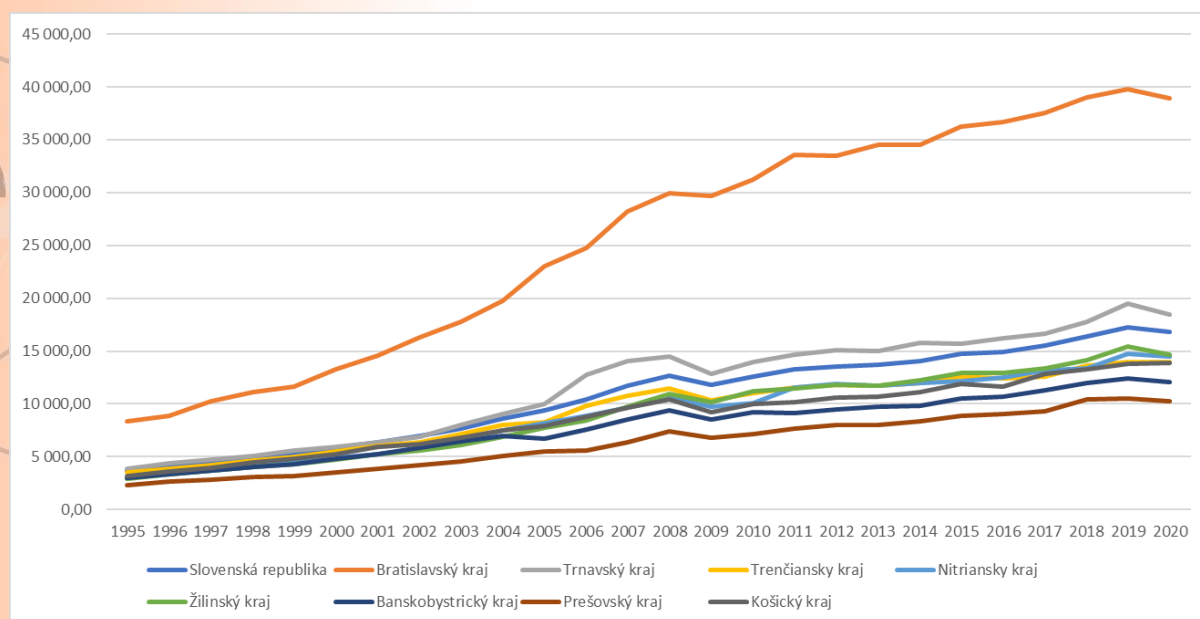
Graf 53: Vývoj výšky HDP v absolútnych hodnotách (mil. eur) od roku 1995 v bežných cenách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

Pretrváva vysoká úroveň regionálnych rozdielov. Dramaticky sa zvýšil HDP na osobu vo všetkých regiónoch SR, pričom najvyššiu hodnotu dosiahol v roku 2020 v Bratislavskom kraji (38 894 eur na osobu). Najnižšiu hodnotu dosahuje HDP na osobu v Prešovskom kraji, a to len 10 291 eur. Celoslovenský priemer je na úrovni 16 862 eur na osobu. Prekonáva ho ešte Trnavský kraj s 18 495 eurami vyprodukovanými na osobu.

Graf 54: HDP v prepočte na osobu v bežných cenách od roku 1995

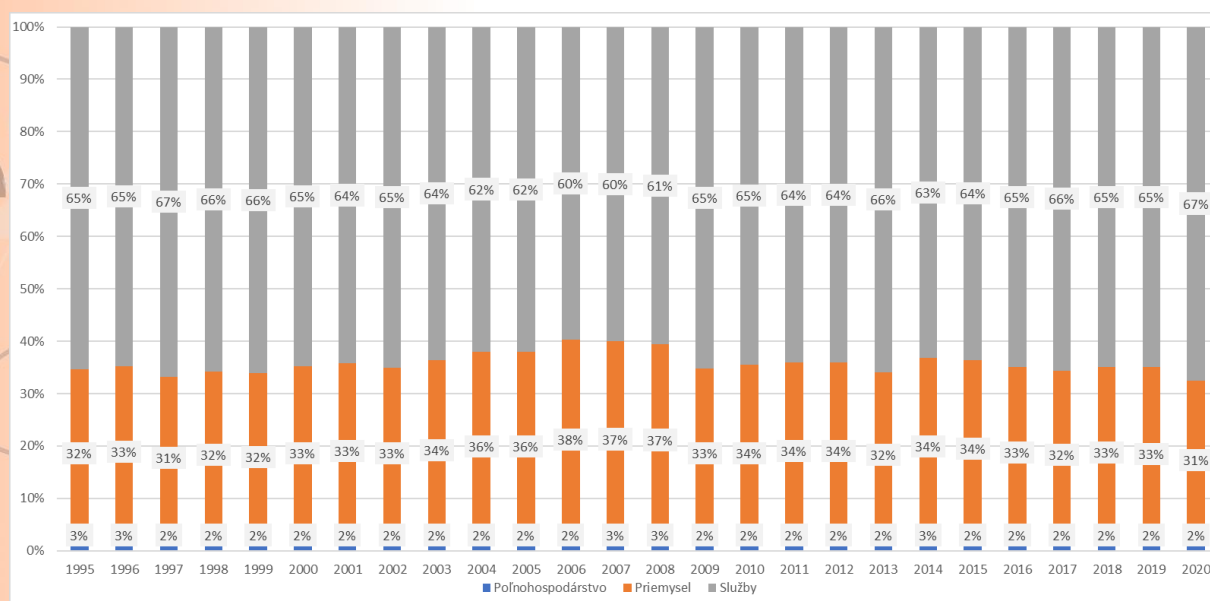

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

Od roku 1995 nedochádza k výraznej zmene rozdielu medzi HDP na obyvateľa Bratislavského kraja a priemerného obyvateľa SR. V roku 1995 dosahoval priemerný obyvateľ Slovenska výkonnosť v prepočte HDP na obyvateľa asi 44 % priemerného obyvateľa Bratislavského kraja, v roku 2020 to bolo asi 43,4 %. Od roku 2010 dokonca došlo k zmierneniu týchto rozdielov (výkonnosť priemerného Slováka sa zvýšila zo 40 % na 43 % obyvateľa Bratislavského kraja). Avšak interpretácia týchto čísiel znamená, že Slovensku sa dlhodobejšie nedarí významne znižovať regionálne rozdiely, ktoré pretrvávajú už desaťročia.

Za uplynulé obdobie sa menila aj štruktúra ekonomiky, aj keď táto zmena nebola až taká zásadná. Existuje niekoľko metódik a ukazovateľov, ako je možné vyjadriť štruktúru slovenskej ekonomiky. Podiel jednotlivých sektorov na hrubej pridanej hodnote meranej výrobnou metódou v bežných cenách je možné vidieť na Grafe 55.

Graf 55: Príspevok jednotlivých sektorov na hrubej pridanej hodnote v bežných cenách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Štatistického úradu SR

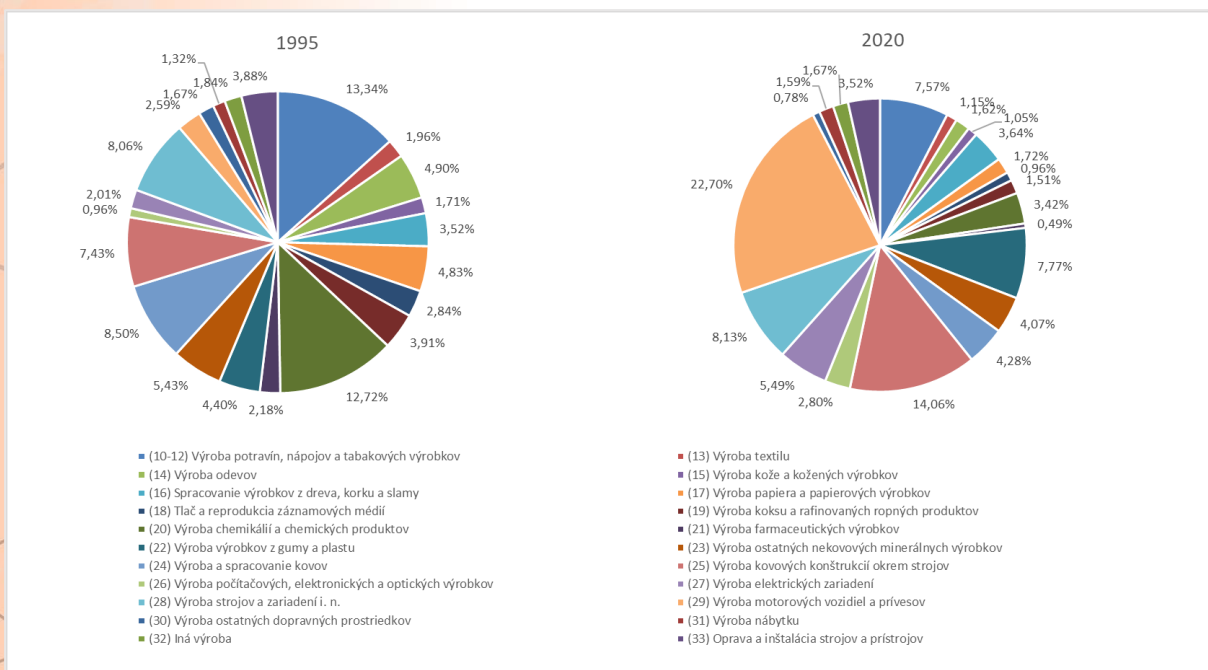
Môžeme vidieť, že dlhodobo je kľúčovým najmä sektor služieb, ktorý tvorí viac ako 67 % hrubej pridanej hodnoty každoročne vytvorenej na Slovensku. Podiel priemyslu je však dlhodobo nad 30 %. Podiel poľnohospodárstva je na úrovni asi 2 %. Práve podiel priemyslu a jeho tvorby na zhruba tretine HDP Slovenska je v rámci Európskej únie unikátny. Napr. podľa údajov Svetovej banky bol v roku 2020 príspevok priemyslu k tvorbe HDP v priemyselne pomerne silnom Rakúsku asi 25%, v porovnateľne veľkom Dánsku asi 21 % a priemer EÚ 27 je na úrovni asi 22 %.

V uplynulých rokoch (od roku 1995) pozorujeme významný prerod slovenského priemyslu. Od roku 1995 došlo k nebyvalému nárastu hrubej pridanej hodnoty priemyselnej produkcie (asi 5-násobne). Hovorí to o úspešnom príbehu Slovenska v priebehu uplynulých takmer troch dekádach. Zaujímavý je však aj pohľad na štruktúru priemyslu.

Kým v roku 1995 bol najvýznamnejším z hľadiska podielu na hrubej priemyselnej produkcii priemyslu sektor potravinárstva (podiel 13 %), v roku 2020 je najvýznamnejším sektor výroby motorových vozidiel a prívesov (podiel 22 %). V relatívnom podiele poklesol najmä chemický

sektor či práve spomenutý sektor potravinárstva a farmaceutický sektor, rast zaznamenali sektory ako „výroba výrobkov z gumených a plastových materiálov“ či sektor výroby elektrických zariadení.

Graf 56: Štruktúra slovenského priemyslu podľa podielu jednotlivých druhov priemyslu na hrubej pridanej hodnote priemyselnej produkcie

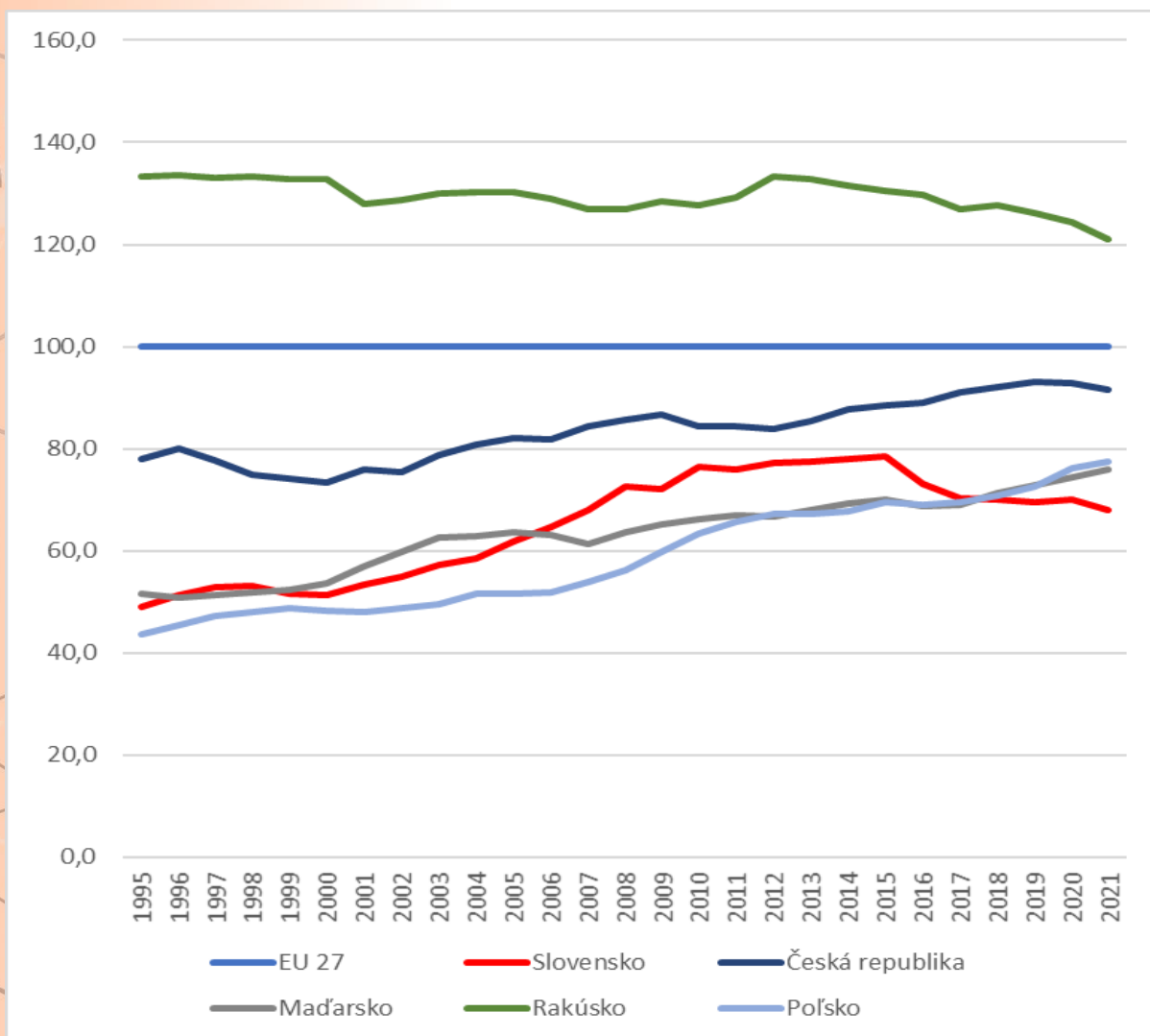

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Aj na základe týchto údajov sa dá konštatovať, že štruktúra slovenského priemyslu sa zásadne zmenila, pričom Slovensko je v súčasnosti viac závislé od vývoja sektora výroby automobilov. Táto závislosť v uplynulých rokoch priniesla pozitívum v znížení nezamestnanosti (viď nižšie), vyššom hospodárskom raste, no zároveň vyvoláva otázky smerom do budúcnosti a prináša nové výzvy, na ktoré bude musieť krajina reagovať.

V roku 2004 Slovensko vstúpilo do štruktúr medzinárodného spoločenstva – Európskej únie. Jedným z trendov slovenskej verejnej politiky sa stalo približovanie sa životnej úrovne aspoň priemeru EÚ. Medzinárodné porovnanie zároveň umožňuje zistiť, ako sa vyvíjala slovenská ekonomika vzhľadom na obchodných partnerov či porovnateľné krajiny.

Graf 57: HDP na osobu v % EÚ 27 meranej prostredníctvom parity kúpnej sily v bežných cenách

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat-u

Slovensko od roku 1995 v ukazovateli HDP na osobu meraného cez paritu kúpnej sily od roku 1995 začalo pomerne rýchlo dobiehať priemer EÚ 27. Dobiahanie od roku 1995 do roku 2000 bolo však iba čiastočné a vyznačovalo sa ku koncu tisícročia poklesom dobiehania životnej úrovne západných krajín. V roku 2001 sa začalo obdobie rastu a dobiehania životnej úrovne západných krajín. Pomerne dynamické tempo dobiehania, až na obdobie tesne po finančnej kríze v roku 2008 sa v roku 2010 skončilo a Slovensko priemer krajín EÚ 27 síce dobiehalo naďalej, no podstatne pomalším tempom. Od roku 2016 začína postupne dochádzať

k poklesu, a to napriek všeobecnému rastu európskej ekonomiky. Kým v roku 2015 dosahovala slovenská ekonomika asi 78 % priemeru európskej, o rok neskôr to bolo už len 73 % a do roku 2021 tento ukazovateľ klesol dokonca na úroveň 68 %.

Z okolitých krajín je na tom dlhodobo najlepšie Česká republika. Slovensko dokonca nedosiahlo ani priemer Českej republiky a od roku 2015 sa tieto pomyselné „nožnice“ začali opätovne roztvárať. Dlhodobo horšie výsledky dosahovala poľská ekonomika. Avšak ekonomika Poľska kontinuálne rástla a vyhla sa prudkým prepadom v dobiehaní životnej úrovne západu a v roku 2017 Slovensko definitívne predbehla. Zatiaľ čo od tej doby Poľsko rastie, Slovensko sa v tomto ukazovateli prepadáva. Podobne je na tom aj Maďarsko, ktoré dlhšiu dobu dosahovalo horšie výsledky vzhľadom na priemer EÚ 27 ako Slovensko, avšak od roku 2016 začalo Slovensko predbiehať. Zo slovenských susedov sa dlhodobo nad priemerom EÚ 27 umiestňuje Rakúsko. Rakúska ekonomika však od roku 2010 mierne klesá vzhľadom na priemer EÚ 27, avšak aj napriek tomu je asi na 120 % priemeru EÚ 27. Dobiehanie Rakúska, ktoré je počtom obyvateľov, štruktúry ekonomiky či geografickou polohou blízke Slovensku sa javí byť nedosiahnuteľné pre Slovensko, a to dokonca aj v nasledujúcich dekádach.

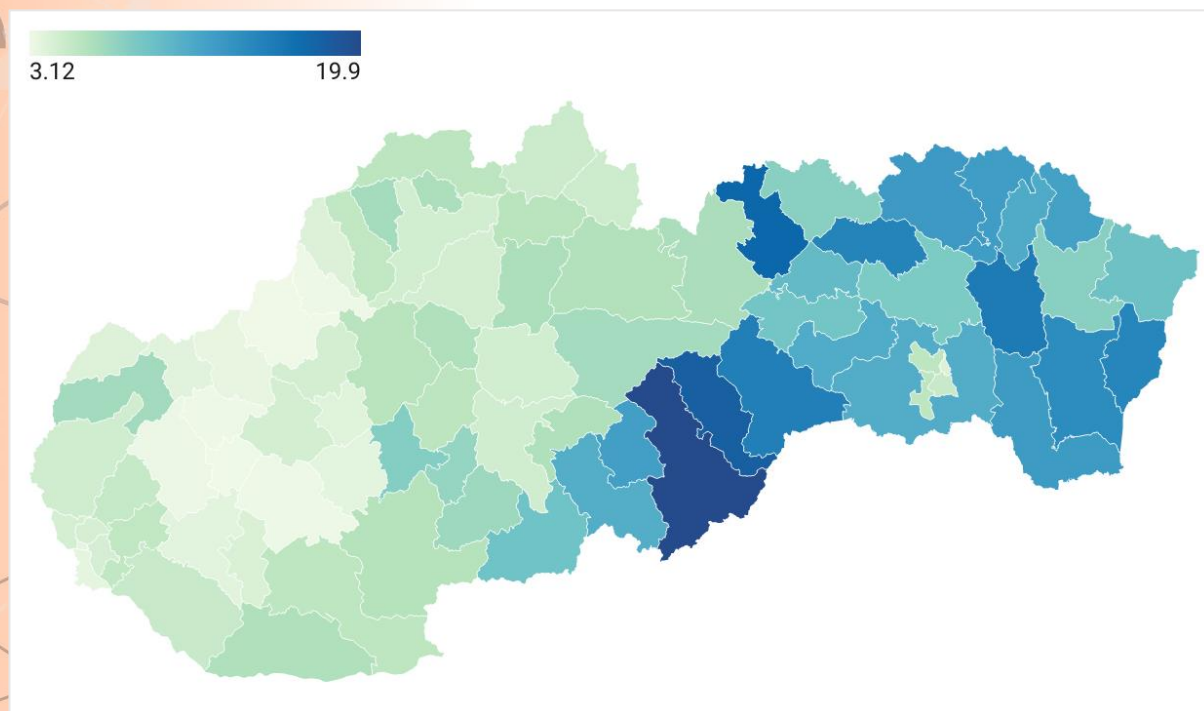
Tieto výsledky v zaostávaní za EÚ 27 tak dokumentujú najmä problémy, ktoré sa dotýkajú absentujúcich reforiem, ozdravovania verejných financií a dôsledkov zhoršovania podnikateľského prostredia od roku 2010.

2.2 Trh práce

Dlhodobým problémom Slovenska od roku 1995 boli najmä zmeny na trhu práce. Reštrukturalizačné zmeny ekonomiky sa v prvých rokoch prejavili nárastom nezamestnanosti. Tá kulminovala na prelome miléníí a v roku 2001 miera evidovanej nezamestnanosti stále dosahovala takmer 19 %. Špecifikom slovenskej nezamestnanosti sú navyše regionálne rozdiely, ktoré pretrvávajú celé obdobie, pričom vyššia miera evidovanej nezamestnanosti je štandardne najmä v Prešovskom, Banskobystrickom a Košickom kraji.

Naopak, najnižšie miery evidovanej nezamestnanosti dlhodobo dosahuje Slovensko na západe krajiny.

Graf 58: Regionálna nezamestnanosť podľa okresov (za rok 2021)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Avšak napriek negatívne počiatocnému obdobiu sa podarilo nezamestnanosť do roku 2007 výrazne znížiť, a to v celoslovenskom meradle pod 10 %. Vplyv hospodárskej krízy je však citeľný a miera evidovanej nezamestnanosti až do roku 2013 opätovne stúpila na 15 %. Od roku 2013 je však vidieť výrazný pokles miery evidovanej nezamestnanosti, pričom v roku 2019 dosiahla nové historické minimum až na úrovni 5 %. Vplyv pandémie na nezamestnanosť v roku 2020 je zásadný a nezamestnanosť opäť rastie, avšak napriek pandémie nedosahuje úrovni z obdobia hospodárskej krízy v roku 2009.

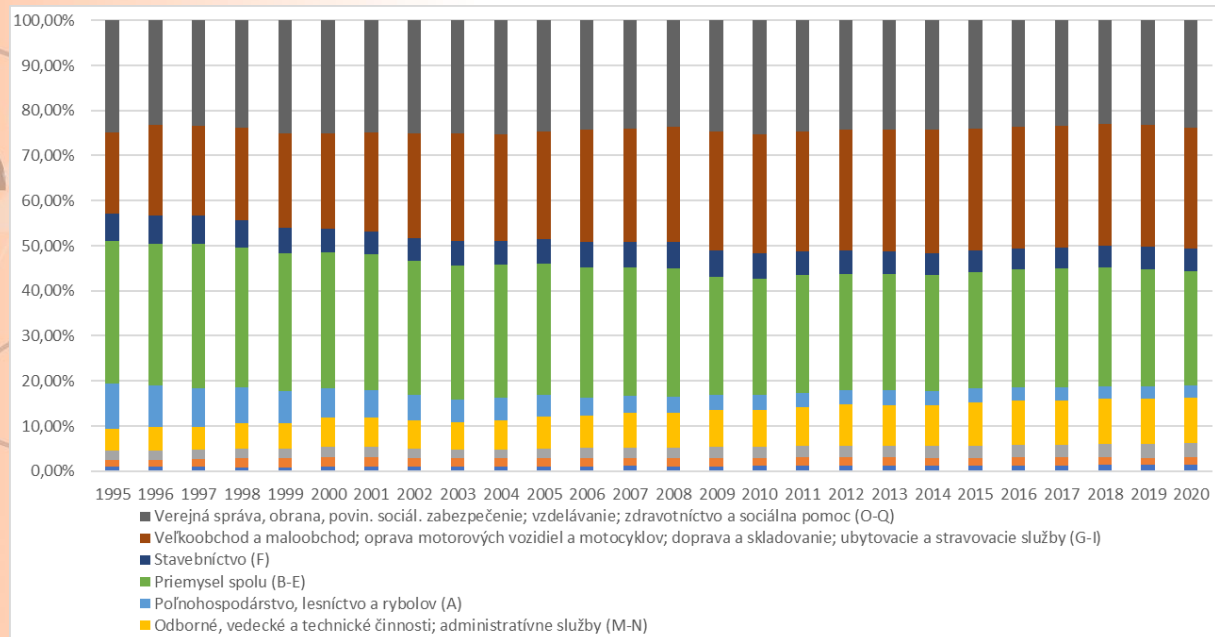
Graf 59: Vývoj evidovanej miery nezamestnanosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

V období po roku 1995 môžeme vidieť zmeny v podiele jednotlivých sektorov na zamestnanosti. Je zrejмый trend poklesu ekonomicky aktívnej populácie pracujúcej v priemysle, ale najmä v poľnohospodárstve (v roku 1995 z 10,17 % na 2,71 % v roku 2020). Pomerne konštantný je podiel pracujúcich v stavebníctve (asi 5 %), ale i v sektore verejnej správy (dlhodobo asi 24 % pracujúcich). Rastie podiel pracujúcich v sektore informácií a komunikácie a v odborných a vedeckých službách.

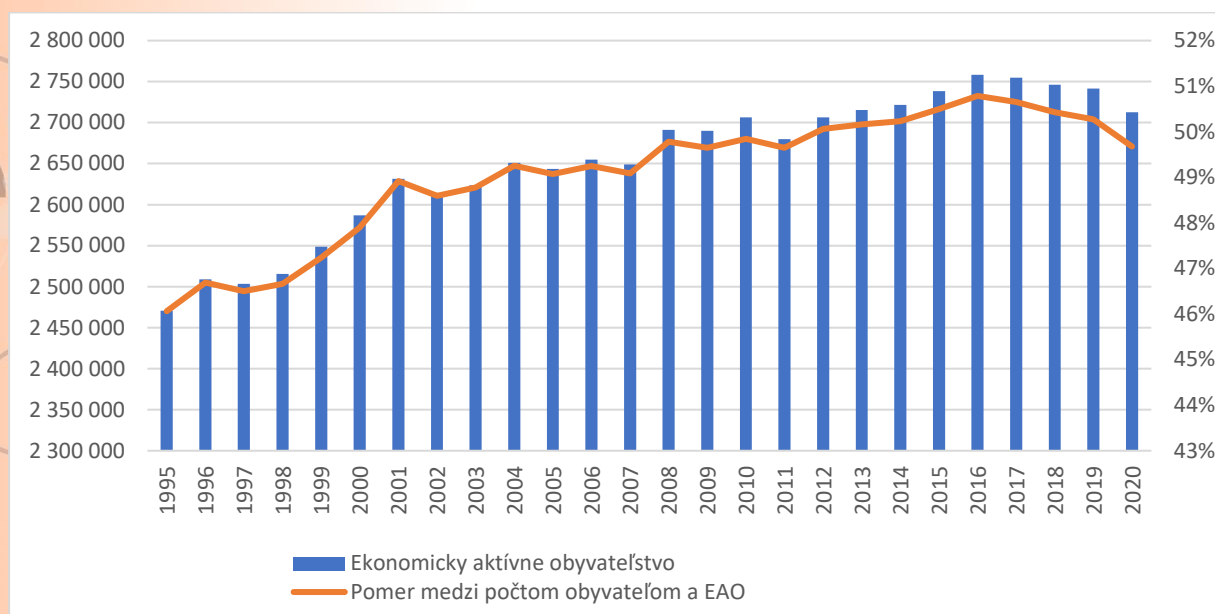
Graf 60: Podiel jednotlivých sektorov hospodárstva na zamestnanosti v SR

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Dôležitou otázkou do budúcnosti je najmä vývoj ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Je nesporným faktom, že slovenská populácia starne (viď ďalej). Otázkou, ktorou sa začínajú zaoberať zamestnávateľia na Slovensku preto nie je len nájst kvalifikovanú pracovnú silu, ale do budúcnosti môže byť problémom nájst akúkoľvek pracovnú silu. Od roku 1995 vidíme postupný rast ekonomicky aktívneho obyvateľstva, ktoré v roku 2016 tvorilo takmer 61 % populácie. Avšak rok 2016 predstavuje zlom, od ktorého počet, ako i podiel ekonomicky aktívneho obyvateľstva na celkovej populácii začína klesať.

Graf 61: Ekonomicky aktívne obyvateľstvo

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

V roku 2020 dokonca pomer obyvateľov a počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva dosiahol hodnotu menej ako 50 %. Pre trh práce ide o náročnú výzvu, ktorú bude potrebné zvládnuť. Predpokladá sa, že v roku 2030 bude na trhu práce o 50 tisíc ekonomicky aktívnych osôb menej ako je tomu v súčasnosti.¹⁸

2.3 Dovoz a vývoz

Slovensko patrí medzi otvorené, proexportne orientované ekonomiky. Zahraničný obchod je preto na Slovensku dôležitou súčasťou ekonomiky. Avšak aj pri pohľade na dáta zo Štatistického úradu vidíme dopady globálnych trendov na vývoj zahraničného obchodu na Slovensku.

Kľúčovým ekonomickým partnerom pre Slovensko sú dlhodobo krajiny Európy, najmä EÚ 27. Export výrobkov do krajín Európy v roku 2020 predstavoval viac ako 66 mld. eur, pričom z tejto sumy asi 17 mld. eur (asi 25 %) tvoril export do Nemecka. S výnimkou roka 2020 vidíme pomerne stabilné hodnoty vývozu do krajín Európy.

¹⁸<https://www.ruzsr.sk/media/eaf95d3c-6e56-4e38-8ef7-a2ae2af15819.pdf>

Tabuľka 4: Vývoz do vybraných krajín

Krajina	Druh	Hodnota
Nemecko	Vývoz	17 155 939,10
Česko	Vývoz	7 932 631,20
Poľsko	Vývoz	5 933 460,70
Francúzsko	Vývoz	5 467 172,90
Maďarsko	Vývoz	4 748 339,60
Rakúsko	Vývoz	4 155 256,00
Spojené kráľovstvo	Vývoz	3 312 998,10
Taliansko	Vývoz	3 244 793,30
Spojené štáty americké	Vývoz	2 837 007,80
Čína	Vývoz	2 052 589,60
Ruská federácia	Vývoz	1 173 474,80
Ukrajina	Vývoz	658 972,90
Bielorusko	Vývoz	80 793,60

Zdroj: Štatistický úrad SR

Medzi trendy, ktoré však vidíme pri zahraničnom obchode na Slovensku patrí aj zvyšujúca sa hodnota vývozu do Ázie. Oproti ostatným kontinentom (s výnimkou Ameriky) ide o nový fenomén zvyšujúcej sa hodnoty exportu. Hodnota tohto exportu je ťahaná najmä vyšším dopytom v Číne. Pozícia rastúcej Číny má nezanedbateľný vplyv aj na vývoj slovenského exportu. Ide o novú situáciu, ktorej bude musieť slovenská ekonomika čeliť. Napriek tomu, že je to pozitívny jav, slovenskí výrobcovia, firmy či vzdelávací systém sa budú musieť vo zvýšenej miere adaptovať na rastúcu úlohu Číny v medzinárodnom obchode.

Tabuľka 5: Dovoz z vybraných krajín

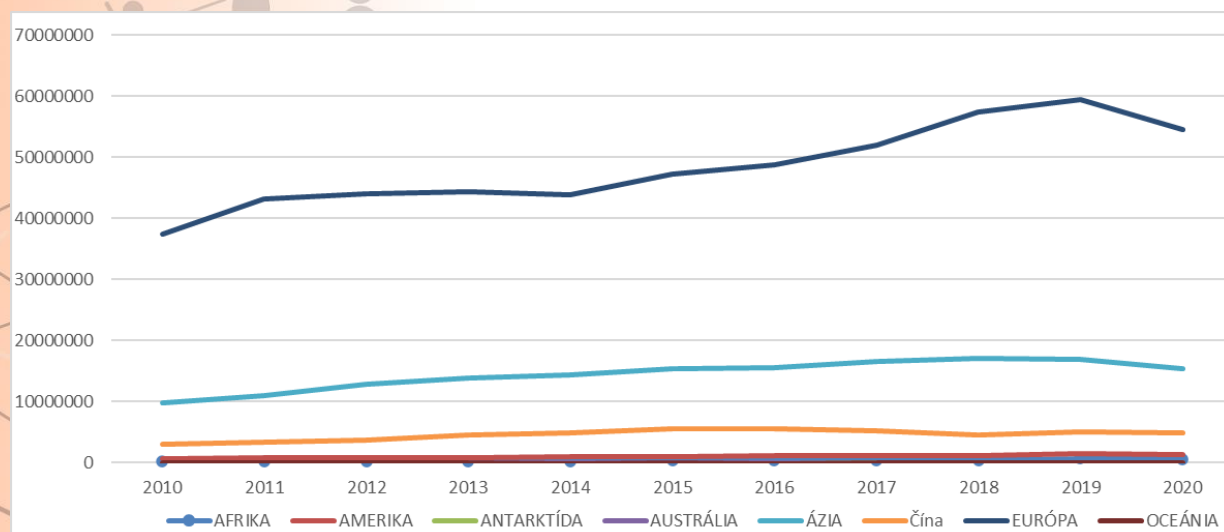
Krajina	Druh	Hodnota
Nemecko	Dovoz	13 399 412,00
Česko	Dovoz	7 277 558,00
Čína	Dovoz	4 900 408,40
Poľsko	Dovoz	4 226 263,80
Vietnam	Dovoz	3 651 315,20
Kórejská republika	Dovoz	3 542 561,00
Ruská federácia	Dovoz	3 405 716,90
Maďarsko	Dovoz	3 381 873,40
Francúzsko	Dovoz	2 775 725,50

Taliansko	Dovoz	2 440 761,30
Ukrajina	Dovoz	354 880,70
Bielorusko	Dovoz	67 103,20

Zdroj: Štatistický úrad SR

Aj z hľadiska objemu dovozu zastáva nezastupiteľnú úlohu Európa s hodnotou dovozu v roku 2020 viac ako 54 mld. eur. Veľmi dôležitý sa však javí dovoz Ázie, avšak kým v prípade Európy vidíme v posledných desiatich rokoch skôr rastúci trend zvyšovania objemu dovozu (výnimkou je najmä krízový rok 2020), v prípade Ázie vidíme dlhodobo skôr stagnáciu objemu dovozu.

Graf 62: Dovoz podľa jednotlivých kontinentov

Zdroj: Štatistický úrad SR

Z tohto hľadiska ide o zmenu v trendoch zahraničného obchodu, pri ktorých sa dá predpokladať, že v budúcnosti budú pokračovať. Tieto trendy vytvoria tlak na exportérov a importérov, ktorí sa budú musieť novej situácii prispôbiť.

Novým trendom v obchodnej politike za uplynulé obdobie, ktoré sa začalo prejavovať postupne od roku 2014 sú ekonomické sankcie. Kým v predchádzajúcom období sa dotýkali sankcie najmä geograficky vzdialených krajín, s ktorými bol zahraničný obchod minimálny (napr. KĽDR či Irán), od roku 2014 sa začali prejavovať sankcie voči geograficky blízkym

krajinám. Ide najmä o zahraničný obchod s Ruskou federáciou, voči ktorej boli prvé ekonomické sankcie ovplyvňujúce zahraničný obchod uplatnené v roku 2014. Nasledovali ekonomické sankcie voči Bielorusku zavedené v roku 2020. V roku 2022 došlo k vypuknutiu ozbrojeného konfliktu v susednom štáte – Ukrajine.

Z ekonomického hľadiska je preto dôležité poznať, aká je sila jednotlivých krajín. Problémom sa javí najmä Ruská federácia. Tá z hľadiska obchodu patrí medzi významných obchodných partnerov Slovenska. Hodnota vývozu do Ruska je porovnateľná napr. so Švajčiarskom či s Belgickom. Menším partnerom, napriek tomu však pomerne významným je Ukrajina. Pri ukončení bojových operácií bude vývoz na Ukrajinu predstavovať príležitosť pre Slovensko, pretože krajina bude potrebovať obnovu. Avšak v blízkej budúcnosti je možný skôr scenár narušenia obchodných vzťahov k tejto krajine. Treťou z krajín, ktorej sa dotkol vojenský konflikt je najmä Bielorusko. Na túto krajinu boli taktiež uvalené významné ekonomické sankcie, hodnota vzájomného obchodu je však s touto krajinou pomerne nízka.

Čo sa týka dovozu, výzvu do budúcnosti bude predstavovať opäť najmä Ruská federácia. V oblasti dovozu patrí Rusko medzi najvýznamnejších obchodných partnerov Slovenska, pričom známa je najmä závislosť od energetických surovín. Postupné preorientovanie sa na iných dodávateľov a masívne sankcie z roku 2022 vytvárajú do nového desaťročia vážnu výzvu v oblasti zahraničného obchodu. Už menej významným je dovoz z Ukrajiny a Bieloruska (viď Tabuľka 4 a 5), pričom bieloruský dovoz bude opäť pravdepodobne ovplyvnený sankciami a dovoz z Ukrajiny bude ovplyvnený najmä vojnovým konfliktom, ktorý môže znamenať narušenie dodávateľských reťazcov (či už z dôvodu kolapsu niektorých výrobných kapacít na Ukrajine, či nedostatku pracovnej sily).

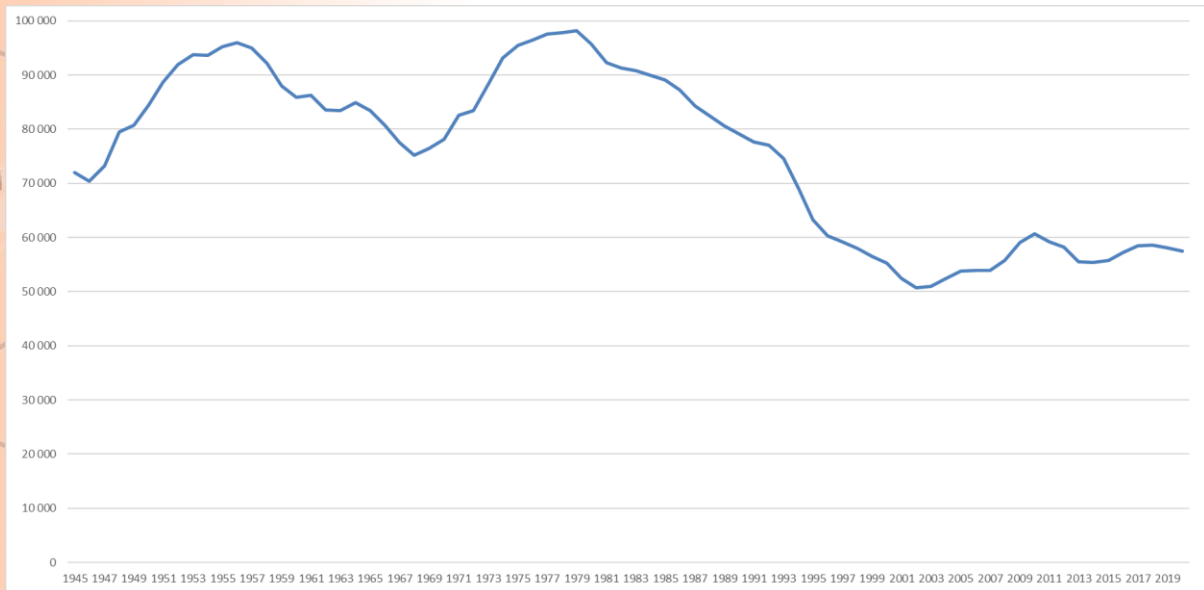
2.4 Starnutie populácie a verejné financie

Dôležitý vplyv na súčasný, ale i budúci vývoj slovenskej ekonomiky má aj stav verejných financií. Ten súvisí jednak s hospodárením štátu v súčasnosti (deficit a výška verejného dlhu),

ako aj výhľadom hospodárenia štátu smerom do budúcnosti (najmä výdavky súvisiace so starnutím populácie).

Starnutie populácie sa stáva výrazným problémom. Úzko je previazané najmä s pôrodnosťou, a to ako v minulosti, tak i v súčasnosti. Od roku 1945, odkedy Štatistický úrad SR zbiera údaje, vidíme dve výrazné vlny populačných prírastkov. Prvá, tzv. povojnová nastáva v období po druhej svetovej vojne a vyvrcholila niekedy okolo roku 1956, kedy sa na Slovensku narodilo viac ako 95 tisíc detí. Následne pozorujeme postupný pokles pôrodnosti až do roku 1968, kedy sa narodilo 75 tisíc detí. Od tohto roku zároveň začal počet narodených detí opäť rásť a na konci 70. rokov dosiahol hodnotu asi 100 tisíc. V 80. rokoch sledujeme postupný pokles pôrodnosti, ktorý sa navyše ešte prehĺbil po konci socialistickej éry a v rokoch 2002 – 2003 sa narodilo len niečo okolo 50 tisíc detí. Pozitívom demografického vývoja je miernejšia vlna narodených detí v rokoch 2010 a postupná stagnácia pôrodnosti.

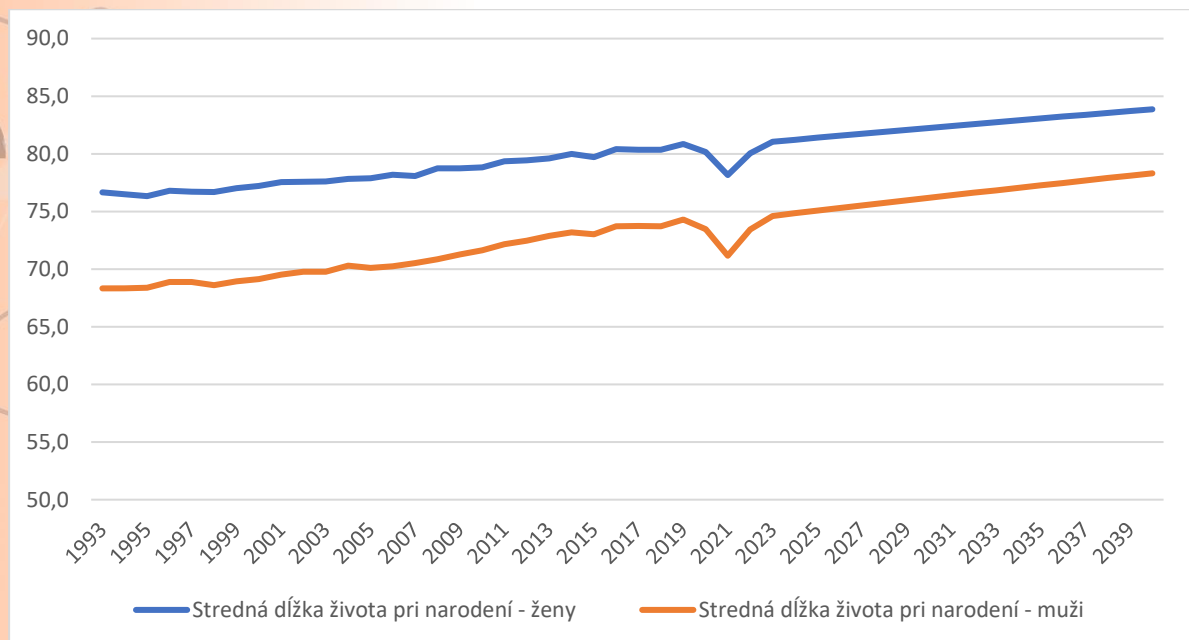
Graf 63: Pôrodnosť na Slovensku

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe ŠÚ SR

Avšak dve vlny pôrodnosti majú za následok rast počtu vyplácaných dôchodkov, a to ako dnes, tak i smerom do budúcnosti. Navyše počet dôchodcov rastie aj z dôvodu rastu strednej dĺžky dožitia. Tá sa zvyšovala kontinuálne od roku 2001, až v roku 2019 dosiahla maximá pri 74,31 roka pre mužov (pri narodení) a 80,84 roka pre ženy. Krízové roky, spojené s COVID-19 v roku 2020 a 2021 spôsobili prepád strednej dĺžky dožitia pri oboch pohlaviach o viac ako dva roky, keďže vírus zasiahol najmä staršiu generáciu.

Graf 64: Vývoj strednej dĺžky dožitia pri narodení pre mužov a ženy od vzniku SR s projekciou do roku 2040

Zdroj: Štatistický úrad SR a RRZ (2022)

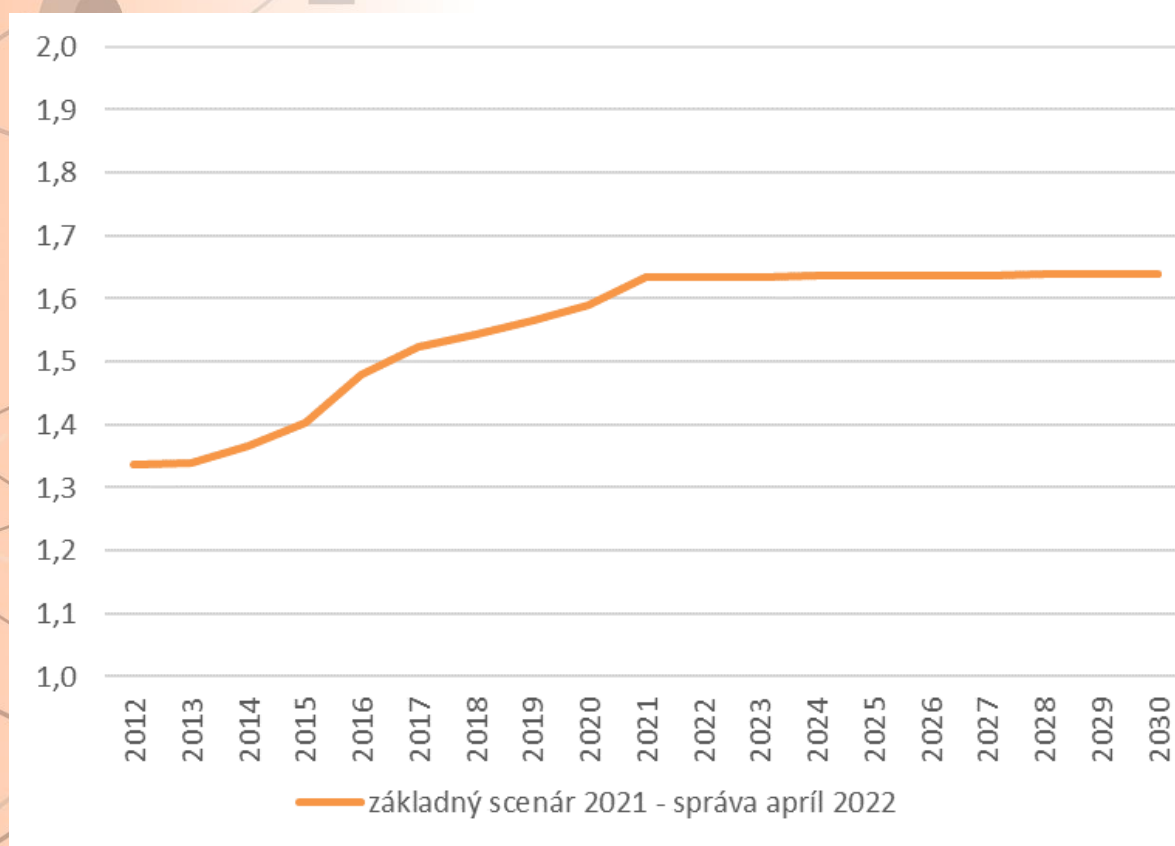
Napriek tomuto poklesu sa však predpokladá, že stredná dĺžka dožitia sa vráti k rastu na úroveň najvyspelejších krajín, a tým pádom bude opätovne rásť aj počet dôchodcov.¹⁹ V roku 2030 dosiahne stredná dĺžka života pri narodení takmer 84 rokov pre ženy a 78 rokov pre mužov.

Oblíbenou témou politikov je zvýšenie počtu pracujúcich najmä tak, že dôjde k opätovnému rastu populácie, a teda k zvýšeniu pôrodnosti. Avšak odhliadnuc od problémov, ktoré súvisia so snahou zvýšiť pôrodnosť, aj keby sa to podarilo, potreba pracovných síl je nevyhnutná už v súčasnosti a v budúcich desiatich rokoch. Paradoxne (akokoľvek teoretické) dramatické a okamžité zvyšovanie pôrodnosti pri dnešnej situácii by znamenalo úbytok pracovných síl (odchod rodičov na materskú dovolenku), pričom by sa nedostatok kvalifikovaných pracovníkov mohol ešte prehĺbiť. Aj keby sa pôrodnosť podarilo znásobiť v priebehu

¹⁹Dôvod rastu počtu starobných dôchodcov z dôvodu predlžovania strednej dĺžky života je najmä ten, že nerastie alebo nerastie proporcionálne dôchodkový vek. Viac sa tejto téme venujeme v poslednej kapitole venovanej verejným politikám.

krátkeho času, čo je vysoko nepravdepodobné, noví pracujúci by začali na trh práce prichádzať až po roku 2040 (resp. ešte neskôr, vzhľadom na predlžovanie dochádzky do školy). Preto sa dramatické zvýšenie pôrodnosti dnes nezdá ako dostatočné riešenie starnutia populácie. Podľa údajov (Graf 65) navyše nie je ani projektované do roku 2030 výrazné zvýšenie pôrodnosti a očakáva sa stagnácia na úrovni 1,6 dieťaťa na ženu.

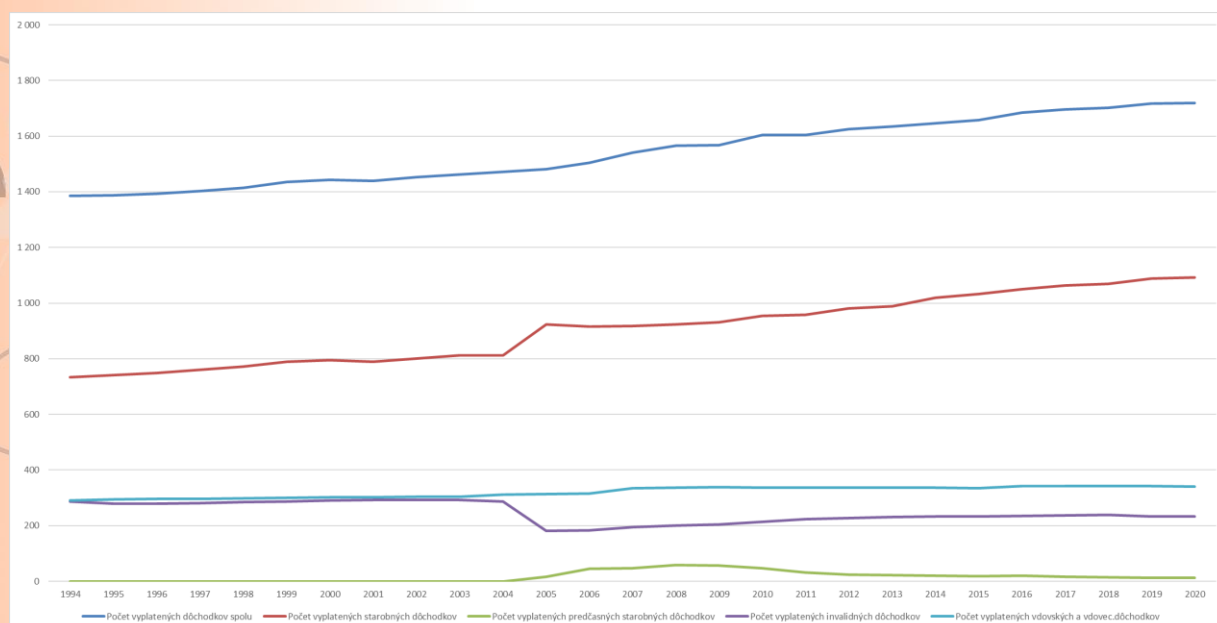
Graf 65: Úhrnná miera plodnosti (počet detí na ženu) – vývoj do roku 2030

Zdroj: Rada pre rozpočtovú zodpovednosť

Od roku 1994 pozorujeme kontinuálny rast počtu poberateľov dôchodkov. Najvýraznejšie pritom pribúdajú poberatelia starobných dôchodkov. Oproti minulosti sa podarilo stabilizovať, resp. mierne znížiť počty poberateľov invalidných dôchodkov či počty poberateľov predčasných dôchodkov, no trend starnutia populácie na počte starobných dôchodcov sa prejavuje už dnes.

Graf 66: Počet poberateľov dôchodkov

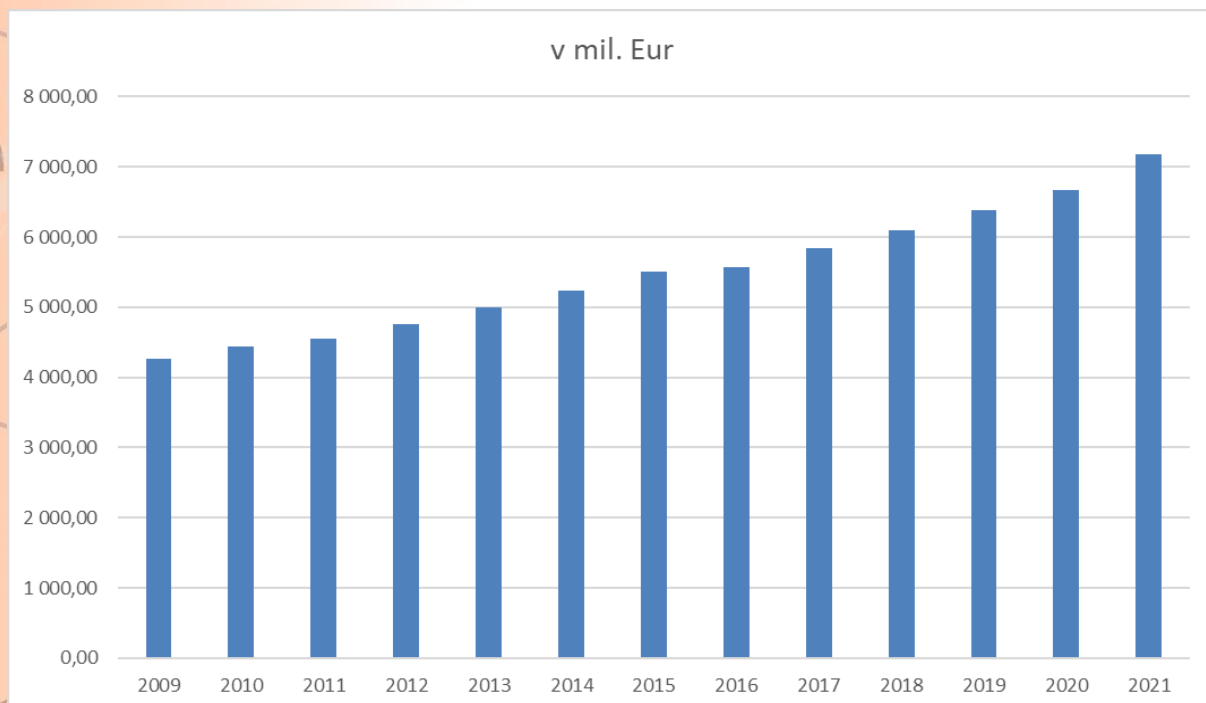

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát ŠÚ SR

V roku 2020 poberalo starobný dôchodok už viac ako 1 mil. občanov. Riešenie problému starnúcej populácie je preto možné najmä dvoma možnosťami – štát si môže požičať na financovanie dôchodkov alebo sa musí zvýšiť počet pracujúcich.

Prvá rovina je dôležitá z hľadiska konkurencieschopnosti Slovenska, čo súvisí najmä s deficitom a verejným dlhom. Výdavky fondov dôchodkového poistenia narástli len od roku 2009 o takmer 3 mld. eur.

Graf 67: Výdavky fondu dôchodkového poistenia

Zdroj: Štatistický úrad SR

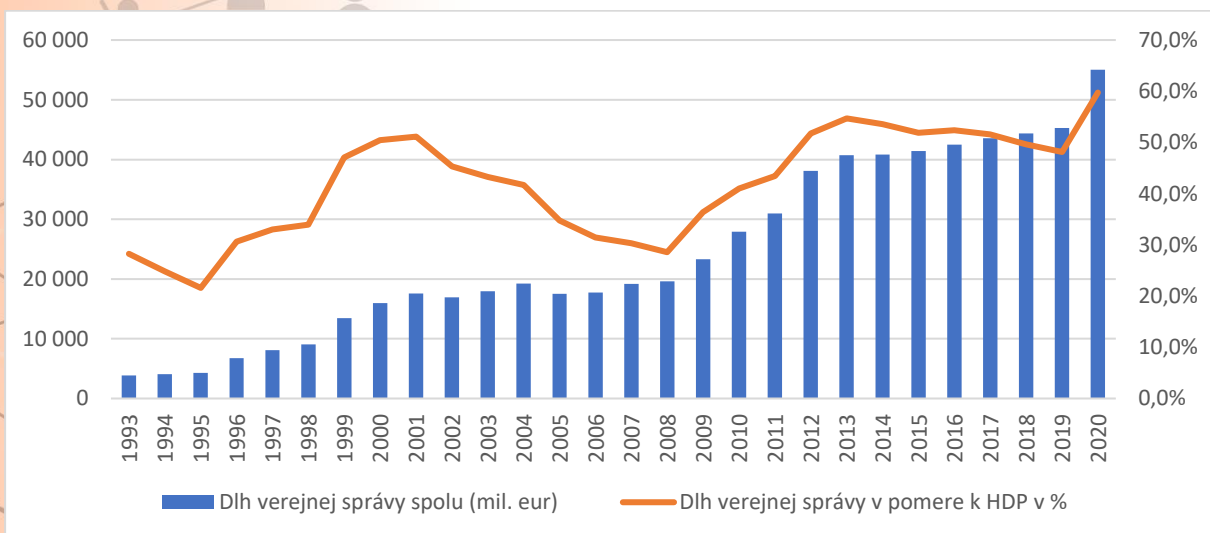
Na rozdiel od iných sektorov národného hospodárstva je demografia jeden z mála segmentov, ktoré je možné s veľkou presnosťou prognózovať do budúcnosti. Čím kratšia táto budúcnosť je, tým lepšie sa prognózuje. Pri demografických zmenách platí, že populácia, ktorá bude mať deti, je už narodená a pomerne presne sa dá odhadnúť vývoj populácie do budúcnosti. Do roku 2060 sa počíta s predĺžením strednej dĺžky života mužov pri narodení na viac ako 80 rokov a pri ženách dokonca na viac ako 86 rokov. Do tejto situácie v roku 2020 a 2021 vstúpila pandémia nového koronavírusu, ktorá narušila postupný rast strednej dĺžky dožitia, v budúcnosti sa však opäť pravdepodobne vrátíme k rastu strednej dĺžky dožitia.

Rastie tiež stredná dĺžka dožitia pre mužov a ženy vo veku 65 a viac rokov. V najbližších desiatich rokoch v roku 2019 Šprocha a Ďurček kalkulovali, že v roku 2030 dosiahne asi 20 rokov pre ženy a asi 17 rokov pre mužov. Autori tiež predpokladajú, že do roku 2060 narastie počet osôb vo veku 65 a viac rokov na viac ako 1,6 milióna. V najbližších desiatich rokoch, t. j.

okolo roku 2030 by mal dosiahnuť tento počet asi 1 100 000 ľudí. Starnutie populácie je preto nesporným faktom.

Kedže hospodárenie Sociálnej poisťovne úzko súvisí so štátnym rozpočtom a schodok Sociálnej poisťovne je kompenzovaný práve zo štátneho rozpočtu, jednou z rozumných možností, ako sa štát môže pripraviť na nadchádzajúcu vlnu zvýšeného počtu dôchodcov je rozumné hospodárenie. Práve zodpovedná fiškálna politika je jedným z kľúčových prvkov pre zachovanie konkurencieschopnosti akejkoľvek ekonomiky. Avšak hospodárenie Slovenska od roku 1993 nehovorí o zodpovednej rozpočtovej politike, ale skôr o zvyšovaní verejného dlhu.

Graf 68: Verejný dlh SR

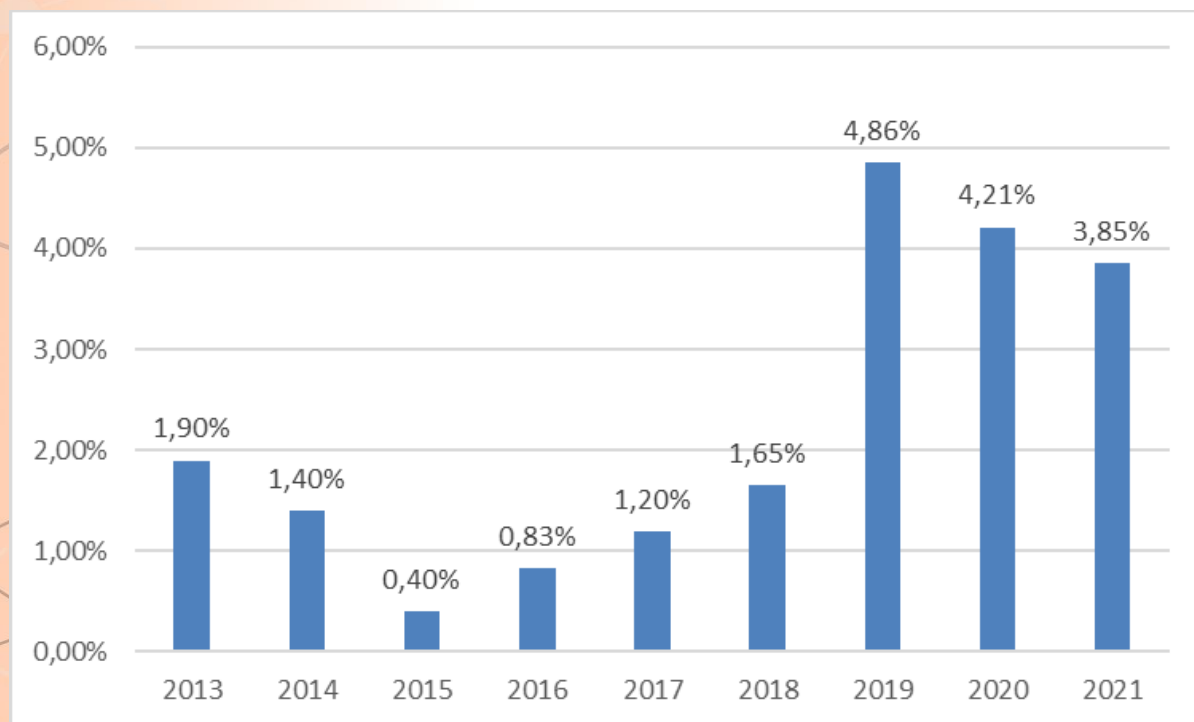

Zdroj: Ministerstvo financií SR

Absolútna výška verejného dlhu rastie takmer kontinuálne od roku 1993, pričom dôležitejší ukazovateľ, ktorým je pomer dlhu k vyprodukovanému produktu (HDP) od roku 1993 zaznamenáva niekoľko rôznych období. Od roku 2001 je charakterizovaný znižovaním, až do obdobia finančnej krízy v roku 2008. Nárast dlhu po roku 2008 viedol v roku 2013 až k hodnotám vo výške takmer 60 % HDP. Slovensko následne nedostatočne využilo obdobie hospodárskeho rastu po roku 2013 a dlh síce znížilo blízko 50 % HDP, avšak kríza v roku 2020 znamenala opäť zvýšenie zadlženosti Slovenska, a to na rekordné úrovne viac ako 60 % HDP.

Problémom sa javí byť najmä dlhodobá udržateľnosť verejných financií, čo súvisí so starnutím populácie. Dlhodobú udržateľnosť verejných financií pravidelne hodnotí RRZ v pravidelnej Správe o dlhodobej udržateľnosti verejných financií.

Graf 69: Dlhodobá udržateľnosť verejných financií SR

Zdroj: Rada pre rozpočtovú zodpovednosť

Ako ukazuje ukazovateľ dlhodobej udržateľnosti verejných financií, ktorá vyjadruje, o koľko by bolo potrebné okamžite zlepšiť saldo hospodárenia verejných financií, môžeme vidieť dve rozdielne obdobia, ktoré sa dajú predeliť rokom 2015. Do tohto roku stúpala dlhodobá udržateľnosť verejných financií. Od roku 2019 nastáva výrazný posun a zhoršenie dlhodobej udržateľnosti verejných financií až do pásiem, ktoré RRZ označuje za nebezpečné a reálne môže štátu v budúcnosti hroziť krach. V roku 2019 došlo k zhoršeniu dlhodobej udržateľnosti verejných financií, a to najmä so zmenou verejnej politiky v oblasti dôchodkov (najmä vzhľadom na určenie dôchodkového veku a špeciálnych trinástych dôchodkov). Od roku 2020 sa situácia v dlhodobej udržateľnosti aj revíziou predošlých opatrení postupne zlepšila. Napriek tomu však RRZ projektuje, že v prípade nezmenených výdavkov a bez dodatočných

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

opatrení do roku 2030 dlh mierne poklesne na úroveň asi 48 % HDP. Tento scenár je možný najmä vďaka rozpusteniu historicky najvyššej hotovostnej rezervy. Rizikom je však dlhodobý scenár a o 50 rokov RRZ pri nezmenených politikách upozorňuje na fakt, že bez reforiem dlh dosiahne 271,8 %. Tento scenár je hypotetický a už pri nižších úrovniach by znamenal, že Slovensko nie je schopné sa financovať, a teda zbankrotuje.²⁰ Kľúčom k úspešným verejným financiám je preto dôchodková reforma.

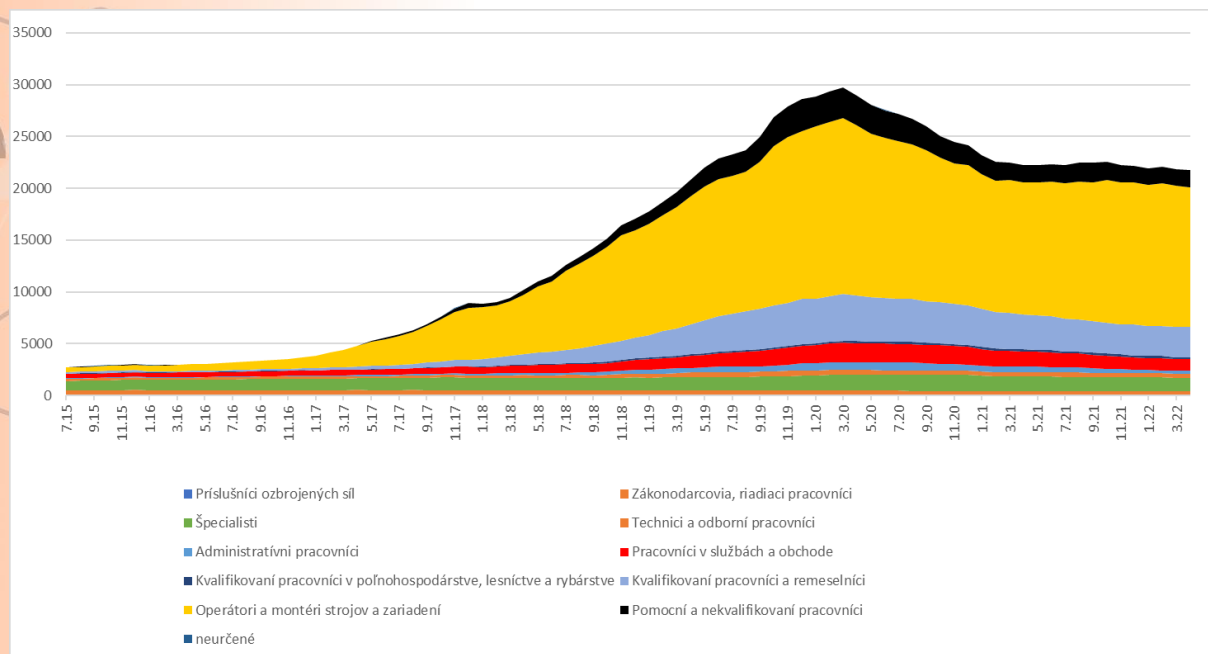
2.5 Migrácia – imigrácia a emigrácia

Ako sme už spomenuli v predchádzajúcej časti, riešením je tiež zvýšenie počtu pracujúcich. Najrýchlejšie dosiahnuteľné zvýšenie počtu pracujúcich je migráciou. Ako teda vyplýva z analýzy starnutia populácie, problémom bude nielen zvyšujúci sa tlak na verejné financie, ale aj tlak na výdavkovú alebo daňovú politiku štátu. Sekundárnym problémom, ktorý s tým súvisí, je potenciálny úbytok ekonomicky aktívneho obyvateľstva a nedostatok pracovných síl a niektorých profesií na trhu práce.

Slovensko až do roku 2015 nepatrilo k cieľovým krajinám v oblasti migrácie občanov z tretích krajín. Tento trend sa však od roku 2017 začal postupne meniť a Slovenská republika je pre migráciu čoraz zaujímavejšia. Počet migrantov z tretích krajín sa práve od roku 2017 postupne začal zvyšovať. Počet udelených pracovných povolení v marci 2020 dosiahol hodnotu takmer 30 000. Avšak spoločne so začiatkom koronakrízy začal počet zamestnaných cudzincov na Slovensku postupne klesať.

²⁰<https://www.rrz.sk/sprava-o-dlhodobej-udrzatelnosti-verejnych-financii-za-rok-2021-april-2022/>

Graf 70: Vývoj migrácie z tretích krajín na základe prijímaných profesií s vydaným pracovným povolením

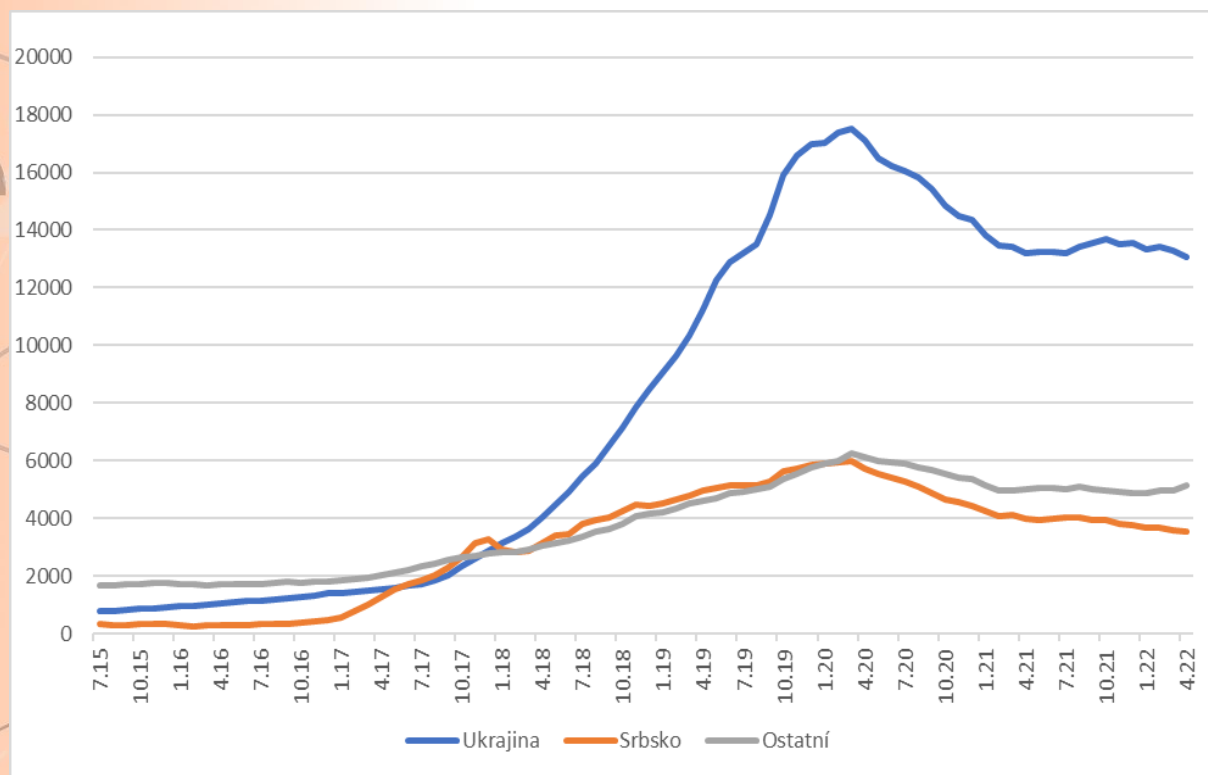

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Avšak napriek trendu všeobecného získavania pracovných síl je zrejmé, že sa len obmedzene darí na pozície získať vysoko kvalifikovaných zamestnancov. Väčšina zamestnancov prichádzajúcich na slovenský pracovný trh zo zahraničia je klasifikovaná najmä ako „operátori a montéri strojov a zariadení“ a „pomocní a nekvalifikovaní pracovníci“.

Mierne síce stúpol počet kvalifikovaných pracovníkov a remeselníkov a pozitívom je tiež, že počet týchto profesií na Slovensku výraznejšie neklesol ani počas krízy spôsobenej koronavírusom. V roku 2021 sme sledovali mierny úbytok vydaných pracovných povolení. Tento trend bol do značnej miery spôsobený koronavírusom. Napriek situácii na Ukrajine, v roku 2022 dramaticky nenarástol počet vydaných pracovných povolení na Slovensku pre obyvateľov Ukrajiny. Situácia je však komplikovaná najmä vzhľadom na inštitút dočasného útočiska.

Graf 71: Vývoj migrácie podľa občanov jednotlivých krajín s vydaným pracovným povolením

Zdroj: UPSVaR, vlastné spracovanie

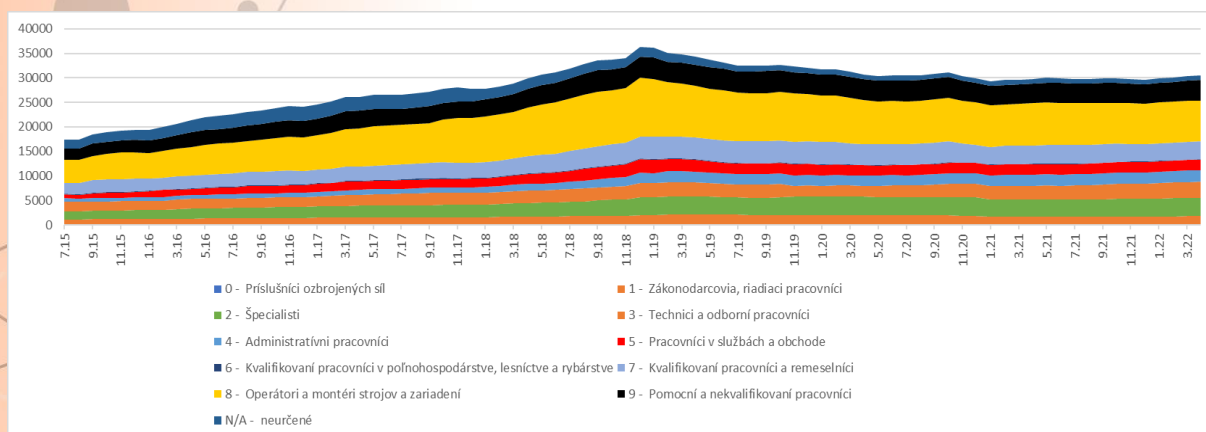
Z hľadiska jednotlivých národností je slovenský pracovný trh atraktívny najmä pre občanov Ukrajiny a Srbska. Ostatné národnosti nie sú významne zastúpené na slovenskom pracovnom trhu. Najviac zastúpenými spomedzi ostatných národností sú napr. občania Severného Macedónska či Gruzínska.

Aspoň dočasným riešením spôsobeným vojnou by mohla byť migrácia z Ukrajiny. Avšak vplyvom inštitútu dočasného útočiska strácame prehľad o počte zamestnancov. Na základe štatistík Ministerstva vnútra vieme, že na Slovensku bolo vydaných k 15. 6. 2022 40 713 potvrdení o dočasnom útočisku osobám vo veku 18 – 60 rokov. Práve títo ľudia sa budú v najbližšom období snažiť získať prácu, čo zvyšuje počty cudzincov na slovenskom pracovnom trhu.²¹

²¹<https://www.minv.sk/?docasne-utocisko>

Na druhej strane okrem občanov tretích krajín sa na Slovensku môžu zamestnávať ešte cudzinci, ktorí pochádzajú z krajín EÚ/EHP. Ich zamestnávanie je administratívne menej náročné. Pozitívom je najmä fakt, že Slovensko za uplynulé obdobie zvýšilo svoju atraktivnosť aj medzi cudzincami z krajín EÚ/EHP. Kým v roku 2015 bol počet pracujúcich cudzincov z týchto krajín evidovaný na Slovensku v počte viac ako 17 tisíc, v apríli 2022 to bolo viac ako 30 tisíc. Je preto pozitívne zistenie, že slovenský pracovný trh je atraktívny aj pre cudzincov z krajín EÚ EHP.

Graf 72: Vývoj zamestnávania občanov krajín EÚ/EHP s informačnou kartou na území SR podľa vykonávanej profesie

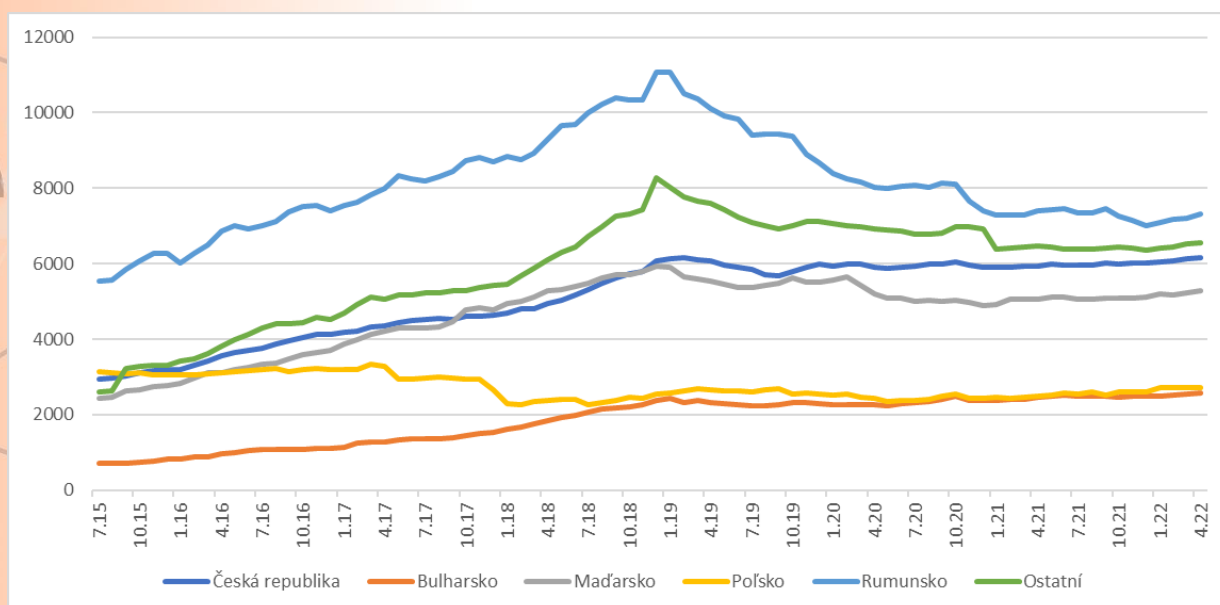

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Oproti zamestnancom z tretích krajín je tiež možné vidieť, že títo pracovníci síce najčastejšie pracujú na pozíciách ako operátor strojov a zariadení (až 27 % z ich počtu), avšak oveľa častejšie ako zamestnanci z tretích krajín pracujú aj na pozíciách „špecialista“ (cca 12 %) a „technici a odborní pracovníci“ (10,64 %). Dobrým trendom je nielen fakt, že sa z krajín EÚ/EHP darí získavať čoraz viac pracovnej sily, avšak dôležité je, že sa darí získavať aj kvalifikovanejšiu pracovnú silu.

Z hľadiska zastúpenia jednotlivých krajín je najviac zamestnancov z krajín EÚ/EHP z Rumunska. Viac ako 6 tisíc ľudí pracuje na Slovensku z Českej republiky, viac ako 5 tisíc z Maďarska a za zmienku stojí aj viac ako 2 700 poľských občanov pracujúcich na Slovensku.

Graf 73: Vývoj zamestnávania občanov vybraných krajín EÚ/EHP s informačnou kartou na území SR

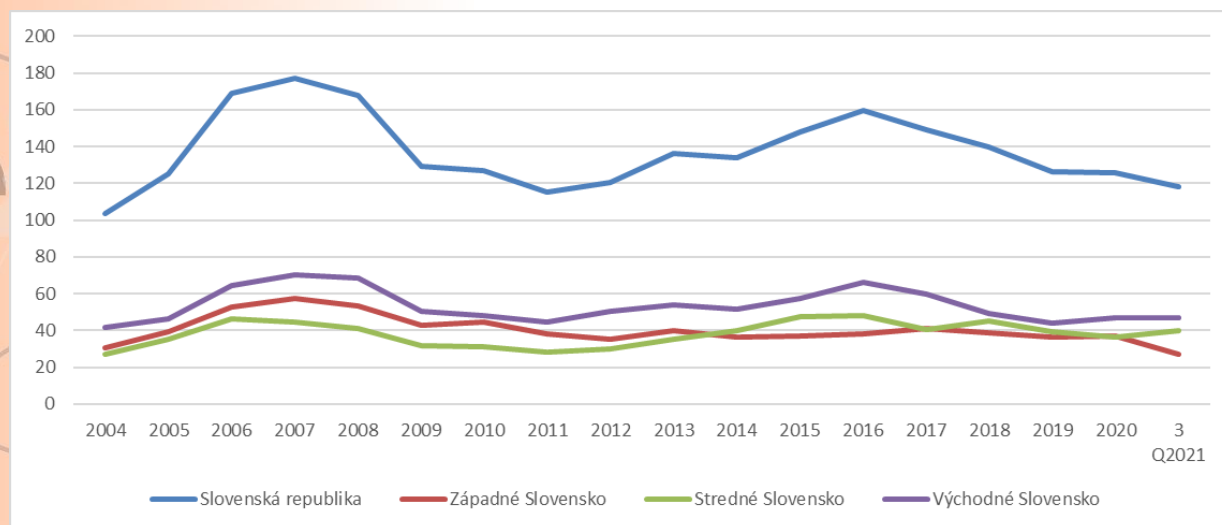
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Z ostatných krajín, ktoré nie sú spomenuté na Grafe 72, je zaujímavý ešte rastúci počet občanov Talianska pracujúcich na Slovensku (viac ako 1 300), dynamicky rastúci počet zamestnancov z Chorvátska (viac ako 1200) či počet zamestnancov zo Španielska (viac ako 700).

Na základe týchto trendov migrácie môžeme preto očakávať stabilný vývoj aj smerom do budúcnosti. Slovensku sa bude pravdepodobne dariť získavať ďalšiu pracovnú silu aj z krajín EÚ/EHP, avšak počty prichádzajúcich zamestnancov sa dramaticky nezvyšujú a nie je predpoklad, prečo by sa mali zvyšovať v nasledujúcich rokoch.

Dlhodobým problémom Slovenska je však emigrácia obyvateľstva, zväčša za prácou do zahraničia. Štatistický úrad SR sleduje mieru krátkodobej migrácie do zahraničia. Na základe nej je možné reprodukovat niektoré trendy.

Graf 74: Vývoj migrácie podľa regiónov Slovenska (v tis. ľudí)

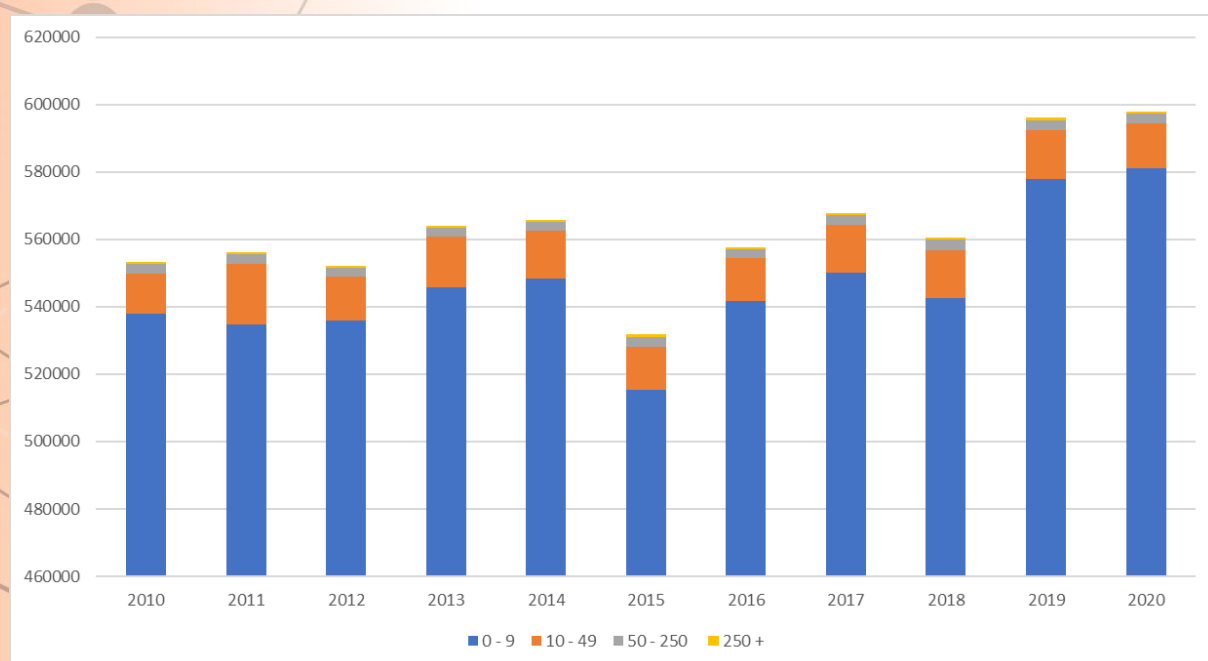
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát UPSVaR

Slovenská emigrácia za prácou do zahraničia začala byť výraznejším problémom najmä po vstupe Slovenska do Európskej únie v roku 2004. S príchodom ekonomickej krízy v roku 2009 sa následne stabilizovala a mierne poklesla na 120 tisíc osôb migrujúcich za prácou. Opätovný rast emigrácie za prácou pozorujeme v roku 2016, pričom od tohto roku klesá až na súčasné hodnoty. Najnižšia migrácia prevláda najmä na západnom Slovensku, najvyššia je naopak na východnom Slovensku. Tieto trendy sú dlhodobé. Výraznejší je pokles migrácie na západnom Slovensku v treťom kvartáli roka 2021. Trend emigrácie obyvateľstva je z hľadiska ekonomiky pomerne pozitívny. Počet ľudí, ktorí odchádzajú za prácou do zahraničia sa postupne stabilizoval a na západnom Slovensku začal aj výraznejšie klesať. Predpokladáme pokračovanie tohto trendu aj smerom do budúcnosti. Napriek tomu však platí, že počet ľudí odchádzajúcich za prácou do zahraničia bol v minulosti vyšší ako počet prichádzajúcich cudzincov na Slovensko. Zmena nastala, resp. nastane v súvislosti s vojnou na Ukrajine v ukazovateľoch za budúci rok 2022, avšak nejde o výsledok cielenej politiky štátu zameranej na získavanie kvalifikovanej pracovnej sily zo zahraničia, ale ide o dôsledok vojny. Je otázkou budúcnosti, ako sa bude vojna na Ukrajine vyvíjať, čo bude mať dopady aj na počty prichádzajúcich, resp. počty migrantov v SR.

2.6 Štruktúra a kvalita podnikateľského prostredia

Samostatnou problematikou, ktorú je nevyhnutné spomenúť v rámci vývoja slovenskej ekonomiky je kvalita podnikateľského prostredia. Štruktúra slovenského podnikateľského prostredia je dlhodobo založená najmä na MSP. Počet MSP dlhodobo dosahuje viac ako 500 tisíc subjektov (medzi MSP sú v takomto prípade započítavaní aj SZČO či slobodné povolania). Významný je tiež podiel MSP na zamestnanosti. V kategórii MSP v roku 2020 pracovalo viac ako 1 400 000 zamestnancov. Ide o asi 74 % všetkých zamestnancov.

Graf 75: Štruktúra podnikov podľa veľkostných kategórií v SR od roku 2010

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov SBA

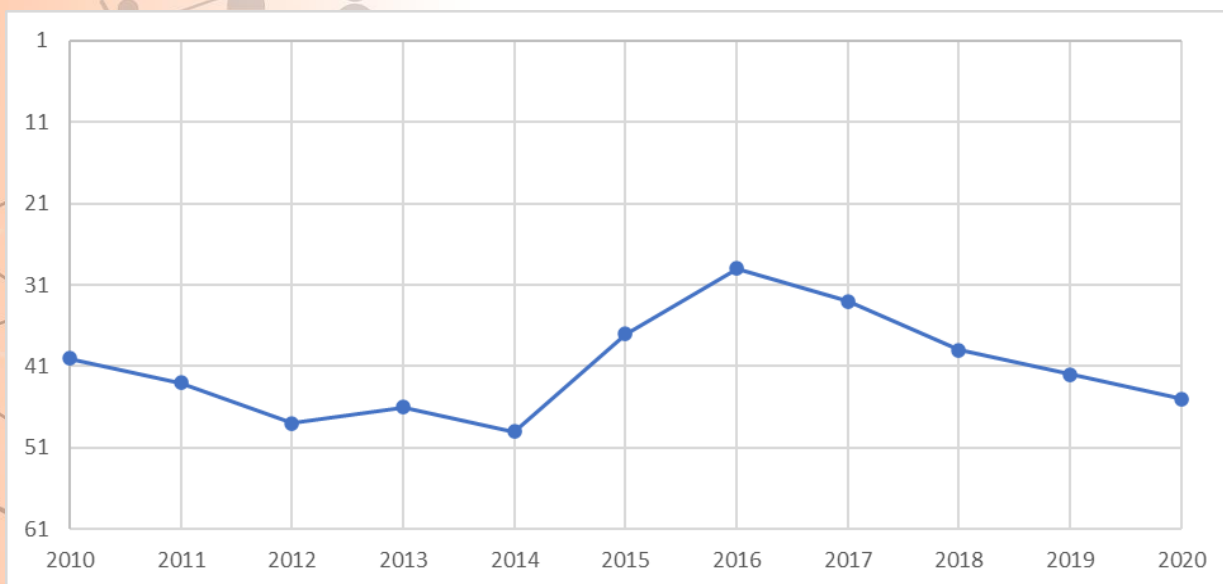
Počet MSP poklesol len v roku 2015 (vplyvom zavedenia daňových licencií), no už ďalší rok pomerne rýchlo narástol.

Vzhľadom na vysoký počet MSP je vo všeobecnosti dôležitá kvalita podnikateľského prostredia na Slovensku. Tú dlhodobo hodnotia viaceré medzinárodné rebríčky konkurencieschopnosti. Niektoré z najvýznamnejších a strednodobé umiestnenie Slovenska

priblížime v tejto štúdií. Od hodnotenia v jednotlivých rebríčkoch je možné odvodiť kvalitu podnikateľského prostredia v jednotlivých krajinách.

Rebríček Doing Business od Svetovej banky bol dlhodobo považovaný za jeden z najvýznamnejších indikátorov kvality podnikateľského prostredia na svete. V roku 2021 však boli jednotlivé výsledky spochybnené, preto sa v danom roku už rebríček nerealizoval. Napriek tomu vidíme, že hodnotenie Slovenska v rebríčku od roku 2010 nie je dobré. Po roku 2014 síce vidíme zlepšovanie slovenskej pozície, avšak po roku 2016 dochádza k zhoršeniu a prepadu Slovenska až k 45. miestu spomedzi 190 hodnotených krajín.

Graf 76: Vývoj umiestnenia Slovenska v rebríčku Doing Business

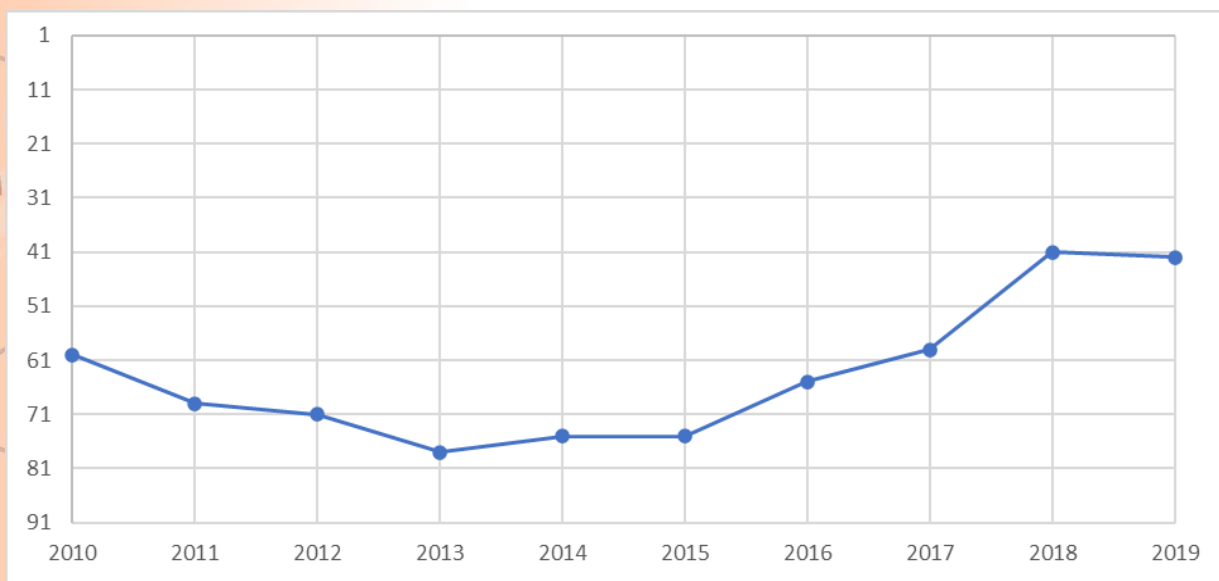

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe Svetovej banky

Svetová banka v rebríčku Doing Business Slovensku dlhodobo vyčíta najmä regulačné prostredie. Naopak, relatívne dobre je oceňované daňové prostredie v krajine. Dlhodobo vyčítaným problémom sa javí napr. zložitosť stavebných konaní na Slovensku.

Veľmi významným rebríčkom hodnotiacim konkurencieschopnosť jednotlivých ekonomík je aj Global Competitiveness Report od Svetového ekonomického fóra. V rámci tohto indexu môžeme vidieť najmä od roku 2014 zlepšujúce sa hodnotenie Slovenska v rebríčku.

Graf 77: Vývoj umiestnenia Slovenska v rebríčku Svetového ekonomického fóra

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Svetového ekonomického fóra

Od roku 2015 preto podľa WEF došlo k niektorým krokom, ktoré zlepšili podnikateľské prostredie na Slovensku. Napriek tomu, že došlo k zlepšeniu o 20 pozícií, Slovensko je v hodnotení stále pomerne nízko. Je preto na mieste pokračovať v deregulačných a debyrokratizačných opatreniach, ktoré budú mať vplyv na zlepšenie podnikateľského prostredia (viac v Kapitole 4).

3 POPIS NAJNOVŠÍCH TRENDOV A VPLYVOV NA ZMENY ŠTRUKTÚRY EKONOMIKY EÚ, NAJDÔLEŽITEJŠÍCH OBCHODNÝCH PARTNEROV SR A SAMOTNÉHO SLOVENSKA

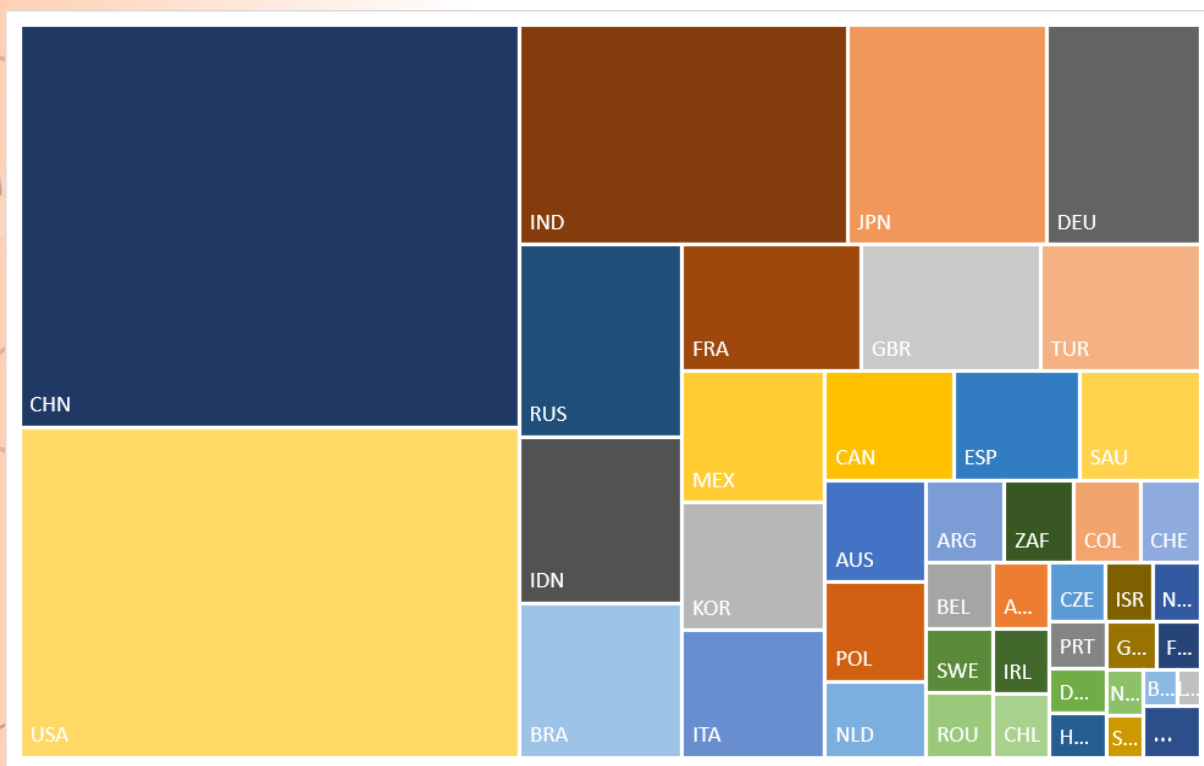
Súčasný svet je mimoriadne dynamický. Existuje niekoľko globálnych megatrendov, ktoré majú dopady aj na vývoj slovenskej ekonomiky. Tieto trendy sa z hľadiska úspešnej ekonomiky dajú zhrnúť do niekoľkých skupín, ktorých riešenie bude významným medzníkom na ceste k rozvoju modernej a konkurencieschopnej ekonomiky. V druhej časti kapitoly sa budeme venovať reakcii vybraných najbližších obchodných partnerov na tieto zmeny, a to aj v kontexte celej štúdie.

3.1 Ekonomický rozvoj a dlh

Charakteristikou ekonomického rozvoja vo vyspelom svete v uplynulom desaťročí je väčší presun ekonomických centier zo západného sveta smerom na východ. V uplynulom desaťročí globálne narástla najmä úloha Číny. Do roku 2030 sa predpokladá pokles globálneho HDP vytvoreného USA zo 16 % na 12 % (HDP v parite kúpnej sily) a pokles EÚ 27 z 15 % na 9%, naopak rast Číny na 20 % a rast Indie na 15 %.²² Rozdelenie svetového HDP podľa OECD v roku 2020 je dostupné na Grafe 78.

²²<https://www.peterfisk.com/2019/12/mega-trends-with-mega-impacts-embracing-the-forces-of-change-to-seize-the-best-future-opportunities/>

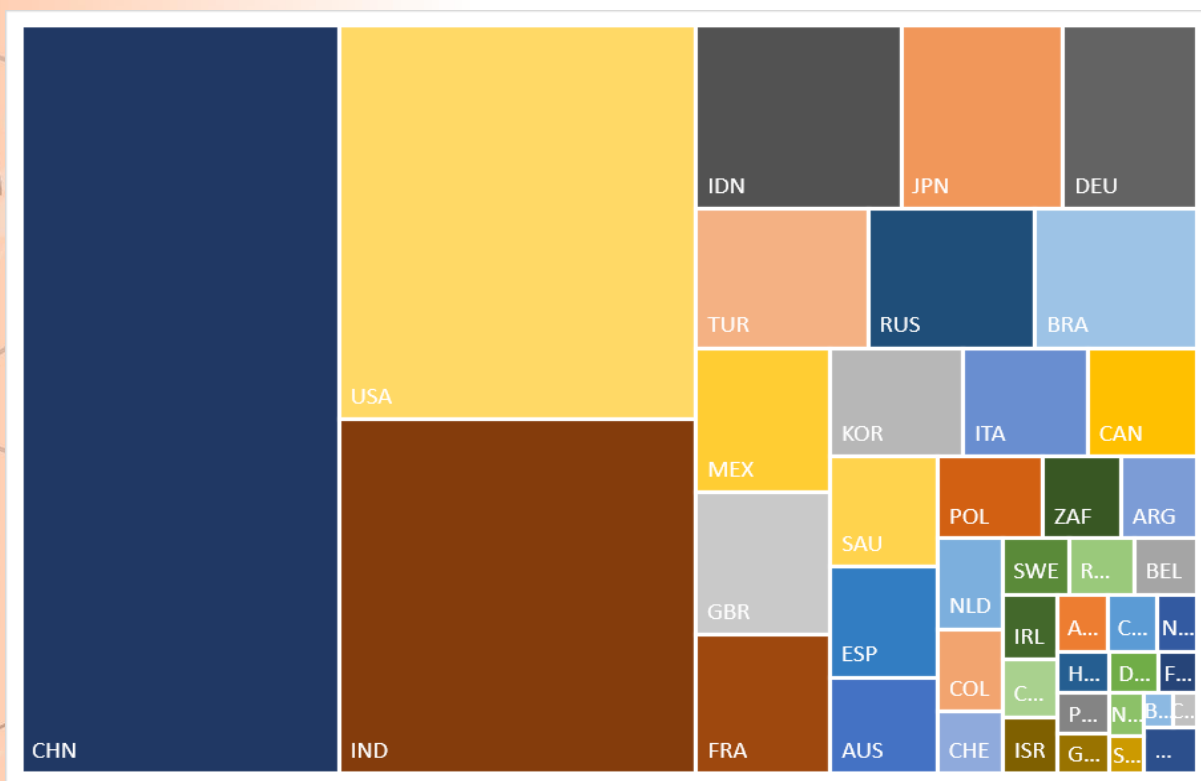
Graf 78: Podiel vybraných ekonomík na svetovom HDP v roku 2020

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Ako môžeme vidieť, v súčasnosti sa o postavenie svetových ekonomických lídrov delia najmä USA a Čína. Do budúcnosti predpokladá OECD rast podielu iných veľkých ekonomík (Graf 77 a 78). V roku 2040 je očakávané, že svetovým hegemonom, ktorý si však svoje postavenie výrazne upevní, je Čína. USA ostane dominantným, nie však v pôvodnej miere a výrazne narastie podiel Indie na svetovom HDP (až na 14%). Očakáva sa rast Indonézie, Turecka, Brazílie, ale i Ruska (predikcie však nezohľadňujú súčasné geopolitické dianie a sankcie voči Rusku). Naopak, postupne sa predpokladá pokles podielu európskych ekonomík. Ťažisko ekonomického rozvoja sveta sa preto čiastočne presunie do Ázie.

Graf 79: Podiel vybraných ekonomík na svetovom HDP v roku 2040

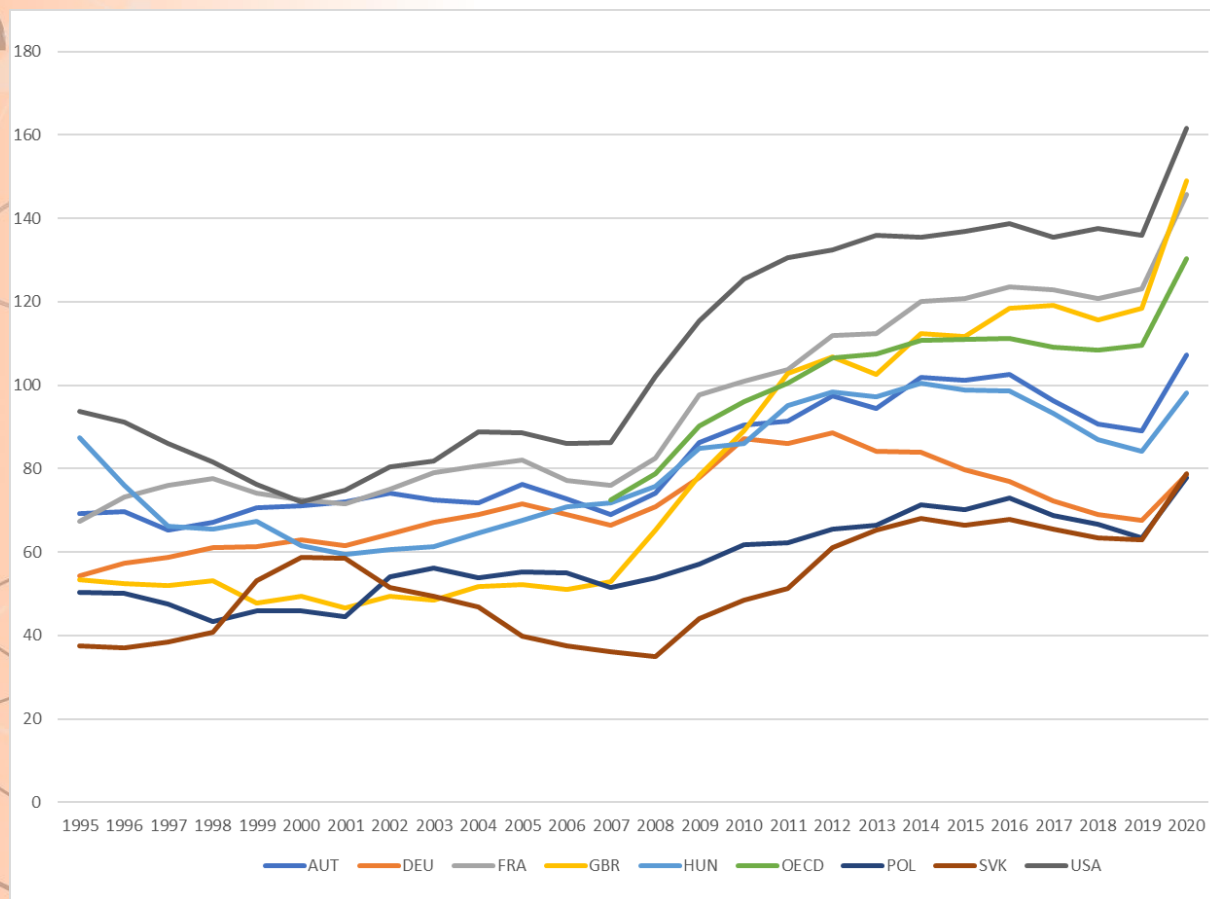
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Tieto megatrendy majú výrazný vplyv na ekonomiku Slovenska už dnes a do budúcnosti sa budú výrazne prehĺbovať. Slovensko v roku 1990 opustilo model centrálne plánovanej, direktívne riadenej ekonomiky a postupne sa presadil neoliberálny model ekonomického rastu. Najmä v prvej polovici obdobia od roku 1990 bol zameraný na transformáciu ekonomiky, spolu s rozsiahlou privatizáciou, relatívne nízkymi daňami, ale i nízkymi mzdami. Tento model fungovania ekonomiky mal za následok prílev zahraničného kapitálu.

Investície, ako i všeobecný rozvoj boli však zamerané a do značnej miery orientované na predaj tovarov a služieb západným partnerom v Európe. Presun ekonomického centra viac na východ a do Ázie znamená tlak na preorientovanie európskych ekonomík a ich exportného potenciálu.

Okrem zmien v štruktúre ekonomického vývoja je negatívnym trendom čoraz viac sa zvyšujúci verejný dlh najvyspelejších krajín sveta.

Graf 80: Verejný dlh vybraných krajín ako pomer v HDP

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát OECD

Ako môžeme vidieť aj na Grafe 79, zadlženosť najvyspelejších krajín dosahuje rekordné hodnoty posledných desaťročí. V roku 2020 navyše došlo k rastu zadlženosti z dôvodu pandémie COVID-19, a to ako v absolútnej výške, tak i v pomere k HDP vzhľadom k poklesu HDP. Budúci vývoj najvýznamnejších partnerov Slovenska preto ukazuje na potrebu konsolidácie jednotlivých rozpočtov krajín, čo môže následne negatívne vplývať aj na ekonomický rast Slovenska. V uplynulých dvoch dekádach napriek tomu niektoré krajiny výrazne konsolidovali svoje rozpočty (Nemecko či Maďarsko).

3.2 Priemysel 4.0 a globálne zmeny na trhu práce

Veľkú výzvu pre takmer všetky ekonomiky sveta, najmä však pre priemyselne založené ekonomiky predstavuje revolúcia, ktorá sa označuje aj ako Priemysel 4.0. Ide o revolučný koncept, ktorý sa zaoberá tým, ako spoločnosti vyrábajú a distribuujú na trhy produkty. Do produkcie integrujú nové technológie, ktoré zahŕňajú napr. súčasti ako je Internet vecí, cloudové služby, analytické nástroje či umelú inteligenciu. Továrne sú vybavené pokročilými senzormi, vyspelým softvérom a vysokou mierou robotizácie, čo vedie k vyššej miere automatizácie a optimalizácii výrobných procesov pri zachovaní vysokej miery kvality vyrábanej produkcie.

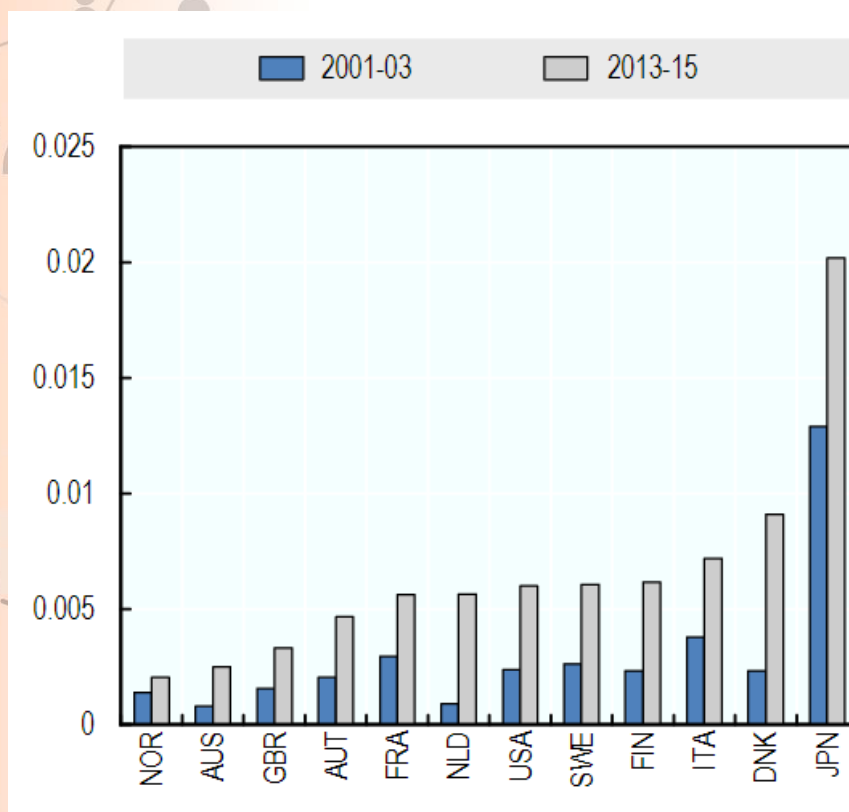
Rovnako ako v prípade predchádzajúcich priemyselných revolúcií, aj pri priemyselnej revolúcii 4 sa očakávajú veľké zmeny v štruktúre ekonomiky. Je pravdepodobné, že Priemysel 4.0 zvýši dopyt po pracovných miestach s technickým zameraním, zároveň sa výrazne zmení štruktúra a požiadavky na súčasné pracovné miesta. Trendom je využívanie robotizácie, automatizácie a inteligentných strojov. Preto ak v minulosti nebolo potrebné, aby technickí pracovníci či robotníci ovládali prácu s počítačom a modernými technológiami, súčasný vývoj jasne vedie k potrebe takto kvalifikovaných pracovných síl.

Jednoduché pracovné činnosti budú postupne nahrádzané sofistikovanejšími, pričom cieľom je zníženie nákladov a zvýšenie časovej efektívnosti. Priemysel 4.0 vytvára tlak na súčasný trh práce.²³ Priemysel 4.0 do veľkej miery súvisí aj so zmenami vo vzdelávacom systéme jednotlivých krajín. Globálny tlak bude vyvíjaný na vzdelávanie študentov tak, aby boli schopní manažovať nové procesy či pracovať s novými technológiami (Olsen a Tomlin, 2020). SBA (2022) v štúdiu poukazuje na fakt, že vzdelávanie študentov treba podstatne zmeniť a prejsť od memorovania poznatkov k novému, inovatívnejšiemu vzdelávaniu zameranému na kritické myslenie, kreativitu a tímovú prácu.

²³<http://priemyselstyrinula.sk/viac-o-priemysle-4-0/>

Svetové ekonomické fórum (2020) odhaduje, že v najhoršom prípade môže byť automatizovaných až 47 % pozícií. OECD (2018) upozorňuje na fakt, že rast dlhodobej produktivity práce sa pohybuje okolo 1 %. Na jej zvýšenie bude potrebné, aby došlo k zmenám na trhu práce. Očakáva, že spomalenie rastu produktivity práce, najmä po finančnej kríze v roku 2008 mení pôvod jednotlivých zamestnaní. Niektorí zamestnanci môžu profitovať zo zmien týkajúcich sa digitalizácie a niektorí zamestnanci budú naopak v strate. Už od čias finančnej krízy kontinuálne rastie počet využívaných robotov v zamestnaniach a vo vyspelých ekonomikách výrazne rastie počet robotov na zamestnanca.

Graf 81: Počet robotov na zamestnanca vo vybraných ekonomikách podľa OECD

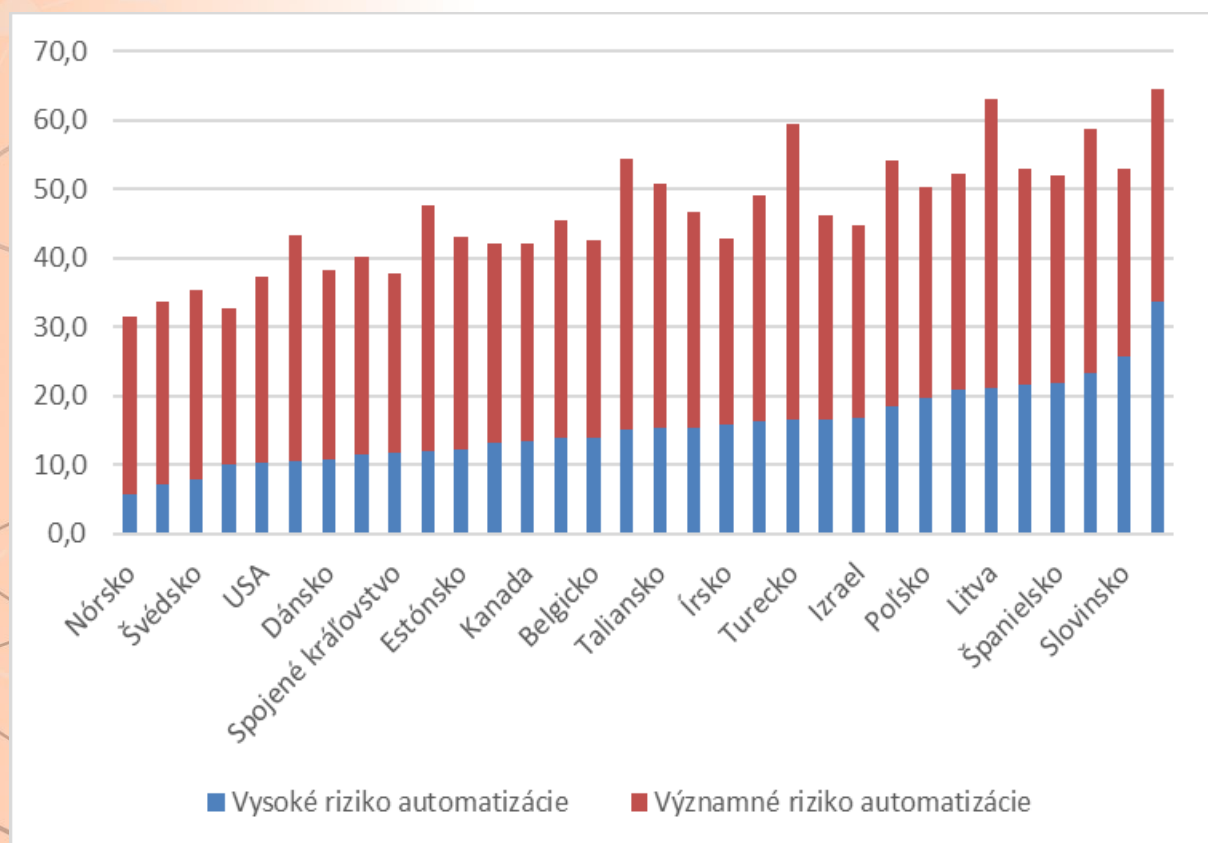

Zdroj: OECD (2018)

Všetky tieto zmeny vyvolávajú výzvy na trhu práce, pričom v súvislosti s Priemyslom 4.0 sa často hovorí o riziku automatizácie. Najvyspelejšie ekonomiky sveta preto začínajú čeliť riziku

automatizácie veľkej časti pracovných miest. Na čele tohto rebríčka je podľa OECD Slovenská republika, avšak vysoké riziko automatizácie práce sa dotýka viacerých krajín, medzi nimi aj najvýznamnejších exportných partnerov Slovenska.

Graf 82: Riziko automatizácie

Zdroj: OECD (2018)

Vysoké riziko automatizácie predstavujú pracovné pozície, pri ktorých je riziko automatizácie viac ako 70 %. Významné riziko automatizácie sú pracovné pozície, pri ktorých bude pracovná činnosť na 50 – 70 % automatizovaná.

Na možné riziká automatizácie a ich dopadov na globálny trh práce upozorňujú aj analytici RÚZ v štúdii z roku 2021 „Analytické a prognostické podklady k očakávanému vývoju zamestnanosti do roku 2030+“.

Tabuľka 6: Vplyv technologických trendov na trhy a sektory

Trend	Vplyv
Automatizácia a virtualizácia novej generácie	Do roku 2025 môže byť automatizovaných až 50 % súčasných pracovných miest
Konektivita novej generácie	Do roku 2030 sa počíta s pokrytím 80 % globálnej populácie 5G sieťami
Distribučovaná infraštruktúra	Viac ako 75 % dát, ktoré generujú podniky, bude do roku 2025 spracovaných v cloude alebo formou edge
Počítače novej generácie	Viac ako trilión USD potenciálnej hodnoty výpočtov kvantových počítačov bude realizovaných po roku 2035
Aplikovaná umelá inteligencia	Dôjde k zlepšeniu použiteľnosti a personalizácie digitálnych služieb, napr. hlasových asistentov
Programovanie novej generácie	Čas potrebný na vývoj a analýzu softvéru sa skrúti 30-násobne
Dôveryhodná architektúra	Zvýši sa vplyv blockchainu, viac ako 10 % globálneho HDP by v roku 2027 mohlo byť spojených s touto technológiou
Bio revolúcia	45-násobné zníženie nákladov na sekvenovanie ľudského genómu bolo dosiahnutých za posledných desať rokov
Materiály novej generácie	V rokoch 2008 až 2018 došlo k 10-násobnému nárastu počtu patentov
Čisté technológie budúcnosti	V roku 2050 bude viac ako 75 % svetovej energie produkovaných z obnoviteľných zdrojov

Zdroj: RUZ, 2022²⁴

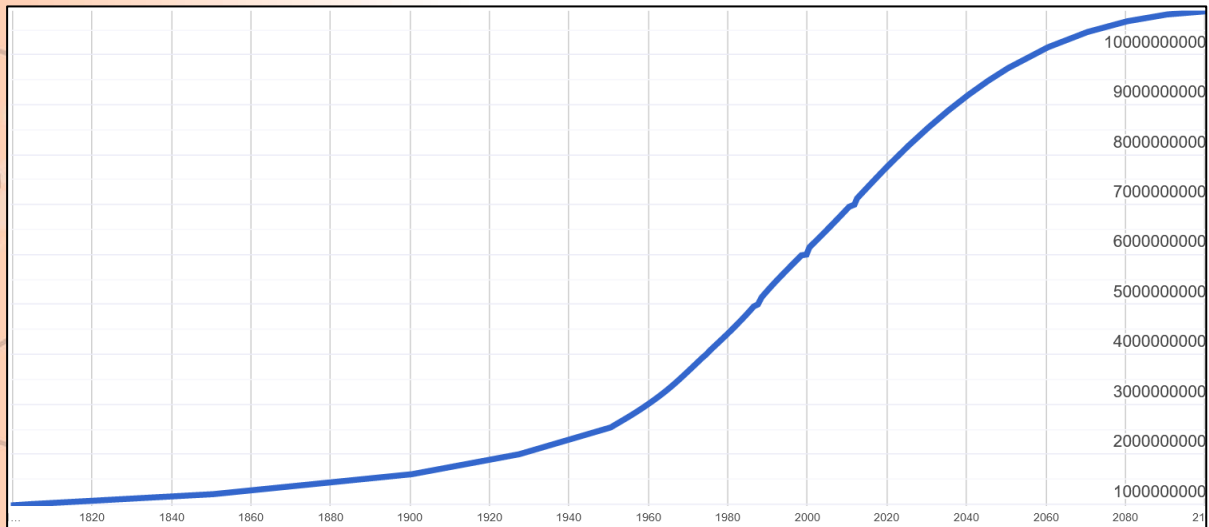
²⁴<https://www.ruzsr.sk/media/eaf95d3c-6e56-4e38-8ef7-a2ae2af15819.pdf>

Autori hovoria napr. o tom, že až 50 % súčasných pracovných aktivít môže byť do roku 2025 automatizovaných. Zvýši sa podiel populácie pokrytej najmodernejším mobilným internetom či sa významne zníži čas potrebný na vývoj softvérových nástrojov, čím porastie tlak na využívanie obnoviteľných zdrojov. V takýchto zmenených podmienkach budú konkurencieschopné len tie ekonomiky, ktoré sa dokážu dostatočne rýchlo adaptovať na nové podmienky na globálnych trhoch.

3.3 Demografia a starnutie populácie

Samostatnú skupinu problémov predstavuje demografia a starnutie populácie. Čo sa týka populácie, svetová populácia sa začala prudko zvyšovať po roku 1800, najmä v súvislosti s priemyselnou revolúciou a všeobecným rastom sociálnej a zdravotnej starostlivosti vo vyspelom svete. Rast svetovej populácie by mal pokračovať aj v nasledujúcich desaťročiach a v roku 2100 môže dosiahnuť počet obyvateľov na Zemi až 10 mld. ľudí. Dlhodobo pozorovaným trendom je najmä spomaľovanie tempa rastu svetovej populácie, pričom v súčasnosti svetová populácia rastie asi 1 %.

Graf 83: Rast svetovej populácie do roku 2100

Zdroj: Worldometers.info

Vo všeobecnosti sa preto dá konštatovať, že menším tempom rastú najmä rozvinuté krajiny. Spoločne so zvyšovaním životnej úrovne klesá pôrodnosť aj v takých krajinách, ktoré boli dlhodobo lídrami v pôrodnosti, ako napr. Čína či India.

Ťažisko rastu svetovej populácie sa preto presúva najmä do Afriky. Podľa PwC (2019) sa počet obyvateľov Afriky do roku 2050 dokonca zdvojnásobí. Naproti tomu v Európe môžeme očakávať skôr pokles populácie. Medzi jednotlivými krajinami vznikajú veľké rozdiely, kým priemerný vek v Japonsku dosiahne v roku 2050 až 53 rokov, v Nigérii bude tento priemer na úrovni 23 rokov. Napriek tomu sa však tempo rastu populácie spomaľuje postupne aj v Afrike. Problém s rastom svetovej populácie však môže vyvolať smerom do budúcnosti nové migračné vlny, ale i lokálne konflikty o územia a suroviny.

Všeobecným trendom ekonomík v posledných dvoch desaťročiach je zvyšujúci sa podiel starých ľudí v populácii. V tejto štúdii sme sa doteraz zameriavali na starnutie populácie zo slovenského pohľadu, avšak starnutie svetovej populácie predstavuje závažný megatrend, ktorý bude v budúcnosti ovplyvňovať podobu celého sveta.

Aj podľa Organizácie spojených národov sa starnutie populácie netýka len vyspelých ekonomík, ale zasiahne v budúcnosti prakticky všetky štáty na svete. Kým v roku 2019 populácia nad 65 dosiahla v súčte asi 703 miliónov ľudí na svete, v roku 2050 sa predpokladá jej znásobenie na 1,5 miliardy. Rovnako má podľa OSN vzrásť aj podiel z 9 na 16 %, pričom už dnes vieme povedať, že v roku 1990 bol len na úrovni 6 %. Preto už v súčasnosti starnutie populácie ovplyvňuje vyspelý svet. Paradoxne najrýchlejšie starnutie populácie zaznamenávajú krajiny južnej a juhovýchodnej Ázie a Latinskej Ameriky. Tento trend je spôsobený zlepšovaním životnej úrovne aj v kedysi veľmi chudobných krajinách, pričom v rámci niektorých krajín sa prejavuje aj snaha o zníženie populácie prostredníctvom prísnej štátnej politiky (Čína). Spoločne s rastom počtu ľudí nad 65 rokov tiež v globále rastie stredná dĺžka dožitia, pričom sa predpokladá, že celosvetovo môže do roku 2050 narásť o ďalších 19 rokov v priemere.²⁵

Starnutie populácie nutne nemusí znamenať pokles celosvetového HDP, a to aj v kontexte predchádzajúcich spomenutých zmien. Avšak trend starnutia populácie vyvoláva tlak na sociálne systémy, najmä v najvyspelejších krajinách. Tie budú musieť prejsť zmenami a reformami. V krajinách, ktoré nemajú také významné systémy medzigeneračnej solidarity, naopak môžu čeliť problémom s riešením chudoby starších ľudí.

Ako sme už spomenuli vyššie, starnutie populácie nemusí byť nutne problémom, ktorý povedie k poklesu makroekonomických ukazovateľov. Podľa OSN je potrebné, aby vlády pokračovali v podpore celoživotného vzdelávania, podpore zdravého životného štýlu a snahe udržať čo pokiaľ možno najdlhšie populáciu zdravú. Tiež je potrebné vyvíjať snahy, ktoré budú viesť k vyššej zamestnanosti aj staršej časti populácie.

²⁵<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>

3.4 Klimatická zmena

Obrovským megatrendom, ktorý je zrejmy najmä v posledných rokoch je klimatická zmena. Klimatická zmena znamená, že dochádza k zmenám klímy, ktoré vplyvajú na ekosystémy po celom svete. Vplyvom spaľovania najmä fosílnych palív vzniká najmä vodná para a oxid uhličitý. Práve zvyšovaním skleníkových vplyvov v atmosfére dochádza podľa väčšiny vedcov k zvyšovaniu teploty Zeme. Zvýšená teplota Zeme so sebou nesie následky, ako je topenie ľadovcov, extrémne výkyvy teplôt či zmeny v počasí. Tieto zmeny zároveň znamenajú vyššie riziko záplav v dôsledku stúpajúcej hladiny morí či rast prívalových vln, pričom tieto zmeny majú zásadné dopady na poľnohospodársky systém viacerých krajín. Extrémne zvýšenie teplôt v niektorých častiach sveta môže spôsobiť neobývateľnosť týchto krajín.

Všetky stručne vymenované aspekty majú dopad na hospodárstvo v globálnom meradle. Konzultačný inštitút Swiss Re tvrdí, že zvýšenie globálnej teploty o 3,2 stupňa Celzia môže do roku 2050 spôsobiť celosvetový pokles HDP až o 18 %. Podľa tohto inštitútu sú celosvetovo najviac ohrozenými ekonomikami krajiny v juhovýchodnej Ázii, a to najmä India. Práve v chudobnejších častiach sveta je výroba do značnej miery založená na technológiách, ktoré nie sú k životnému prostrediu dostatočne šetrné a ešte zvyšujú podiel skleníkových plynov v atmosfére. V Tabuľke 7 prinášame prognózu zvýšenia teploty a jej dopadov na ekonomický rast.

Tabuľka 7: Prehľad dopadov globálneho otepľovania pri rôznych scenároch do roku 2050

	Oteplenie pod 2 °C	Zvýšenie o 2°C	Zvýšenie o 2,6°C	Zvýšenie o 3,2°C
Simulácia pre dopady zvýšenia teplôt a s tým súvisiace zmeny HDP oproti tomu, ak by sa teplota nezvýšila				
Svet	- 4,2 %	- 11 %	- 13,9 %	- 18,1 %
OECD	- 3,1 %	- 7,6 %	- 8,1 %	- 10,6 %
Severná Amerika	- 3,1 %	- 6,9 %	- 7,4 %	- 9,5 %
Južná Amerika	- 4,1 %	- 10,8 %	- 13,0 %	- 17,0 %

Európa	- 2,8 %	- 7,7 %	- 8,0 %	- 10,5 %
Stredný východ a Afrika	- 4,7 %	- 14,0 %	- 21,5 %	- 27,6 %
Ázia	- 5,5 %	- 14,9 %	- 20,4 %	- 26,5 %
Oceánia	- 4,3 %	- 11,2 %	- 12,3 %	- 16,3 %

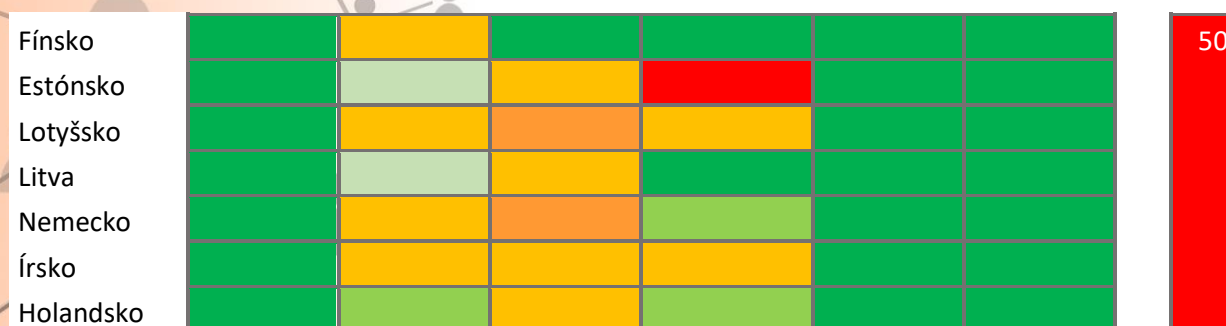
Zdroj: Swiss Re Inštitút: Ekonomika globálnej zmeny

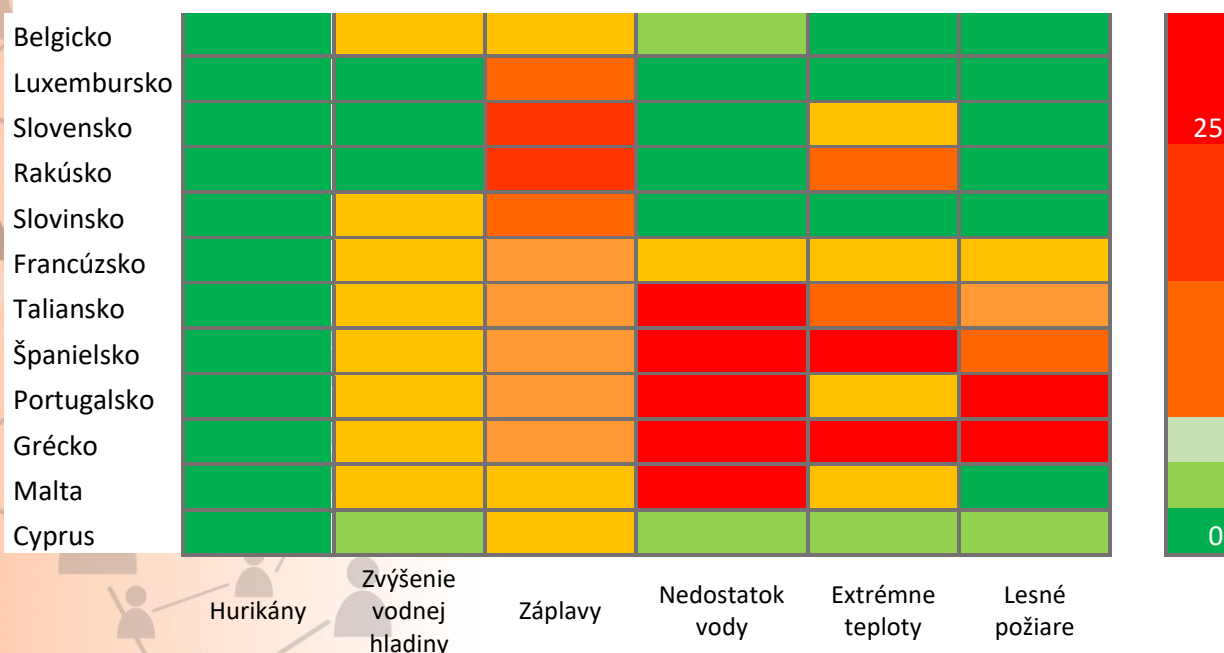
Predpoklady ohľadom ekonomického poklesu naznačujú, že najviac ohrozenými sa stávajú menej vyspelé svetové ekonomiky. Prechod na nízkouhlíkové hospodárstvo predstavuje a do budúcnosti aj bude predstavovať zásadný vplyv na hospodárstvo krajín.

Aj podľa ECB môžu byť dopady klimatickej zmeny na Európu dramatické. Fyzické riziká pre Európu zahŕňajú riziká ako sú napr. povodne, nedostatok pitnej vody, problém s teplotami vrátane zvýšeného rizika lesných požiarov. ECB upozorňuje na to, že tieto fyzické riziká sa prenášajú aj do jednotlivých finančných systémov krajín – napr. môžu znamenať problémy pre poisťovacie či bankové spoločnosti. Ak dôjde k deštrukcii kapitálu, môže tiež dôjsť k poškodeniu dodávateľských reťazcov.

ECB dokonca určuje mieru rizík pre jednotlivé firmy, ktoré pôsobia naprieč EÚ. V niektorých krajinách sú firmy klimatickou zmenou ohrozené viac, v iných menej, no napriek tomu sa dá konštatovať, že najmä riziko povodní či nedostatok pitnej vody ohrozujú väčšinu krajín vyspelej Európy. Jednotlivé riziká je možné pozorovať aj na Obrázku 1.

Obrázok 1: Podiel podnikov v oblastiach s vysokým alebo rastúcim vystavením sa vybraným rizikám

Zdroj: Európska komisia²⁶

Len medzi rokmi 1980 až 2017 udalosti súvisiace s klímou, zmenami klímy či udalosťami spojenými s počasím spôsobili škody za 453 mld. eur v krajinách EEA. V tomto smere je dôležité spomenúť najmä povodne v Taliansku či Francúzsku v roku 2000 a povodne v krajinách strednej Európy v roku 2002. Práve povodne predstavujú pre Európu jednu z najväčších výziev, ktorá súvisí so zmenami klímy.

3.5 Popis vybraných verejných politík najdôležitejších obchodných partnerov Slovenska

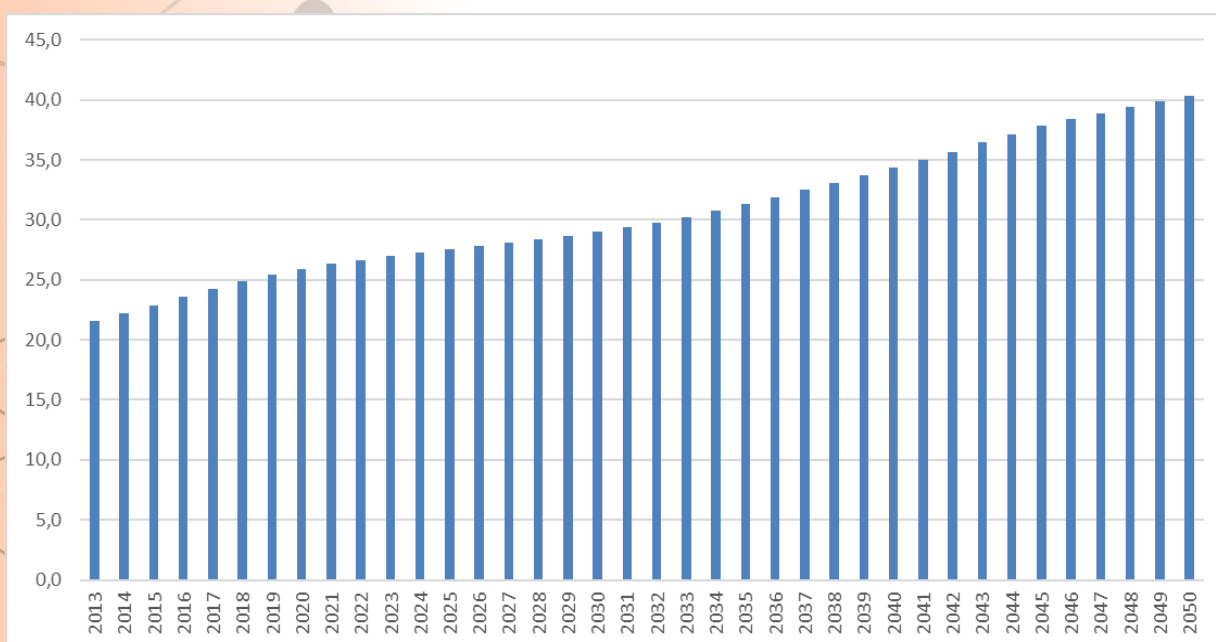
Na všetky zmeny, ktoré sme opisovali v predchádzajúcich kapitolách tejto štúdie reagujú aj krajiny, ktoré sú kľúčovými obchodnými partnermi Slovenska. V tejto časti preto vymedzíme vybrané verejné politiky, ktoré by mohli slúžiť ako príklad toho, čo sa dá v daných oblastiach urobiť, aby Slovensko ostalo konkurencieschopné.

²⁶<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.climateriskfinancialstability202107~87822fae81.en.pdf>

3.6 Poľsko – politika získavania pracovných síl

Poľsko bezpochyby patrí medzi najvýznamnejších obchodných partnerov Slovenska. Z hľadiska populácie je Poľsko síce asi 6-násobne väčšia krajina ako Slovensko, avšak z hľadiska štruktúry populácie ide o veľmi podobnú krajinu. Podobne ako Slovensko, aj Poľsko trpí v dôsledku starnutia populácie. Predpokladá sa, že podiel ľudí vo veku viac ako 60 rokov vzrastie z úrovne 25,6 % v roku 2020 na úroveň 40 % v roku 2050.

Graf 84: Podiel populácie Poľska vo veku 60 rokov a viac na celkovej populácii

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe GUS

Napriek tomu, že sa Poľsko v čase migračnej krízy v roku 2015 postavilo za výrazný odpor voči kvótam na prerozdeľovanie migrantov, tak bolo nútené riešiť aktívnu migračnú politiku. Tá sa zamerala najmä na Ukrajinu a lákanie talentov z tejto východnej krajiny. Od roku 2014 začal narastať počet migrantov v Poľsku. Podľa odhadov z roku 2016 pracovalo v Poľsku už viac ako milión Ukrajincov. V roku 2017 už bolo registrovaných viac ako 1,7 milióna

Ukrajincov s povolením na krátkodobú prácu v Poľsku. Počet povolení na trvalý pobyt v Poľsku narástol do roku 2018 až na 132 tisíc.²⁷

Po vypuknutí vojnového konfliktu na Ukrajine bolo Poľsko jednou z najviac zasiahnutých krajín utečeneckou vlnou. Odhaduje sa, že poľskými hranicami prešlo viac ako 3 milióny utečencov z Ukrajiny. Do 25. apríla dostalo status dočasného útočiska až 1 milión ukrajinských utečencov, čo im umožňuje nielen prístup k zdravotnej starostlivosti, ale rozširuje tiež možnosti zamestnania sa.

Positívny dopad na poľskú ekonomiku odhadujú napr. analytici PKO Banky, ktorí očakávajú, že poľský trh je schopný absorbovať okamžite 300 tisíc zamestnancov a dokáže vyriešiť problémy, ktoré má poľská ekonomika v súvislosti s nedostatkom kvalifikovanej pracovnej sily. Pozitívne dopady ukrajinskej migrácie sú badateľné najmä v dlhom horizonte, pričom krátkodobo so sebou nesú niekoľko rizík.²⁸

3.7 Nemecko – prepojenie vzdelávacieho systému a trhu práce

Najvýznamnejším obchodným partnerom Slovenska je Nemecko. Nemecko je úspešné najmä vďaka vzdelávaciemu systému, ktorý je previazaný s praxou. Ide o decentralizovaný vzdelávací systém, pričom každá zo spolkových krajín, ktorých je 16, má právomoci nastavovať ponuku vzdelávania či regulovať vybrané aspekty vzdelávania podľa svojho uváženia.

Napriek tomu však inšpiráciou do značnej miery ostáva vzdelávacia politika, ktorá je na stredných odborných školách založená na podpore duálneho vzdelávania. Vzdelávanie prebieha na dvoch miestach – v podniku, ako i v odbornej škole. V podniku prebieha odborná príprava zamestnanca a v škole najmä teoretická príprava zamestnancov. Praktická časť vzdelávania, ktorá prebieha v podnikoch trvá tri až štyri dni do týždňa, ostatné dva až tri

²⁷<https://migracje.gov.pl/en/statistics/scope/poland/type/statuses/view/map/status/8/year/2018/country/UA/?x=0.5213&y=1.098&level=1>

²⁸<https://china-cee.eu/2022/05/02/poland-social-briefing-the-impact-of-ukrainian-migration-on-polish-society-and-economy/>

dni sú venované teoretickému vyučovaniu v škole. Vzdelávanie je posilnené o medzipodnikové vzdelávanie, a to vzhľadom na špecializáciu niektorých podnikov (to by napr. absolventovi v určitej výrobe nemuselo poskytnúť dostatočný obraz o výrobe v sektore).

Počas vzdelávania v tomto systéme je študent povinný vykonať priebežnú skúšku, ktorou sa overuje úspešnosť dovtedajšieho vzdelávacieho procesu. Na konci vzdelávacieho procesu je študent povinný preukázať svoju odbornú spôsobilosť. Úlohy na záverečné skúšky sú pripravované v rámci spolupráce odborných komisií, učiteľov a odborných komôr.

Aj keď systém je aktuálny pre terajšie potreby trhu práce, čelí kritike, že bude nedostatočne reagovať na budúce potreby trhu práce. Diskusia v Nemecku sa preto uberá skôr smerom, ako nastavovať vzdelávanie vzhľadom na budúce povolania. Napriek tomu však nastavenie tohto systému predstavuje inšpiráciu pre Slovensko, ktoré môže systém duálneho vzdelávania nastaviť práve podľa vzoru Nemecka.²⁹

3.8 Česká republika – fiškálna stabilizácia

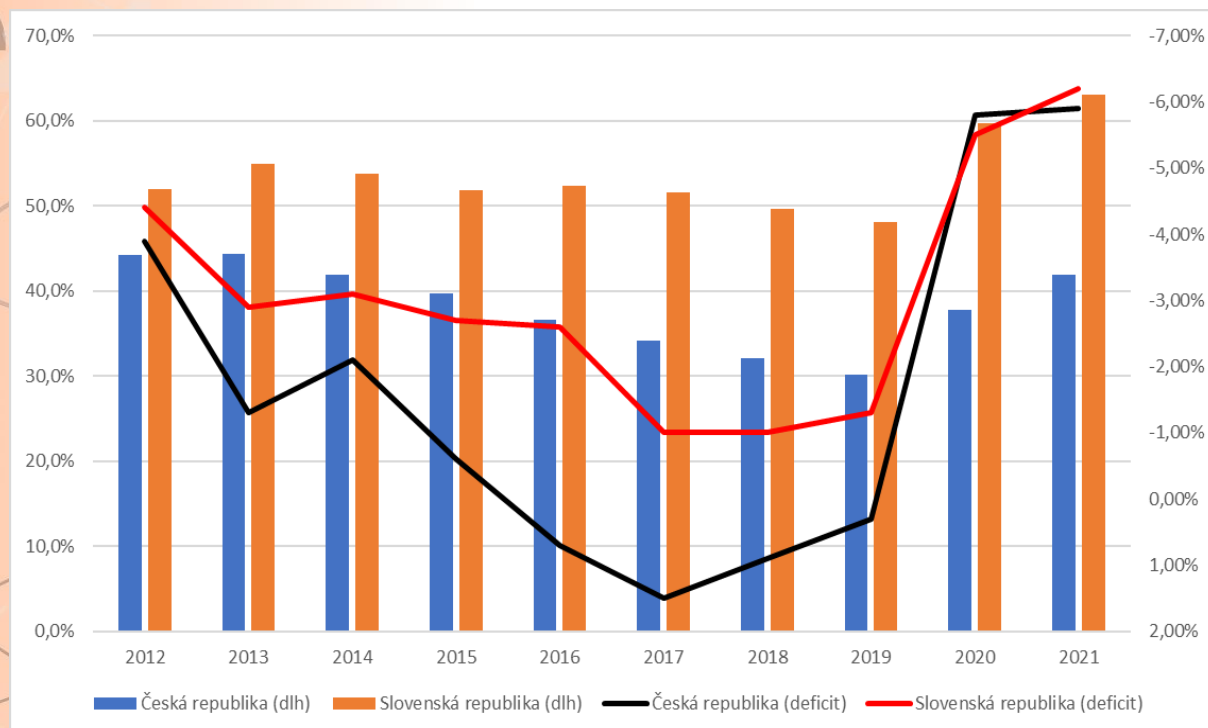
Česká republika patrí medzi najbližších partnerov Slovenska nielen v obchodnej oblasti, ale aj z hľadiska medzinárodných vzťahov. Ako bývalá súčasť jedného štátu trpí však podobnými problémami (či už vo vzdelávacom systéme, z hľadiska hospodárenia či starnutia populácie) ako Slovenská republika.

Napriek tomu si však myslíme, že za zmienku stojí najmä hospodárenie Českej republiky. To patrí bez ohľadu na striedanie ideologicky rôzne podfarbených vlád medzi zodpovednejšie v porovnaní so Slovenskom. Výsledkom je nižší dlh a lepšia pripravenosť Českej republiky na budúcnosť.

²⁹<https://www.asociaciapz.sk/wp-content/uploads/2019/07/Anal%C3%BDza-eur%C3%B3pskych-modelov-prepojenia-potrieb-trhu-pr%C3%A1ce-a-nastavenia-odborn%C3%A9ho-vzdel%C3%A1vania-a-pr%C3%ADpravy-pdf.pdf>

Ak sa pozrieme na výšku deficitu štátneho rozpočtu od roku 2010 vidíme, že Slovenská republika dosahuje výrazne vyššie hodnoty deficitu a tým pádom aj verejného dlhu.

Graf 85: Deficit štátneho rozpočtu a dlh ako % HDP v ČR a SR od roku 2012

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe dát Eurostatu

Dlhodobu sa preto Českej republike darilo stabilizovať verejné financie a dosiahnuť tak jednu z najnižších úrovní štátneho dlhu v EÚ. V rokoch 2016, 2017 a 2018 dokonca Česko zaznamenalo kladné saldo hospodárenia štátu. Rozpočtová politika v ČR je preto riadená lepšie ako na Slovensku a Česko sa zodpovedne pripravuje na starnutie populácie a nové výzvy, ktoré prichádzajú s budúcnosťou.

3.9 Maďarsko – daňová reforma

Medzi najvýznamnejších partnerov Slovenska patrí aj Maďarsko. Maďarsko je v posledných rokoch predmetom kritiky európskych lídrov a inštitúcií pre autoritatívny štýl tamojšej vlády, ktorá prijala viacero kontroverzných zákonov.

Avšak v oblasti daňovej politiky je Maďarsko zaujímavým príkladom koncepcnej reformy, ktorá dokáže posilniť konkurencieschopnosť krajiny.

Maďarsko postupne reformovalo svoj daňovo-odvodový systém. V roku 2017 sa odhodlalo k zásadnému kroku, a to k zníženiu dane z príjmov právnických osôb. Tá dosiahla 9 %, čím je Maďarsko krajinou s najnižšou daňovou sadzbou nielen v regióne strednej Európy, ale tiež v EÚ. Kritici síce upozorňujú na fakt, že vzhľadom na niektoré prejavy autoritárstva miestnej vlády ide o snahu prilákať zahraničných investorov, pravdou však je, že sadzba dane je výrazne nižšia napr. oproti Slovensku.³⁰

Naviac platí napr. daňové zvýhodnenie pri daniach z príjmov fyzických osôb, kedy mladí ľudia do 25 rokov neplatia daň z príjmu fyzických osôb až do výšky priemerného zárobku.³¹

³⁰<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-hungaryhighlights-2022.pdf>

³¹https://abt.hu/en/tax-changes-2022-in-hungary/?gclid=Cj0KCQjwheyUBhD-ARIsAHJNM-MWOFdNwIHkr93M1QxKetPvH2_5cdIKTEJ-ouQqdKq_VLhiEykdhSMaAh3fEALw_wcB

4 POPIS SÚČASNÝCH VEREJNÝCH POLITÍK A ICH ZAMERANIA V RÔZNYCH OBLASTIACH

Na zmeny v štruktúre ekonomiky dynamicky reaguje aj verejná politika. Cieľom verejnej politiky by malo byť prijatie takých riešení, ktoré pomôžu Slovensku udržať konkurencieschopnosť v strednodobom a dlhodobom horizonte. Niektoré oblasti, ktoré sme v tejto štúdii doteraz riešili, majú jednoduchšie riešenia a pri iných sa zas vyžaduje systémová zmena majúca presah niekoľkých volebných období.

Na zásadné zmeny, ktoré budú realizované v najbližšom období má vplyv najmä schválenie Plánu obnovy, ktoré bolo predstavené ako reakcia na hlboký pokles ekonomickej aktivity v rámci krajín EÚ v súvislosti s krízou COVID-19. Plán obnovy predstavuje na jednej strane grant pre európske krajiny, zároveň však úvery, pričom pre Slovensko je vyčlenených viac ako 6,6 mld. eur. Plán obnovy a odolnosti je rozdelený do piatich kľúčových oblastí, ktorým sa venujeme aj v tejto štúdii. Keďže čerpanie prostriedkov z plánu obnovy a odolnosti je podmienené implementáciou reforiem, tak práve reformy, ktoré sú definované v Pláne obnovy a odolnosti, budú určovať smer slovenskej verejnej politiky v krátkodobom až strednodobom horizonte.

4.1 Makroekonomická stabilizácia a verejné financie

Makroekonomická stabilizácia a verejná politika v oblasti verejných financií bola v minulých obdobiach charakterizovaná síce snahou o stabilizáciu verejných financií a udržateľné hospodárenie krajiny, čo sa však darilo iba čiastočne. Ako sme už upozornili v Kapitole 2, v rokoch 2012 až 2019 postupne síce dochádzalo k znižovaniu verejného dluhu v pomere k HDP, napriek tomu však štát nebol schopný v období hospodárskeho rastu hospodáriť vyrovnané. Spomedzi politík v oblasti makroekonomickej stabilizácie je preto najvýznamnejším zákonom uplynulej dekády „Ústavný zákon o rozpočtovej zodpovednosti“. Ten zaviedol horný limit pre dlh verejnej správy a ustanovil Radu pre rozpočtovú zodpovednosť, ktorá každoročne vyslovuje hodnotenie štátneho rozpočtu SR. Limit dlhu

verejnej správy stanovil vo výške 50 % HDP, pričom pri jednotlivých sankčných pásmach a ich prekročení dochádza k sankciám, ktoré môžu vyústiť až do hlasovania o dôvere vláde. Zákon však stanovil viacero výnimiek, dočasne povolil limit dlhu verejnej správy vo výške 60 % HDP či umožnil, aby vláda 2 roky od vymenovania nemusela plniť ustanovenia tohto zákona pod hrozbou sankcií.

Vláda SR, ktorá sa sformovala po voľbách v roku 2020 narazila od svojho začiatku na problém s celosvetovou pandémiou COVID-19. Táto pandémia spôsobila nielen nárast výdavkov štátneho rozpočtu súvisiacich s výdavkami na testovanie či posilnenie zdravotníckych kapacít, ale i na strane príjmov štátneho rozpočtu súvisiacich s poklesom globálneho dopytu a zatváraním niektorých typov prevádzok. Po výraznom zmiernení krízy spôsobenej ochorením COVID-19 vo februári 2022 vypukla vojna na Ukrajine. Aj tento konflikt, ktorý sa Slovenska bezprostredne dotýka bude mať v budúcnosti dopad na prijímané opatrenia a pravdepodobne v krátkodobom horizonte zhorší stav verejných financií (v dlhodobom horizonte paradoxne môže mať skôr pozitívny prínos, a to vzhľadom na veľký a neočakávaný prítok pracovnej sily na Slovensko). Napriek týmto dvom zložitým celospoločenským javom sa vláda SR v programovom vyhlásení na roky 2021 až 2024 zaviazala k návratu k zdravým verejným financiám. Cieľom je stabilizácia verejného dlhu v pomere k HDP, ako i vyrovnané hospodárenie štátu do roku 2024 za predpokladu, že po kríze príde k zotaveniu svetovej ekonomiky. Vláda sa zaviazala podniknúť reálne kroky na zvýšenie efektívnosti výberu daní s dlhodobým cieľom dosahovať aspoň úroveň priemeru krajín EÚ. Vláda sa zaviazala k zvyšovaniu podielu nepriamych, majetkových a environmentálnych daní, zaviesť dane z nehnuteľností na hodnotovom princípe či zvyšovať dane, ktoré sa dajú chápať ako nástroje na riešenie negatívnych externalít. Taktiež sa vláda zaviazala k uplatňovaniu princípu Hodnota za peniaze.

Pozitívnym krokom smerom k transparentnejšiemu riadeniu štátnych výdavkov bolo tiež zavedenie metodiky „Hodnota za peniaze“ do verejného obstarávania po roku 2016. Vznikol Útvár hodnoty za peniaze, ktorý posudzuje efektivitu verejných politík a výdavkov, hodnotí

investičné projekty a regulácie či podporuje vznik analytických jednotiek v štátnej správe a budovanie analytických nástrojov.

V roku 2022 došlo k novelizácii zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy a k stanoveniu tzv. výdavkových limitov. Tento zákon o limitoch výdavkov má reagovať na novelu ústavného zákona o rozpočtovej zodpovednosti, ktorú má vláda ambíciu schváliť. Nevýhodou je najmä to, že táto novela v čase písania štúdie zatiaľ stále nie je schválená, pričom taktiež platí, že limit verejných výdavkov je prijatý len vo forme štandardného, nie ústavného zákona. Limitom verejných výdavkov sa rozumie maximálna výška celkových časovo rozlíšených konsolidovaných výdavkov verejnej správy. Vypočítavať ho bude Rada pre rozpočtovú zodpovednosť. Nevzťahuje sa napr. na výdavky územnej samosprávy, prostriedky z rozpočtu Európskej únie či prostriedky štátneho rozpočtu určené na financovanie spoločných programov Slovenskej republiky a Európskej únie.³² Takto prijatý zákon však do budúcnosti môže prispieť k zodpovednejšiemu schvaľovaniu zákonov, najmä takých návrhov, ktoré vytvárajú ďalšie výdavky štátneho rozpočtu.

Aj napriek určitej snahe zaviesť do verejnej politiky nástroje zodpovedného manažovania verejných financií zostáva stále v nedohľadne vyrovnané alebo prebytkové hospodárenie štátu. Pozitívom je, že jedna z reforiem predstavených v rámci Plánu obnovy a odolnosti počíta so zavedením výdavkových stropov, ako i rozpočtovanie orientované na výsledok. V strednodobom horizonte je cieľom podľa dokumentu smerovať k štruktúrne vyrovnanému až prebytkovému hospodáreniu. Avšak skúsenosti z posledných rokov hovoria skôr o tom, že cieľ vyrovnaného rozpočtu sa neustále odkladá, pričom aj dosiahnutie tohto cieľa v roku 2024 sa javí byť nepravdepodobné. V strednodobom horizonte je však nevyhnutné počítať s tým, že štát bude musieť znížiť dlh verejnej správy a ozdraviť verejné financie. Súčasná výška verejného dlhu predstavuje veľmi významné riziká pre zachovanie konkurencieschopnosti slovenskej ekonomiky.

³²<https://www.trend.sk/spravy/nrsr-ramci-novely-zakona-rozpocetovych-pravidlach-zavedu-vydavkove-limity>

4.1.1 Dôchodková politika a podporné nástroje na riešenie starnutia populácie

Dôchodková politika by sa dala chápať aj ako subsystém verejných financií. Ako už vyplynulo z predchádzajúceho textu v tejto štúdii, problémom do budúcnosti sa javí najmä starnutie Slovenska. Vláda sa zaviazala riešiť problém starnutia populácie už v programovom vyhlásení vlády. Cieľom je reformovať všetky piliere dôchodkového systému a zlepšiť finančnú udržateľnosť dôchodkového systému. Vláda sa taktiež zaviazala zaviesť možnosť odísť do dôchodku po 40 odpracovaných rokoch. Programové vyhlásenie vlády načrtlo základné aspekty dôchodkovej politiky, ktorou sa bude Slovensko uberať.

Pre pochopenie krokov zameraných na stabilizáciu verejných financií a riešenia starnutia populácie je nevyhnutné priblížiť si aj kroky, ktoré boli uskutočnené v dávnejšej ako len desaťročnej minulosti. V roku 2005 bola spustená kľúčová reforma zavedenia tzv. druhého piliera. Ten funguje na princípe postupného sporenia príspevkov, na úkor príspevkov do štátneho fondu (Sociálnej poisťovne). Časť dôchodku vyplácaná po skončení sporiacej fázy zo súkromných spoločností následne odľahčí nároky na Sociálnu poisťovňu, resp. štátny rozpočet. Práve zásahy do systému dôchodkového poistenia a zásahy do systému starobného dôchodkového sporenia (t. j. druhého piliera) dominovali predchádzajúcim desiatim rokom vo verejnej politike a v čase zlepšovali alebo zhoršovali dlhodobú udržateľnosť dôchodkového systému.

Prvým výrazným prvkom pri riešení problematiky starnutia slovenskej populácie je vek odchodu do dôchodku. Predĺženie veku odchodu do dôchodku dokáže na trhu práce udržať veľkú časť populácie, čím zníži nároky na dôchodkový systém a rozloží ich v čase. Vek odchodu do dôchodku bol dôchodkovou reformou pôvodne nastavený na 62 rokov. Jednou zo zásadných stabilizačných zmien bolo nastavenie dôchodkového veku a jeho naviazanie na strednú dĺžku života v roku 2017 znamenalo postupné zvyšovanie veku odchodu do dôchodku. Výraznou zmenou vo verejnej politike bola najmä zmena z konca roka 2019, ktorá stanovila, že rast veku odchodu do dôchodku sa bude ďalej odvíjať od zákonom stanovenej

výšky a pri dosiahnutí úrovne 64 rokov sa zastaví a tzv. „zastropuje“. Navyiac za každé dieťa sa žene dôchodkový vek znížil o pol roka, pričom žena s tromi a viac deťmi mohla ísť do dôchodku vo veku 62,5 roka.

Ihneď po schválení bolo upozorňované ekonomickou obcou na negatívne dopady návrhu. Nová vláda zmenila kurz verejnej politiky a zrušila od roku 2023 ústavou definovaný maximálny vek odchodu do dôchodku na 64 rokov. Po novom je tento problém riešený tak, že nárok na dôchodok vznikne osobe, ktorá dosiahla ustanovený vek na primerané hmotné zabezpečenie v starobe. Podrobnosti sú stanovené zákonom. V tomto čase platí, že vek odchodu do dôchodku je síce stanovený vo výške 64 rokov, avšak predpokladá sa jeho postupné zvyšovanie a naviazanie na strednú dĺžku života. Cieľ naviazania dôchodkového veku na strednú dĺžku života je definovaný aj v Pláne obnovy a odolnosti.

Zároveň môže do budúcnosti hospodárenie priebežného piliera zhoršiť navrhované zavedenie rodičovského bonusu (systém prispievania na dôchodky rodičom od pracujúcich detí) a tiež zavedenie možnosti dôchodkových nárokov po odpracovaných rokoch.

Výrazné zmeny sú realizované aj v politike v prístupe k druhému dôchodkovému pilieru. V roku 2005 pri vzniku druhého piliera bol stanovený pomer odvodov do Sociálnej poisťovne a druhého dôchodkového piliera stanovený v pomere 9 % a 9 %. To by pri plnej kariére jednotlivca znamenalo, že dôchodok z kapitalizačnej schémy by mal pokrývať polovicu z jeho príjmu v starobe. Toto nastavenie vydržalo až do roku 2012, kedy bol pomer odvodov zmenený v prospech 14 % do prvého piliera a 4 % do súkromnej schémy. Tento krok síce na jednej strane okamžite zvýšil príjmy Sociálnej poisťovne, ktorej pracujúci odvádzali viac, no na druhej strane tento krok vytvára vyšší tlak pri starnutí populácie smerom do budúcnosti. V roku 2012 bolo taktiež stanovené, že do roku 2023 sa pomer príspevkov postupne upraví na 6 % do druhého piliera a 12 % do prvého piliera, tzn., že v budúcnosti by mal pri plnej kariére druhý pilier zabezpečiť asi tretinu dôchodkového príjmu. V minulosti taktiež bol druhý pilier nastavený na automatický vstup mladých poistencov. Tento krok mal opätovne

za cieľ zvýšiť mieru zapojenia do kapitalizačnej schémy a rozložiť tlak na verejné financie v budúcnosti.

Niekoľko krokov vo verejnej politike oslabilo funkciu druhého piliera. Išlo napr. o hromadný presun sporiteľov do menej výkonných dlhopisových fondov v roku 2013 či opakované otvárania druhého piliera.

V súčasnosti je aj vzhľadom na ukončené MPK možné k zákonu o tzv. druhom pilieri očakávať zmeny, ktoré budú realizované v dôchodkovej politike v rámci kapitalizačnej schémy. Vláda predstavila návrh reformy druhého piliera v máji 2022. Avšak napriek prvotným predpokladom sa v tejto novele neobjavil stabilizačný návrh pre verejné financie, a to automatický vstup prvopoistencov do systému. Vláda sa sústreďí najmä na riešenie nevhodného rozloženia úspor sporiteľov či zmeny vo výplatnej fáze druhého piliera, avšak zásadné kroky na posilnenie schémy (ako je spomenutý automatický vstup, zmena pomeru odvodov na pôvodné úrovne či zvýšenie konkurencie) nerieši. Paradoxne sa aj po roku 2022 objavujú názory politikov z oboch strán politického spektra o zrušení druhého piliera. Osud tejto kľúčovej reformy, ktorá stabilizuje verejné financie je preto aj po takmer 20 rokoch fungovania do budúcnosti neistý a konštatovať sa dá najmä to, že verejná politika je nekonzistentná, pričom často mení pravidlá spolu s nástupom novej vlády.

Veľkú výzvu predstavuje tiež migrácia, ktorá môže pomôcť riešiť nedostatok pracovnej sily, ako i klesajúce príjmy od pracujúcej populácie. Zamestnávanie cudzincov je flexibilnejšie najmä od roku 2004 v súvislosti so vstupom Slovenska do Európskej únie. Zamestnávanie občanov krajín EÚ/EHP je podľa rovnakých pravidiel ako zamestnávanie občanov SR.

Problémom, ktorý je potrebné právne ošetriť, je najmä zamestnávanie cudzincov z tretích krajín. Cudzincov je možné zamestnávať v prípade, že sú držiteľmi tzv. Modrej karty (najmä pre vysokokvalifikovaných pracovníkov), na účel zamestnania na základe potvrdenia o možnosti obsadenia voľného pracovného miesta či zamestnávanie štátnych príslušníkov tretej krajiny v nedostatkových profesiách. Tiež je možné zamestnať cudzinca, ktorý je

žiadateľom o udelenie azylu (po 9 mesiacoch, lehota však bude znížená na 6 mesiacov), ktorému bol udelený azyl či ktorý absolvoval štúdium na strednej alebo vysokej škole na Slovensku.

Verejná politika v oblasti imigrácie bola do značnej miery v minulosti predmetom politického boja. V roku 2015 vypukla migračná kríza a Slovensko striktno odmietlo kvóty na prerozdeľovanie imigrantov. V roku 2022 však vypukla v susednom štáte vojna a bolo potrebné, aby na túto situáciu zareagovalo aj Slovensko. Paradoxne najväčšou zmenou v migračnej politike posledných rokov sa tak stalo zavedenie inštitútu dočasného útočiska. Inštitút dočasného útočiska sa vzťahuje najmä na občanov Ukrajiny, ale napr. aj na cudzích štátnych príslušníkov, ak sú manželom štátneho občana Ukrajiny, na rodiča maloletého dieťaťa, ktoré je štátnym občanom Ukrajiny, či na maloleté dieťa štátneho občana Ukrajiny alebo maloleté dieťa manžela štátneho občana Ukrajiny, ale tiež na osobu, ktorá mala na Ukrajine oprávnený pobyt (napr. osobám, ktorým bol na Ukrajine vydaný azyl a pod.). Dočasné útočisko umožňuje pomerne jednoducho zamestnávateľovi zamestnať takúto osobu aj bez povolenia na zamestnanie, ktorého získanie je stále pomerne zložité. Povinnosťou zamestnávateľa je oznámiť príslušnému úradu práce údaje o zamestnaní takejto osoby. Osoba môže byť zamestnaná na trvalý pracovný pomer alebo na dohodu o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru.

Slovensko ako krajina, pri ktorej sme preukázali problémy s dostatkom kvalifikovanej pracovnej sily, by sa mala sústrediť na zjednodušenie migračných pravidiel, najmä pre kvalifikovaných pracovníkov z tretích krajín. Keďže však ide o politicky citlivú záležitosť, vyhýbajú sa jej všetky vlády, a preto smer migračnej politiky v krátkej budúcnosti bude určovať skôr vojenský konflikt na Ukrajine, ako snaha vlády riešiť koncepčne nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily. Určitú snahu o reformu pobytovej legislatívy nájdeme v Pláne obnovy a odolnosti. Počíta sa v nej so zjednotením schémy udeľovania prechodného pobytu, a to ako byrokratickým, tak i finančným. Slovensko navyše má implementovanú schému, ktorá uľahčuje vstup pre talenty a najžiadanejších odborníkov, ale dostatočne ju

nevyužíva. Počíta sa tiež zo zjednodušením uznávania dokladov o vzdelaní a odbornej kvalifikácii pre vykonávanie regulovaných povolání. Lehota na uznávanie dokladov pre lekárov predstavuje 90 dní, čo je neúmerne dlhá lehota. V súčasnosti je preto výzvou najmä správna implementácia dobre navrhnutých cieľov v Pláne obnovy v oblasti získavania talentov.

4.2 Politika v oblasti rozvoja podnikateľského prostredia a daňová politika

Politika v oblasti rozvoja podnikateľského prostredia v poslednej dekáde strácala dynamiku. Napriek deklarovaným snahám o zlepšenie podnikateľského prostredia dochádzalo v zásade k jeho stagnácii až zhoršovaniu.

Jednou z kľúčových oblastí pre podnikanie je daňovo-odvodová politika. Komplexná daňová reforma bola uskutočnená v roku 2004. Politika v posledných desiatich rokoch je charakterizovaná skôr zvyšovaním daňovo-odvodového zaťaženia ako jeho znižovaním.

V rámci sadzby dane z príjmov právnických osôb došlo v roku 2013 k zvýšeniu až na 23 %, pričom o rok neskôr sa sadzba znížila na 22 % a od roku 2017 je stanovená na 21 %. Zároveň došlo k skomplikovaniu daňovo-odvodového systému pre príjmy právnických osôb a od roku 2015 do roku 2018 došlo k zavedeniu tzv. daňových licencií, ktoré uložili povinnosť platiť za túto licenciu aj podnikom, ktoré boli v strate. Od roku 2020 ďalej došlo k zníženiu dane z príjmov právnických osôb pre firmy s obratom do 100 tisíc eur.

Výrazne sa skomplikovala tiež situácia pri dani z príjmov fyzických osôb a pri odvodovom zaťažení zamestnancov a zamestnancov vykonávajúcich prácu na dohodu. Od roku 2013 zamestnanec do 18 rokov, ktorý pracuje na dohodu o brigádnickej práci študentov začal platiť odvody od 66 eur, zamestnanec pracujúci na dohodu o brigádnickej práci študentov od 18 do 26 rokov od sumy 155 eur (neskôr došlo k zvýšeniu tejto čiastky až na 250 eur).

Samostatnú skupinu problémov predstavuje daňovo-odvodové zaťaženie SZČO. To bolo zvýšené najmä daňovo-odvodovou reformou z roku 2013, ktorá zaviedla mesačný limit vo

výške 420 eur a ročný limit vo výške 5040 € na uplatnenie paušálnych výdavkov. Od roku 2017 sa percentuálna sadzba paušálnych výdavkov zvýšila zo 40 % na 60 % z úhrnu príjmov. Zrušil sa mesačný limit a zvýšil sa ročný limit na 20 tisíc eur. Došlo preto k určitému uvoľneniu daňovo-odvodových pravidiel pre živnostníkov.

Celkovo preto daňovo-odvodový systém napredoval skôr smerom, ktorý zvyšoval daňovo-odvodové zaťaženie, prinášal množstvo výnimiek, čím sa stával čoraz komplikovanejším a neprehľadnejším. Výdavky podnikateľov na zamestnancov zvýšili aj nástroje ako je zavedenie rekreačných poukazov či zvýšenie príplatkov za prácu cez víkend, sviatok a v noci.

Vláda sa po voľbách v roku 2020 zaviazala ku komplexnej daňovo-odvodovej reforme. Základné parametre daňovo-odvodovej reformy boli predstavené ku koncu roka 2021. Ide však o pomerne nekonkrétny náčrt budúcich reformných krokov, ktorých konkrétna podoba bude ešte spresnená.

Pozitívne by mohlo byť smerovanie daňovo-odvodového systému k zjednodušeniu. Administratívne náklady by sa mohli výrazne znížiť.

V oblasti príjmov právnických osôb sa napr. v reforme počíta so zavedením flexibilných odpisov majetku, čo by firme mohlo umožniť odpísať väčšiu časť hodnoty majetku aj v prvých rokoch, nie podľa presne definovanej tabuľky odpisov. Ďalšou načrtnutou zmenou je snaha zaviesť skupinové zdaňovanie, čo by znamenalo, že majiteľ viacerých firiem môže zdaňovať svoje firmy ako jednu „skupinu“, čím by mohol prípadne kompenzovať straty jednej firmy ziskom druhej svojej firmy a zaplatiť menej na daniach. Ministerstvo financií taktiež prišlo s návrhom na zjednotenie sadzby dane z príjmov právnických osôb na 19 %. Pre niektoré podniky to znamená zníženie dane z príjmov, pre iné naopak zvýšenie zo sadzby 15 %. Zároveň však minister financií predstavil návrh na zvýšenie dane z dividend (zo 7% na 9%) či zvýšenie dane pre banky, monopoly a oligopoly, čo do značnej miery taktiež môže spôsobiť deformácie podnikateľského prostredia.

Zmeny sa majú dotknúť aj zdaňovania živnostníkov a SZČO. Cieľom reformy z pohľadu daňových a odvodových príjmov SZČO je najmä tlak na zrovnoprávnenie tejto formy podnikania spolu s formou zamestnancov. Uvažuje sa o zavedení odvodu vo výške 29 % z príjmu a 19 % dane z príjmu. Pre živnostníkov, ktorí si v súčasnosti uplatňujú paušálne výdavky, sa uvažuje s alternatívou paušálnej dane vo výške 29 %.

Ďalšie zmeny sú pripravované aj v daňovo-odvodovom zaťažení zamestnancov. Systém siedmich fondov do Sociálnej poisťovne a jedného zdravotného odvodu do zdravotnej poisťovne by mal postupne nahradiť jeden odvod. Celkovo je výhoda pre zamestnávateľov a z pohľadu ceny práce minimálna, resp. žiadna. V súčasnosti sú mzdové náklady na zamestnanca vyššie o 35,2 % (odvody) a odvody zamestnanca sú vo výške 13,4 %, pričom zamestnanec ešte platí daň z príjmu. Zároveň zamestnávateľovi vzniká povinnosť tvorby sociálneho fondu za zamestnanca vo výške 1 % z hrubej mzdy zamestnanca a povinnosť poskytovať stravu, resp. prispievať na stravné pre zamestnanca.

Daňová reforma počíta so zavedením odvodu 39 % pre zamestnávateľa, so zrušením sociálneho fondu, ako i zrušením povinnosti prispievať na stravné, čo by znamenalo, že daňovo-odvodové zaťaženie sa pre zamestnávateľa v zásade nezmení, možno mierne zvýši. Podrobnosti k tejto reforme, najmä v oblasti prípadných nárokov na dávky zo sociálneho systému (materské, poistenie v nezamestnanosti, nemocenské a pod.) zatiaľ nie sú známe. V zásade tak predstavené parametre daňovej reformy nepočítajú so znižovaním daňovo-odvodového zaťaženia zamestnancov.

Reforma má taktiež za cieľ byť fiškálne neutrálna, a teda nespôsobiť výraznejšie výpadky v štátnom rozpočte. Toto je síce dobrá správa na strane konsolidácie verejných financií, no z pohľadu príjmov jednotlivca či firmy je sporné, či dôjde k zlepšeniu situácie. Ministerstvo sa zaviazalo zverejniť konkrétnejšie opatrenia v daňovo-odvodovej reforme v priebehu roka 2022.

Daňovo-odvodové zaťaženie je dôležitou, nie však jedinou oblasťou podnikateľského prostredia na Slovensku. Dobré podnikateľské prostredie je nevyhnutným predpokladom na zachovanie konkurencieschopnosti ekonomiky. Okrem dlhodobých problémov v oblasti vymožitelnosti práva, ktorej sa však táto analýza nevenuje, je problémom tiež byrokracia a nadmerná regulácia podnikateľského prostredia.

V tomto smere bolo v minulosti až dodnes predstavených množstvo iniciatív, ktoré cielili práve na znižovanie byrokratického zaťaženia. Napriek deklarovanej snahe bojovať s byrokraciou a niekoľkým antibyrokratickým balíčkom prijatým v období rokov 2010 – 2020 v celkovom súčte byrokracia rástla. Boli prijaté viaceré antibyrokratické balíčky, prvý z nich v roku 2017 s 35 opatreniami, druhý v roku 2018 s 23 opatreniami a tretí vo februári 2019 s 37 opatreniami. Ročná úspora týchto troch balíčkov bola predpokladaná na úrovni 95 mil. eur. Vláda po roku 2020 nadviazala na tieto antibyrokratické balíčky a prijala ďalšie opatrenia, ktoré majú znížiť regulačnú záťaž. Dochádza ku schváleniu troch antibyrokratických balíčkov s názvom „podnikateľské kilečko“. Koncepčný prístup k odstraňovaniu byrokratickej záťaže predstavuje zavedenie metodiky „1 in 1 out“ a od roku 2023 ku schváleniu antibyrokratického balíčka „1 in 2 out“.³³

V rámci Plánu obnovy sa tiež vláda SR zaviazala prijať opatrenia na zabezpečenie unifikácie a elektronizácie procesu insolvenčného konania. Dôležitou súčasťou je tiež problematika verejného obstarávania, ktorá bola taktiež prijatá v súvislosti s Plánom obnovy. Nová legislatíva bola zavedená od roku 2021. Na jednej strane prináša inovatívne prvky, pričom z hľadiska podnikateľského prostredia je pozitívom napr. posilnenie nezávislosti ÚVO, zákaz obchodovania so štátom pre určitých verejných funkcionárov či zavedenie inštitútu nedôvodných námietok.³⁴ Zároveň však novela zvyšuje niektoré limity vo verejnom obstarávaní, čo môže zhoršiť situáciu pri verejnom obstarávaní.

³³MH SR (2021) Správa o stave podnikateľského prostredia v Slovenskej republike

³⁴<https://www.podnikajte.sk/zakonne-povinnosti-podnikatela/zmeny-vo-verejnom-obstaravani-od-31-3-2022>

Z hľadiska konkurencieschopnosti podnikateľského prostredia je rizikom aj rast minimálnej mzdy. Až do roku 2019 bola minimálna mzda stanovená rozhodnutím vlády, ktorej predchádzalo rokovanie tripartity. Po roku 2019 bolo zákonom stanovené, že ak tripartita nedospeje k dohode, bude výška minimálnej mzdy stanovená ako 60 % priemernej mzdy z hodnoty nameranej a zverejnenej Štatistickým úradom pred dvoma rokmi. V roku 2021 bola táto hranica stanovená na 57 % priemernej mzdy. Minimálna mzda sa tak zvyšuje každoročne a predbieha aj rast produktivity práce. Vzhľadom na takéto stanovenie patrí minimálna mzda na Slovensku v pomere voči priemernej mzde k najvyšším v Európe. Zároveň je stanovených niekoľko úrovní minimálnej mzdy a v posledných rokoch sa menil iba mechanizmus zvyšovania minimálnej mzdy v jednotlivých stupňoch, ale nezmenil sa počet mzdových stupňov. Tento mechanizmus viacerých úrovní minimálnej mzdy sa však pravdepodobne v tomto volebnom období meniť nebude, a preto minimálna mzda ostáva pre viacero podnikov jednou z najväčších výziev, s ktorými sa musí vysporiadať.

Dlhodobým negatívom Slovenska je tiež legislatívny proces, ktorý je chaotický a nepripravený. Vo viacerých prípadoch dochádza k zneužívaniu inštitútu skráteného legislatívneho konania, čo vytvára nepredvídateľné legislatívne prostredie, čo sa opätovne prejavilo najmä zásadnými zmenami v rodinnej politike prijatými v tomto konaní v máji 2022. Takéto zásahy legislatívcov do tvorby a štandardizovaných procesov preto mnohokrát zatienia aj pozitívne vládne politiky.

4.3 Vzdelávacia politika

V rámci vzdelávacej politiky platí, že posledné roky sú charakterizované skôr stagnáciou a nedokončenými pokusmi o zmenu ako koncepcným a reformným prístupom. Reforma obsahu vzdelávania bola spustená v roku 2008. Zákon stanovil vzdelávacie programy na štátnej úrovni a výchovno-vzdelávacie programy na školskej úrovni. Zákon mal za cieľ stanoviť väčšiu slobodu škôl a priestor pre tvorivosť. Riaditelia škôl dostali do rúk nástroj, prostredníctvom ktorého môžu vydať školský vzdelávací program a prispôbiť ho v rozsahu

30 % potrebám škôl. V priebehu času sa však ukázalo, že obsahová reforma vzdelávania síce niektoré čiastkové kroky priniesla, avšak očakávané výsledky nenaplnila. Nebolo dostatočne dobre vyriešené distribuovanie nových učebníc na školy či nové obsahové štandardy, ktoré mali učitelia naplňať.

Aj z tohto dôvodu bola reakcia verejnej politiky v nasledujúcich rokoch v znamení snáh o reformu. Spomedzi jednotlivých reformných pokusov stojí za zmienku najmä koncepčný materiál „Učiace sa Slovensko“, predstavený v roku 2016. Táto koncepcia reformy vzdelávacieho systému opäť predstavila základné body, ktoré mali za cieľ zvýšiť flexibilitu vzdelávacieho systému, prispieť k rozvoju kritického myslenia na školách a rozvoju analytického myslenia či podpore podnikateľského vzdelávania. Slovenský systém zostal naďalej viac nereformovaný ako zreformovaný. V rokoch 2012 – 2020 sa pozornosť rezortu školstva zameriavala na vypracovávanie koncepčných materiálov, no najmä na zvýšenie plátov učiteľov, menej však už na koncepčné zmeny vo vzdelávacom systéme Slovenska.

Významnou reformou posledných rokov je preto najmä zavedenie systému duálneho vzdelávania na školách v roku 2015. Tento projekt sa stal dokonca súčasťou národného projektu s jasne definovanými kvantitatívnymi výstupmi v roku 2020. Duálne vzdelávanie predstavuje prepojenie zamestnávateľov a škôl spôsobom, pri ktorom sa žiaci už počas štúdií vzdelávajú priamo na pracovisku zamestnávateľa. Významnou zmenou je najmä možnosť pracovať v podmienkach praxe, a to so zamestnancami, ale i na strojoch či s vybavením, ktoré sú v praxi používané. Systém duálneho vzdelávania, ako bol zavedený v roku 2015, trpel viacerými nedostatkami, ktoré bolo nevyhnutné riešiť. Preto novela zákona o odbornom vzdelávaní v roku 2018 zlepšila prístup žiakov, škôl, ako i podnikov do systému duálneho vzdelávania a v súčasnosti je do systému zapojených viac ako 8400 žiakov.³⁵ V roku 2022 tiež postupne došlo k určitým úpravám v systéme, ako napr. vypustenie minimálneho počtu 1400 vyučovacích hodín odborného výcviku pre študijné

³⁵<https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/zmeny-v-dualnom-vzdelavani-s-ucinnostou-od-1-januara-2022-3.htm/>

odborný s praktickým vyučovaním odborného výcviku či zníženie administratívnych náročností procesu overovania spôsobilosti zamestnávateľa v systéme duálneho vzdelávania. Tieto zmeny kontinuálne naprieč vládami napomáhajú lepšej implementácii systému a dá sa predpokladať kontinuálny rast počtu študentov zapojených v tomto systéme vzdelávania aj do budúcnosti.

Zmeny vo vzdelávacej politike štátu nastali opätovne po roku 2020, a to najmä v súvislosti s nástupom novej vlády. Vláda SR sa zaviazala tiež k tomu, že podporí moderný manažment škôl či otvorí trh s učebnicami. Do vývoja po roku 2020 v regionálnom školstve však významne zasiahla pandémia COVID-19. Tá znamenala uzatvorenie škôl na dlhé mesiace, pričom verejná politika sa miesto koncepčného riešenia dlhodobých problémov školstva (definovaných aj v tejto štúdii) zamerala skôr na okamžité riešenia súvisiace s pandémiou. Pozitívom preto je najmä postupujúca digitalizácia, ktorú pandémia urýchlila, napriek tomu však Slovensko patrilo ku krajinám s najdlhšie zatvorenými školami v Európe.

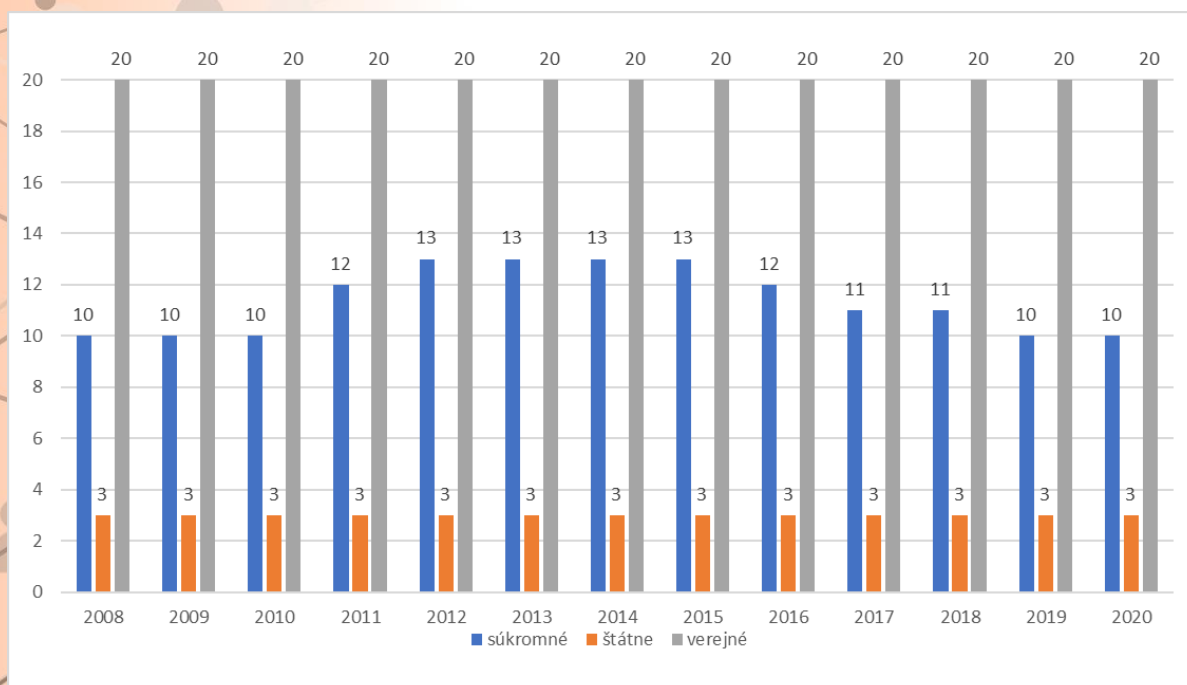
Napriek pandémie niektoré reformné koncepty boli nakoniec schválené. Zameranie verejnej politiky v oblasti základného a stredného školstva smeruje k vyššej flexibilita a novela zákona (zákon o výchove a vzdelávaní), ktorá bola schválená v roku 2021, postupne predpokladá zavedenie tzv. vzdelávania prostredníctvom cyklov. K tomuto cieľu sa navyše vláda zaviazala aj prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti. Cykly v školskom vzdelávacom systéme majú postupne viesť k zmenám v kurikule, ktoré už nebude striktno stanovovať obsah vzdelávania a bude ponechávať väčší priestor na kreativitu, či už učiteľov, alebo žiakov.

V súčasnosti je vzdelávací systém stále pomerne prerogulovaný. SBA (2022) vo svojej štúdii poukazuje na fakt, že v súčasnosti sú kladené nielen vysoké požiadavky na učiteľov, ale aj na riaditeľov škôl (ktorí musia mať pedagogické vzdelanie). SBA zároveň poukazuje na reguláciu, ktorá striktno určuje požiadavky na jednotlivý školský nábytok či striktnú úpravu vyučovacích hodín.

Samostatnú skupinu problémov predstavuje vysokoškolské vzdelávanie. V oblasti vysokého školstva je verejná politika minulých rokov charakterizovaná stagnáciou a najmä snahou o lepšie definovanie podmienok a úpravy Akreditačnej komisie, resp. agentúry. Systém vysokoškolského vzdelávania je taktiež do značnej miery financovaný prostredníctvom počtu študentov (tzv. dotácia na uskutočňovanie akreditovaných študijných odborov). Ďalšie prostriedky sú prerozdelené prostredníctvom dotácie na výskumnú, vývojovú alebo umeleckú činnosť, dotáciu na rozvoj školy či dotáciu na sociálnu podporu študentov.

Zmeny vo vysokoškolskom vzdelávaní v priebehu posledných desiatich rokov boli iba minimálne. Pozornosť bola venovaná najmä mzdám pedagógov, ale i zvýšeniu dotácii na rekonštrukcie ubytovacích zariadení pre študentov. Dlhodobá diskusia prebieha najmä o počte vysokých škôl. Pravdou však je, že v tomto smere došlo v uplynulých rokoch iba k malým zmenám. Zaniklo niekoľko malých, predovšetkým súkromných verejných vysokých škôl. Veľké univerzity, najmä verejnoprávne neboli zlúčené ani nedošlo k zníženiu ich počtu.

Graf 86: Počet vysokých škôl podľa jednotlivých druhov od roku 2008

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

Aj vláda po roku 2020 preto uskutočnila len niektoré čiastkové zmeny v počte škôl, napríklad súhlas na prevádzkovanie Stredoeurópskej súkromnej školy v Skalici. Celkovo sa počet verejných vysokých škôl, ako i štátnych vysokých škôl nezmenil a v podstate iba klesajú počty súkromných vysokých škôl, a to naprieč vládami. Napriek tomu však vláda vytvorila legislatívne prostredie, ktoré definuje predpoklady na spájanie škôl do „konzorcia vysokých škôl“. V zákone vznikol aj motivačný prvok na zlučovanie alebo splnutie vysokých škôl. Dlhodobý neriešený problém s veľkým počtom vysokých škôl na Slovensku tak v legislatívnej rovine dostal konkrétnu podobu, dôležitá však bude jeho implementácia.

Z pohľadu zamestnávateľov je tiež pozitívne skrátenie externého štúdia naspäť na obdobie 5 rokov. Kratšia doba prípravy odborníkov študujúcich externe môže pomôcť ich rýchlejšiemu uplatneniu v praxi. Verejná politika v oblasti školstva preto zaznamenala niekoľko pozitívnych zmien, ktoré je však potrebné dôsledne implementovať.

V oblasti vzdelávania je preto od nástupu novej vlády možné zaznamenať viacero snáh o koncepčný a reformný prístup. Tento je do značnej miery stále pomalý, avšak na rozdiel od predchádzajúcej dekády je nutné podotknúť, že legislatívne zmeny sa postupne dejú.

4.4 Politika ochrany životného prostredia

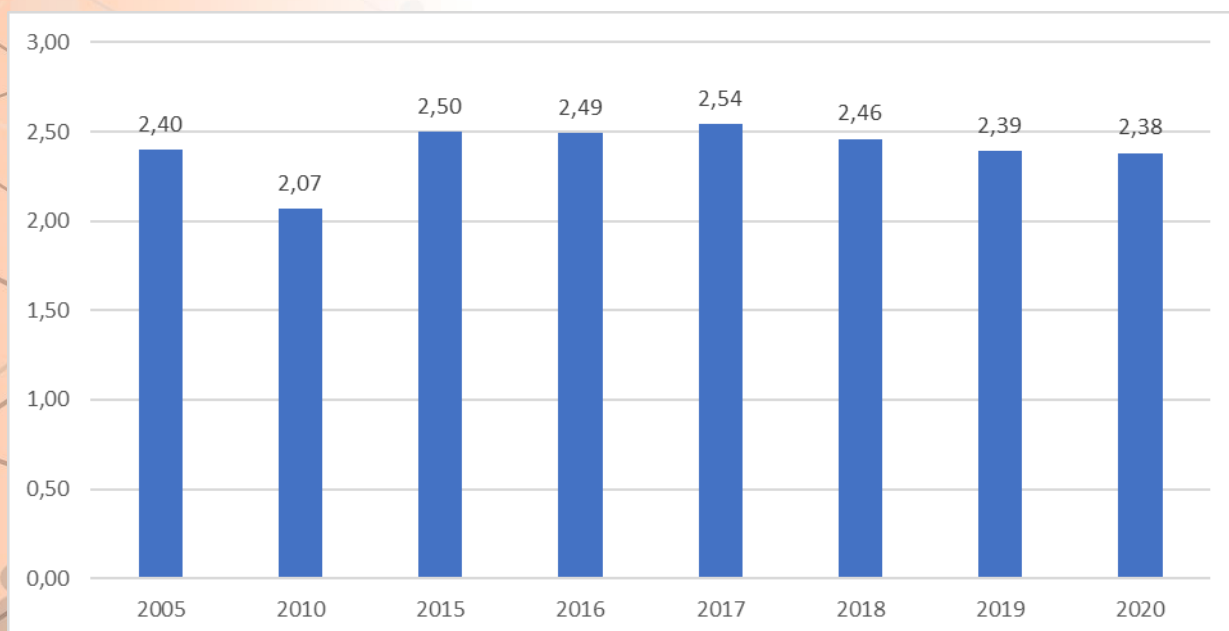
Problematika ochrany životného prostredia a verejnej politiky v oblasti ochrany životného prostredia je natoľko komplexná, že by opísanie jej smerovania vystačilo na ďalšiu rozsiahlu analýzu. Preto sa v tejto časti pokúsime zosumarizovať smerovanie environmentálnej politiky v posledných rokoch, a to s ohľadom na viaceré problémy, ktoré sa snaží obsiahnuť. Ide napríklad o dane, zavedenie envirofónu, ale tiež dodržiavanie európskych cieľov.

Existujú niektoré dane, ktoré sú označované za daň z environmentálnym aspektom, ktorej daňový základ tvorí fyzická jednotka (alebo náhrada fyzickej jednotky) niečoho, čo má negatívny vplyv na životné prostredie. Preto podľa metodiky EK ide najmä o také dane, ktoré sú daňami z energie, dopravy alebo zo znečisťovania. V prípade Slovenska ide o:

- Daň z energie: daň z minerálnych olejov, daň z elektriny, daň z uhlia, daň zo zemného plynu, daň za umiestnenie jadrového zariadenia, daň z úhrad za uskladňovanie plynov a kvapalín, emisné kvóty
- Dane z dopravy: daň z motorových vozidiel – cestná daň, poplatok za registráciu motorového vozidla, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta
- Dane za znečistenie: poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd, poplatky za znečisťovanie ovzdušia, úhrady za dobývací priestor

Politiky ochrany životného prostredia preto čiastočne vieme hodnotiť aj na základe podielu daní z environmentálnym aspektom na HDP. Od roku 2017 dochádza k postupnému poklesu týchto daní (o 2,38 %). Pre globálnu konkurencieschopnosť Slovenska je preto určitá stabilizácia vo vývoji environmentálnych daní prínosom.

Graf 87: Podiel environmentálnych daní na HDP

Zdroj: Enviroportál

Posledné roky sú charakterizované aj poklesom v niektorých daniach, napr. došlo k zníženiu dane z motorových vozidiel.

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu a Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Druhým významným aspektom environmentálnej politiky je tlak na dodržanie európskej koncepcie Fit for 55. EÚ si stanovila cieľ dosiahnuť klimatickú neutralitu do roku 2060. Do roku 2030 má dôjsť k eliminácii emisií aspoň o 55 %.

Výrazným príspevkom z hľadiska dosahovania klimatických cieľov je najmä zmena vládnej politiky v oblasti dotácií Hornonitrianskych baní Prievidza. Tie štát prestane do roku 2023 postupne dotovať, čo bude takmer s istotou znamenať ich postupné uzatvorenie. Z hľadiska environmentálnych cieľov ide po rokoch dotácií o zásadnú zmenu postoja vlády voči baniam v Prievidzi.

Ďalším z dôležitých aspektov politiky ochrany životného prostredia, ktorého sa dotýka verejná politika je najmä Environmentálny fond. Príjmy do fondu tvoria okrem iných aj poplatky za vypúšťanie odpadových vôd do povrchových vôd a poplatky za odber podzemnej vody mimo odberu jednoduchými zariadeniami na odber vody, poplatky za znečisťovanie ovzdušia z veľkých zdrojov znečisťovania a stredných zdrojov znečisťovania či príjmy z poplatkov za uloženie odpadov.

Príspevky z Environmentálneho fondu majú byť použité napr. na podporu činností zameraných na dosiahnutie cieľov environmentálnej politiky SR, za účelom zlepšenia životného prostredia, napr. aj tým, že dochádza k odstraňovaniu environmentálnych záťaží, či ako dotácie na modernizácie priemyslu a pod.

Práve vyššie spomenuté poplatky do Environmentálneho fondu predstavujú zásadný príspevok pre slovenských zamestnávateľov. Cieľom verejnej politiky štátu je podľa teórie najmä zdaňovať negatívne externality. Preto je napr. poplatok za znečisťovanie ovzdušia vládou vnímaný ako nástroj na obmedzovanie emisií do ovzdušia. Prevádzkovateľ zdroja znečisťovania (či už je veľký, stredný alebo malý) má povinnosť oznámiť správny orgán

v určenom termíne množstvo emisií, ktoré vyprodukoval a podľa toho mu je vypočítaný poplatok za znečisťovanie ovzdušia.³⁶

Zmenu v oblasti poplatkovej politiky za znečisťovanie ovzdušia sa pokúsilo Ministerstvo životného prostredia SR presadiť už v roku 2020. Do MPK bola predložená novela zákona, ktorá mala podľa údajov MŽP motivovať znečisťovateľov k dosahovaniu cieľov environmentálnej politiky. Zámerom bolo zvýšiť sadzby základných poplatkov za znečisťovanie ovzdušia, ale tiež napr. zrušiť osobitný poplatkový režim pre zdroje znečisťovania využívajúce uhlie so slovenským pôvodom v množstve nad 30 %, ale tiež napr. k zrušeniu poplatkovej politiky v oblasti malých zdrojov znečisťovania.

Voči tejto pripravovanej novele zákona vzniesli zásadné pripomienky najmä zástupcovia zamestnávateľských zväzov. Zamestnávateľom prekážalo najmä navrhované zvýšenie poplatkov. Taktiež napr. RÚZ argumentuje tým, že zákon nemá dostatočne zavedené motivačné nástroje pre prevádzkovateľov, ktorí investovali do technológií na zlepšenie kvality ovzdušia. Podľa stanoviska zamestnávateľov je tiež nejasné spätné poskytovanie príspevkov z Environmentálneho fondu. Podľa tvrdení viacerých zamestnávateľov je smer verejnej politiky v tomto smere nastavený nesprávne a pre slovenský priemysel by znamenal stratu konkurencieschopnosti.

Rozsiahlu právnu úpravu predstavuje z hľadiska odpadov aj zákon č. 79/2015 Z. z. o odpadoch. Opätovne sa však v roku 2020 prejavilo zneužívanie legislatívneho procesu a prijímanie zásadných zmien o odpadoch v skrátanom legislatívnom konaní bez vyčíslenia vplyvov.³⁷ Zamestnávateľia preto dlhodobo vznášajú pripomienky voči početným zmenám v zákone o odpadoch. Problematickými sú najmä pasáže, ktoré prenášajú veľkú časť finančnej zodpovednosti za odpady na zamestnávateľov, čo prirodzene zhoršuje konkurenčné prostredie.

³⁶<https://www.minzp.sk/ovzdušie/ochrana-ovzdušia/poplatky-za-znečisťovanie-ovzdušia/>

³⁷<https://www.enviroportal.sk/clanok/novela-zakona-o-odpadoch-je-podla-zamestnavatelov-v-rozpore-s-ustavou-sr>

Oblasť životného prostredia je dôležitá aj z hľadiska aplikovania určitej vízie a postupu smerom do budúcnosti. Ministerstvo životného prostredia a Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie v uplynulom období prijalo niekoľko takýchto materiálov, ako je napr. Akčný plán pre implementáciu Stratégie adaptácie SR na zmenu klímy a Vízia a stratégia rozvoja Slovenska do roku 2030 – dlhodobá stratégia udržateľného rozvoja Slovenskej republiky – Slovensko 2030. V oblasti odpadového hospodárstva a obehovej ekonomiky bol prijatý strategický dokument Program odpadového hospodárstva SR 2021 – 2025.

Politiku v rámci ochrany životného prostredia by v krátkom období mali formovať najmä ciele stanovené v Pláne obnovy a odolnosti. Z hľadiska konkurencieschopnosti sú zaujímavé najmä opatrenia, ktoré majú vytvoriť podmienky na zvýšenie konkurencie na trhu s elektrickou energiou, úprava právneho rámca pre OZE či reformy v oblasti energetickej efektívnosti. Z hľadiska ochrany životného prostredia je tiež zaujímavá už spomínaná odstavka podpory spaľovania hnedého uhlia v elektrárni Nováky a dekarbonizácia priemyslu.

4.5 Politika Priemysel 4.0.

Z hľadiska politiky v oblasti nových výziev, ktoré prináša Priemysel 4.0, sa vyžadujú opatrenia, ktoré budú koncepčného charakteru a s víziou na dlhšie obdobie. Nestačí len prijímať rýchle zmeny, ktoré sú uplatnené hneď, ale opatrenia musia byť štruktúrované smerom do budúcnosti tak, aby legislatíva bola dostatočne pripravená. Väčšina krokov, ktoré sú spojené so zmenami v súvislosti s koncepciou Priemyslu 4.0 sa dotýkajú školstva, nie však len zmeny odborov, ale tiež celkovej zmeny obsahu vzdelávania. Vzdelávacia reforma v nadväznosti na Priemysel 4.0 musí byť robená aj s ohľadom na obsah vzdelávania, posilnenie technického a infromatického vzdelávania, posilnením podnikateľského vzdelávania a zlepšením výučby kritického myslenia. Druhá časť prispôsobenia sa dotýka aj digitalizácie a zlepšenia podmienok podnikania. To sa týka nielen prípravy budúcej pracovnej

sily (teda bezprostredného zlepšenia vzdelávacieho systému), ale i rekvalifikácie súčasnej pracovnej sily. Preto je nevyhnutné koncept Priemyslu 4.0 vnímať v širšom kontexte.

Pozitívom v tomto smere je schválenie Plánu obnovy a odolnosti Slovenska, v ktorom je dôraz venovaný tiež obsahovej reforme vzdelávania.

Kľúčovým dokumentom z hľadiska digitalizácie je Stratégia digitálnej transformácie SR do roku 2030. Táto stratégia dáva dôraz na súčasné inovatívne technológie, ako je napr. umelá inteligencia, technológia 5G, big data a analytické spracovanie dát, blockchain a tzv. super výkonné počítanie. Stratégia sa opiera tiež o Akčný plán inteligentného priemyslu. V zásade by práve táto stratégia mala určovať legislatívne, ako i nelegislatívne smerovanie verejnej politiky smerom k spoločnosti, ktorá bude adaptovaná aj na zmeny súvisiace s Priemyslom 4.0.

Pre priemysel je dôležitým už spomenutý Akčný plán inteligentného priemyslu. Dokument, ktorý bol prijatý v roku 2018, si kladie za cieľ naplniť niektoré strategické ciele, ako je napr. vytvorenie podmienok, ktoré umožnia digitalizáciu podnikov, vytvárať podmienky pre rozvoj nových technológií, metód a aplikácií nielen pre domáci priemysel, ale aj pre export či lepšie prepojenie podnikateľského prostredia s univerzitnými inkubátormi a vedeckými parkami. Ďalší strategický cieľ je tiež zabezpečiť potrebnú kvantitu a kvalitu ľudských zdrojov pre priemysel založený na digitálnych technológiách. Plán obsahuje niektoré konkrétne opatrenia, ktoré majú byť realizované a časť z nich sa skutočne realizovať podarilo, napr. novelizáciou zákona č. 69/2018 Z. z. o kybernetickej bezpečnosti. Napriek tejto koncepcii a konkrétnym opatreniam sa stále nedarí posilniť praktické vyučovanie na školách s cieľom zvýšiť kompetencie najmä absolventov technických odborov. Opakovane zlyháva i systém celoživotného vzdelávania.

Najnovším strategickým materiálom, ktorý má rozsiahle dopady na oblasť digitalizácie a inovácií v koncepcii Priemysel 4.0 je Plán obnovy a odolnosti. V rámci neho sú zaujímavé najmä zamýšľané investície na podporu výskumu a vývoja, ktorých cieľom je udržať

konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky. Cieľom je zvýšiť podiel inovujúcich podnikov, najmä v prípade digitálnych a zelených inovácií. Posilniť sa má napr. aj úloha Slovak Investment Holdingu do inovatívnych spoločností alebo systém miniúverov.

5 NÁVRHY ZMIEN Z HĽADISKA ZAMESTNÁVATEĽOV

Dlhodobým navrhovateľom zmien, ktoré majú zvýšiť konkurencieschopnosť Slovenska je taktiež Republiková únia zamestnávateľov. RÚZ má eminentný záujem na zachovaní vysokej konkurencieschopnosti Slovenska, a preto navrhuje niektoré zmeny, ktoré zaručia rozvoj slovenského hospodárstva aj do budúcnosti.

Prvou navrhovanou zmenou je nastavenie makroekonomickej politiky. RÚZ si uvedomuje zvýšené výdavky štátu v období pandémie, ako i zvýšené náklady štátu v súvislosti s vojnou na Ukrajine. Výhľad hospodárskeho rastu na najbližšie roky je však pomerne malý, a preto sa dá len s ťažkosťami očakávať, že Slovensko z dlhov „vyrastie“. Je veľkou chybou, že v uplynulej dekáde, ktorá bola z hľadiska globálneho ekonomického rastu priaznivá, Slovensko iba čiastočne vzhľadom k pomeru HDP znížilo svoje zadĺženie a ani raz nebolo schopné dosiahnuť vyrovnaný rozpočet. Rozpočtové deficity v rokoch 2020, 2021 a 2022 sú však vysoko nad cieľom pôvodne známym ako Maastrichtské kritéria a verejný dlh nad úrovňou 60 % môže ohrozovať dlhodobú schopnosť Slovenska financovať sa. Vyššie daňové príjmy, ktorých sme svedkami v časo zvyšujúcej sa inflácie sú však v súčasnosti naďalej využívané na nezodpovedné sociálne balíčky a nie na zníženie dlhodobo vysokého zadĺženia štátu. V krátkodobom horizonte navrhujeme, aby sa štát urýchlene vrátil k zodpovednej rozpočtovej politike a prijal také opatrenia, ktoré nebudú znamenať skokové nárasty verejných výdavkov. Zo strednodobého a dlhodobého hľadiska je tiež dôležité zamerať sa na výšku verejného dlhu.

S tým súvisí druhá požiadavka zamestnávateľov. Starnutie populácie značne ohrozuje schopnosť štátu financovať sa v budúcnosti. Navyše odchod veľkého množstva kvalifikovanej pracovnej sily z trhu práce môže vážne ohrozovať chod viacerých odvetví. Niektoré ústavné zmeny súčasnej vlády v oblasti dôchodkov sa dajú vnímať pozitívne, avšak napriek tomu stabilizovali systém iba čiastočne. Považujeme za nevyhnutné prijať stabilizačné opatrenia v oblasti starobného zabezpečenia a podporujeme naviazanie veku odchodu do dôchodku na

strednú dĺžku dožitia. Zároveň však upozorňujeme, že nepremyslené zmeny, ktoré zvyšujú finančnú náročnosť dôchodkového systému, ako napr. zavádzanie rodičovského bonusu, sú kontraproduktívnymi. Systém starobného dôchodkového poistenia je solidárnym systémom, pričom nepovažujeme za správne riešiť prostredníctvom neho rodinnú politiku. Slovensko potrebuje síce nepopulárnu, no finančne stabilizujúcu reformu dôchodkového systému, ktorá bude založená na automatickom predlžovaní odchodu veku do dôchodku a zapojení mladých ľudí do systému dôchodkového sporenia, ktoré zabezpečia, že sa zníži tlak na dôchodky v budúcnosti a vytvorí sa optimálnejšie nastavenie dôchodkového sporenia s cieľom dosiahnuť solídne dôchodky.

Druhým koncepčným riešením, ktoré je potrebné zaviesť, je zmiernenie podmienok na zamestnávanie cudzincov. Je absolútne nekoncepčným nástrojom riešiť dôchodkovú politiku prostredníctvom a vďaka vojne v susednom štáte. Slovensko musí byť podobne ako susedné štáty zamerané na získavanie talentov z najlepších krajín, avšak imigračný proces musí byť dostatočne zjednodušený. V prípade, ak bude imigračný proces trvať neprimerane dlhú dobu, pričom zamestnávateľ, ktorý sa rozhodne zamestnať cudzinca bude mať naďalej veľké množstvo povinností voči štátu a jeho úradom, je možné dosiahnuť iba to, že cudzinci budú Slovensko obchádzať. Podobne veľký problém vidíme aj pri získavaní vysoko kvalifikovanej pracovnej sily, a to najmä v oblasti uznávania vysokoškolských diplomov zo zahraničia. Je nemysliteľné, aby bol problém zamestnať aj vysokokvalifikovaného zamestnanca len preto, že mu slovenská štátna autorita nechce uznať vzdelanie či prax.

S potrebou získavania kvalifikovanej pracovnej sily súvisí aj nastavenie vzdelávacieho systému. V tejto štúdii sme jednoznačne preukázali vysoký podiel absolventov humanitných odborov, ktorí následne nenachádzajú uplatnenie na trhu práce, alebo ho nachádzajú v iných profesiách. Väčšina slovenských absolventov bakalárskeho stupňa vzdelania navyše pokračuje v štúdiu na druhom stupni. Napriek poklesu študentov na vysokých školách počet vysokých škôl neklesol, čo iba dokumentuje zlé nastavenie vzdelávacieho systému, ktorý podporuje priveľa rôznych odborov.

Navrhujeme výrazné zmeny vo vzdelávacom systéme. Podporujeme spájanie vysokých škôl do väčších celkov a zánik alebo aspoň spoplatnenie neperspektívnych odborov, na ktorých absolventi nenachádzajú adekvátne uplatnenie na trhu práce. Financovanie vysokých škôl by sa malo odvíjať aj od úspešnosti absolventov, čo RÚZ navrhovala už v minulosti (napr. formou výkonnostných zmlúv). RÚZ navrhuje priblížiť štruktúru terciárneho vzdelávania štruktúre trhu práce. RÚZ podporuje zavedenie manažérskeho riadenia na univerzity, a to aj zmenou spôsobu voľby rektorov a dekanov.

Samostatnú skupinu problémov predstavuje regionálne školstvo a nastavenie systému vzdelávania. RÚZ dlhodobo podporuje, aby sa zvýšil tlak na technické a matematické vzdelávanie už na základných a stredných školách. Súčasné vzdelávania na školách pripravuje zamestnancov pre profesie, ktoré sú v súčasnosti na trhu práce. Problémom je najmä to, že vzdelávací systém 21. storočia musí pripravovať zamestnancov pre budúce profesie na trhu práce. Podporujeme povinnú maturitu z matematiky. Podporujeme redukciu odborov na stredných školách. Prikláňame sa aj na stranu zlepšenia vzdelávacieho procesu na školách. Štát nesmie žiakov učiť memorovať, ale musí vzdelávať viac tzv. mäkkých zručností. RÚZ je dlhodobým podporovateľom systému duálneho vzdelávania a v tejto snahe mieni pokračovať aj naďalej.

RÚZ podporuje zmenu financovania odborného vzdelávania. Počet prijatých nesmie byť hlavnou motiváciou škôl, tie sa majú sústrediť aj na kvalitné vzdelávanie. Financovanie by malo zohľadňovať finančnú náročnosť jednotlivých odborov a tiež by mali byť v rámci systému financovania viac zohľadnené tie odbory, ktorých absolventi na trhu práce výrazne chýbajú. Je potrebné zaviesť komplexný a objektívny systém hodnotenia škôl, tzv. pasportizácia, ktorý by umožnil efektívnejšie alokovať prostriedky štátu pre vzdelávací systém. Tiež je potrebné zvýšiť prácu so žiakmi už na základných školách a vhodným poradenstvom ich „navigovať“ aj pre odborné vzdelávanie. Ako sme preukázali aj v tejto štúdii, počet žiakov gymnázií klesá pomalšie ako počet žiakov na odborných školách, a to aj z dôvodu nízkej prestíže odborného vzdelávania. RÚZ odporúča optimalizovať všeobecný

vzdelávací obsah predmetov na odborných školách (napr. slovenský jazyk a pod.) a zamerať sa na zvýšenie priestoru pre odborné predmety. Tiež je potrebné posilniť výučbu jazykov, informatiky, podnikateľských zručností a finančnej gramotnosti.

Z hľadiska reformy škôl by malo dôjsť aj k zmene k prístupu odmeňovania. Je potrebné nielen zvýšiť platy učiteľov, ale tiež zaviesť manažérsky prístup do riadenia škôl. Pravidlo o tom, že riaditeľom školy môže byť iba pedagóg je dávno prekonaným, podporujeme posilnenie autonómie škôl, napr. aj v odmeňovaní, aby manažment školy mal možnosť podporiť kreatívneho učiteľa.

Daňovo-odvodové zaťaženie predstavuje ďalšiu z výrazných prekážok rozvoja slovenskej konkurencieschopnosti. Ako sme preukázali v tejto štúdii, daňovo-odvodové zaťaženie kontinuálne rastie, pričom prípadné poklesy zdaňovania sú realizované skôr formou výnimiek ako koncepciou reformou celého systému. Navrhujeme preto v prvom rade upraviť systém osobitných daní. Zrušenie bankového odvodu je dobrým, avšak jediným krokom k zlepšeniu daňovo-odvodového systému. Navrhujeme zrušiť špeciálny odvod pre podniky v regulovaných odvetviach. Pripájame sa ku snahám na zníženie daňovo-odvodového zaťaženia zamestnancov. Tie by však nemali byť realizované spôsobom, že bude vybraná špeciálna skupina (rodičia detí s určitým príjmom), ale plošne. Navrhujeme napr. prehodnotiť niektoré z fondov platených Sociálnej poisťovni a ich zrušenie, čo by umožnilo okamžitý pokles odvodového zaťaženia zamestnancov. Zároveň navrhujeme znížiť náklady zamestnávateľov na zamestnávanie zamestnancov, a to napr. tým spôsobom, že dôjde k úprave minimálnej mzdy. Navrhujeme zamrazenie a zrušenie alebo aspoň prehodnotenie viacerých stupňov minimálnej mzdy a nahradenie jedným stupňom minimálnej mzdy. Navrhujeme zo zákona odstrániť povinnosť poskytovania rekreačných poukazov a nechať tento benefit na zamestnávateľov. Sadzba firemnej dane je vysoká (13. najvyššia spomedzi 35 krajín Európy), preto podporujeme jej zníženie. Zníženie pre niektorých zamestnávateľov (s určitým obratom) je síce krokom, ktorý podporuje menších zamestnávateľov a firmy,

zároveň si však myslíme, že je vhodné znížiť sadzbu dane pre všetkých. Podporujeme snahy o koncepčnú daňovo-odvodovú reformu, ktorá by zjednodušila celkový systém.

V oblasti ochrany životného prostredia zamestnávateľa navrhujú najmä nastaviť trhové podmienky v oblastiach, ktoré by mohli prispieť k zvyšovaniu efektivity a environmentálnej udržateľnosti. Neprimerane dlhou je stále lehota EIA, zamestnávateľa podporujú transformáciu energetiky, ako i plán vlády na obmedzenie dotácií pre spaľovanie uhlia. Zamestnávateľa požadujú však najmä zapojenie do Národného plánu obnovy, zameranie sa na strategické dokumenty a neprenášanie všetkej regulačnej záťaže najmä na plecia zamestnávateľov. Podniky potrebujú kapacity na to, aby absorbovali všetky riešenia, a to najmä v čase po kríze pandémie COVID-19.

ZÁVER

Napriek tomu, že slovenská ekonomika v roku 1993, t. j. po rozpade ČSFR a krátko po konci komunizmu čelila výrazným problémom, napísala počas uplynulých 30 rokov úspešný príbeh. Zameranie štúdie je však na poslednú dekádu. Aj z nej môžeme vidieť, že Slovensko je úspešné. Avšak v posledných desiatich rokoch sa začínajú prejavovať niektoré náznaky štrukturálnych problémov, ktoré potenciálne môžu znamenať stratu konkurencieschopnosti. Navyše vo svete sa prejavujú nové megatrendy, ktoré navždy začínajú meniť podobu sveta, ako bola známa doteraz. Ide napr. o digitalizáciu priemyslu a stratu tisícov pracovných miest, pričom v tomto smere je Slovensko významne ohrozené. Druhým megatrendom je postupný presun ekonomického centra sveta z oblasti Severnej Ameriky a Európy do Ázie. Tretí megatrend predstavujú zmeny spojené s globálnym otepľovaním. Tie môžu znamenať pokles celosvetového hospodárskeho rastu.

Slovensko v súčasnosti čelí, a to aj v súvislosti so svetovými megatrendami niekoľkým závažným výzvam. Ide napr. o stav verejných financií, ktoré by sa dali charakterizovať ako rizikové. Aj keď vo väčšine oblastí života došlo od roku 2010 ku všeobecnému zlepšeniu, stav verejných financií hovorí o kontinuálnom zhoršení, pričom napriek všeobecnej svetovej hospodárskej konjunktúre nedokázalo prijať rozpočet, ktorý by bol vyrovnaný. Deje sa tak napriek tomu, že daňovo-odvodové zaťaženie Slovenska od roku 2012 kontinuálne rastie. Napriek tomu, že nie je také vysoké ako napr. daňovo-odvodové zaťaženie v Dánsku či vo Francúzsku, dosahuje podobných úrovní ako Česká republika. Vývoj daňovo-odvodového zaťaženia je v znamení kontinuálneho rastu, s výnimkou rokov 2009 a 2010 a niektorým prijatým opatreniam a roka 2020, kedy došlo k rastu nezdaniateľnej časti základu dane, čím sa znížilo daňovo-odvodové zaťaženie zamestnancov. Vysoká je najmä výška sociálneho poistenia plateného za zamestnanca, a to či už na strane zamestnanca, no najmä zamestnávateľa. Spomedzi susedných krajín má Slovensko však pomerne vysokú sadzbu dane z príjmov právnických osôb, až 21 %, čo je viac ako v ČR, Poľsku, ako i Maďarsku, ktoré z hľadiska globálnej konkurencie predstavujú najbližších súperov.

Veľmi závažným problémom je výkonnosť vzdelávacieho systému. Tá je veľmi nízka, či už v prípade posudzovania vedomostí žiakov v testoch PISA, kedy ani v jednom ukazovateli mladí slovenskí študenti nedosahujú úroveň priemeru krajín OECD. Samostatný problém predstavujú aj výsledky vysokoškolského systému vzdelávania. Slovenské univerzity sa nedokážu umiestniť medzi najlepšími univerzitami sveta. Výsledkom je veľký odlev mozgov do zahraničia, kedy až 17 % študentov pokračuje v štúdiu na vysokých školách v zahraničí.

Dajú sa nájsť aj určité pozitíva, ako napr. kontinuálny rast zahraničných študentov na slovenských školách. Ten však nie je taký veľký, aby dokázal kompenzovať výpadok slovenských študentov, napriek tomu však zahraniční študenti, najmä z Ukrajiny a Srbska na Slovensko študovať prichádzajú.

Hlbší problém však predstavuje celkové nastavenie systému školstva. Ako vyplynulo z rozsiahlej analýzy v Kapitole 1 tejto štúdie, väčšina absolventov absolvuje spoločenské vedy a náuky, ako i technické vedy. Zatiaľ čo po absolventoch technických vied je na trhu práce následne veľký dopyt, absolventi humanitných odborov majú problém sa uplatniť. Tento stav predstavuje neželanú situáciu, na ktorú je potrebné nájsť riešenie.

V rámci novej koncepcie Priemysel 4.0, ktorá predstavuje len ďalší vývojový stupeň, sa však objavujú aj tendencie nielen vzdelávať vo vhodných odboroch, ale zmeniť i vzdelávací obsah v súčasných odboroch. Vytvára sa tlak na viac mäkkých zručností, avšak aj na technologické zručnosti populácie, ktoré sú na Slovensku na jednej z najnižších úrovní v rámci EÚ 27 (index DESI).

V posledných desiatich rokoch je pozitívnym vývoj ukazovateľov v oblasti životného prostredia. Kontinuálne klesá objem skleníkových plynov vypúšťaných do ovzdušia, avšak rastie množstvo odpadu, s ktorým sa však postupne Slovensko snaží vysporiadať.

Napriek uvedeným problémom je vidieť rast makroekonomických ukazovateľov. Až na niektoré výnimky a roky celosvetových hospodárskych kríz slovenská ekonomika kontinuálne

dosahovala rast HDP. Horšie je to len v porovnaní s dobiehaním životného štandardu priemeru krajín EÚ, kedy Slovensko začalo zaostávať. Významne sa počas uplynulej dekády zmenila tiež štruktúra priemyslu, a to smerom k ľahšiemu priemyslu a výrobe áut, na ktorej stojí slovenská ekonomika. Obrovským pozitívom oproti minulosti je vývoj nezamestnanosti, ktorá sa napriek kríze v roku 2020 nezvýšila na úrovne, ktoré dosahovala pred desiatimi rokmi. Napriek tomu však pretrvávajú obrovské regionálne rozdiely, kedy nezamestnanosť v niektorých regiónoch prakticky neexistuje, avšak v okrese Rimavská Sobota môže predstavovať takmer 20 %. Výzvou je starnutie populácie, ktoré sa do budúcnosti bude negatívne prejavovať na počte ekonomicky aktívneho obyvateľstva. V tomto smere sa javí ako jediným možným a rýchlym riešením len prijatie aktívnej imigračnej politiky.

Verejná politika reaguje na výzvy, ktoré sa za posledných desať rokov ukázali vo väčšom meradle ako dôležité. To je zároveň tá najpozitívnejšia správa, napriek tomu však sú niektoré reformy v stave schvaľovania, nedotiahnutia do konca či v stave len postupnej implementácie. Obrovským rizikom verejnej politiky je makroekonomická stabilizácia, prístup k verejnému dlhu a deficitu. Napriek deklarovanej ochote viacerých vlád šetriť a viesť Slovensko k vyrovnanému rozpočtu sa tak nedeje a vlády síce schvaľujú rozsiahle koncepcie, prakticky však k šetreniu nedochádza. Z hľadiska dôchodkovej politiky sa len postupne pristupuje k zmenám zákonov a relatívne pozitívne prvky stabilizácie dôchodkového systému (napr. zrušenie „zastropovania“ veku odchodu do dôchodku) sú zároveň nahrádzané nesystémovými zmenami, ktoré majú potenciál zadlžovať dôchodkový systém ešte výraznejšie (rodičovský bonus). Tiež niektoré pôvodne predstavené ambiciózne plány v oblasti stabilizácie verejných financií a dôchodkového systému, akými je napr. automatický vstup prvopoistencov do systému druhého piliera sa v predstavenej podobe zákona nenachádzajú.

Rizikom je tiež daňová politika. V uplynulých desiatich rokoch dochádzalo vo väčšine prípadov k zvyšovaniu daňovo-odvodového zaťaženia a čo je horšie, k zavádzaniu viacerých nesystémových daní, ktoré systém ešte viac deformovali. V poslednom období došlo

k zrušeniu len jednej takejto dane, v systéme ostáva množstvo výnimiek a rozdielnych pravidiel, čo ho robí drahým pre zamestnávateľov. Ministerstvo sľubuje rozsiahlu reformu, a to smerom k zjednodušeniu, avšak praktické kroky systém ešte viac deformujú. Navyše podnikatelia sú zaťažení nielen novými daňami, ale i novými povinnosťami, aké sú napr. zvyšovanie príplatkov za prácu cez sviatky, víkendy a v noci či zavádzaním nástrojov, ako sú rekreačné poukazy.

Prístup vlády k podnikateľskému prostrediu sa v posledných dvoch rokoch mierne zmenil, vláda prijíma antibyrokratické balíčky, ktoré sa snaží zavádzať do praxe. Oceňujeme najmä fakt prijatia metodiky „1 in 2 out“.

Praktické kroky realizovala vláda v oblasti vzdelávacieho systému a jeho reformy. Pôvodné reformné zámery však boli rozsiahlejšie ako to, čo bolo nakoniec prijaté, napriek tomu sa však javí, že vláda si výzvy, ktoré sú kladené na vzdelávací systém uvedomuje. Vytvárajú sa predpoklady na väčšiu flexibilitu vzdelávania, ako aj na väčšie prepájanie trhu práce a vzdelávacích inštitúcií a vláda zvýšila tlak na zníženie počtu vysokých škôl a ich kvalitu.

Oblasť ochrany životného prostredia je, žiaľ, v poslednom období charakterizovaná skôr zavádzaním nových povinností pre zamestnávateľov, ktoré nie sú dostatočne kompenzované.

Na základe tejto rozsiahlej štúdie je preto možné formulovať niektoré prognózy a odporúčania na ďalších desať rokov:

- Ak sa zásadne nezmení nastavenie makroekonomickej politiky, bude pokračovať zadlžovanie štátu. Deficity nad 3 % HDP nie sú dlhodobo udržateľné a takáto politika bude znamenať praktický bankrot štátu, ktorý ohrozí konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky na dlhé desaťročia.
- V prípade pokračujúcej politiky, ktorá nebude dostatočne proreformná, s ohľadom na zlepšovanie podnikateľského prostredia, makroekonomickú stabilizáciu a rozvoj

školy ostane hospodársky rast síce kladný, no nízky a Slovensko nebude dobiehať úroveň najvyspelejších krajín EÚ.

- Pokračuje starnutie populácie, pričom v tomto smere sa javí ako jediné riešenie zlepšenie imigračnej politiky pre zamestnancov z tretích krajín, ktorí prídu na slovenský trh práce. V nasledujúcej blízkej budúcnosti sa nepodarí zvýšiť pôrodnosť.
- Ak sa zásadne nezmení prístup k regulácii vzdelávacieho systému, slovenské univerzity, ale i stredné školy budú vychovávať absolventov v oblasti humanitných vied, o ktorých následne nevznikne na trhu práce záujem. Títo absolventi následne nachádzajú uplatnenie na iných pozíciách, čím sa prostriedky vynaložené na ich vzdelávanie stávajú neefektívne vynaloženými a neslúžia svojmu účelu. Vláda doteraz neriešila zásadné otázky financovania vzdelávacieho systému, ktoré by viedli k štrukturálnej zmene vo výchove absolventov.
- Z hľadiska daňovo-odvodového systému je nevyhnutné znížiť daňovo-odvodové zaťaženie zamestnávateľov a zamestnancov.
- Z pohľadu Priemyslu 4.0 je nevyhnutné nielen sa sústrediť na zmeny vo výchove študentov, ale tiež na zmeny v obsahu vzdelávania, a to už od primárneho stupňa vzdelávania. Slovensko po uskutočnených zmenách v zákone má šancu v najbližších desiatich rokoch začať dobiehať vyspelú Európu, avšak dôležitá bude správna implementácia zákonných zmien.
- Oblasť ochrany životného prostredia predstavuje samostatnú výzvu, avšak na Slovensku je väčšina zamestnávateľov a veľkých znečisťovateľov, ktorí investujú do zníženia znečisťovania. Ako jediné riešenie nemôže byť väčšie zdaňovanie emitentov emisií, ale vyvážená politika, ktorá bude brať do úvahy aj záujmy zamestnávateľov.

Slovensko má šancu ostať konkurencieschopnou ekonomikou aj naďalej, avšak v niektorých oblastiach je nevyhnutné dosiahnuť pokrok a reformy. Tie sú síce politicky nepopulárne, avšak nevyhnutné.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ABT BLOG (2022) Tax changes 2022 in Hungary, dostupné online na: https://abt.hu/en/tax-changes-2022-in-hungary/?gclid=Cj0KCQjwheyUBhD-ARIsAHJNM-MWOFdNwlHkr93M1QxKetPvH2_5cdIKTEJ-ouQgdKq_VLhiEykdhSMaAh3fEALw_wcB

AUTORSKÝ KOLEKTÍV RÚZ (2021) Minimálna mzda, výhody a nevýhody, dopady na zamestnávateľov, súčasné a budúce politické trendy, bez ISBN, dostupné online na: https://www.fsr.gov.sk/data/files/np_PKSD/Analyzy/RUZ/RUZ_AV_Minimalna_mzda_vyhody_a_nevyhody_dopady_na_zamestnavatelov_sucasne_a_buduce_politicke_trendy.pdf?cst=4156277890046745254

AUTORSKÝ KOLEKTÍV RÚZ A TREXIMA (2021) Analytické a prognostické podklady k očakávanému vývoju zamestnanosti do roku 2030+, bez ISBN, dostupné online na: <https://www.ruzsr.sk/media/eaf95d3c-6e56-4e38-8ef7-a2ae2af15819.pdf>

BERKOVIČ V. – MASÁROVÁ T. – GREŇČÍKOVÁ A. (2019) Vplyv Industry 4.0 na zmeny v štruktúre pracovných miest, Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 2019, Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, ISBN 978-80-8075-903-2, dostupné online na: <https://fsev.tnuni.sk/konferencia2019/Zbornik.pdf>

BRAY S. (2021) Corporate Tax Rates around the World, 2021, dostupné online na: <https://taxfoundation.org/publications/corporate-tax-rates-around-the-world/>

CVTI SR (2022) Štatistiky, dostupné online na: https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky.html?page_id=9230

DELOITTE (2022) International Tax Hungary Highlights 2022, dostupné online na: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-hungaryhighlights-2022.pdf>

ECB (2021) Climate related risk and financial stability, bez ISBN, dostupné online na: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.climateriskfinancialstability202107~87822fae81.en.pdf>

ENVIRO.SK (2022) Návrh zákona o ochrane ovzdušia stanoví prípustnú úroveň jeho znečistenia, bez ISBN, dostupné online na: <https://www.enviro.sk/33/navrh-zakona-o-ochrane-ovzdušia-stanovi-pripustnu-uroven-jeho-znecistenia-uniqueiduchxzASYZNbdCMBzlaYfePhAK8apSCHXCeGFfyLDbgY/>

ENVIROPORTAL.SK Štatistiky znečisťovania ovzdušia, dostupné online na: www.enviroportal.sk

Európska komisia (2022) Spring 2022 Economic Forecast, Economic forecast for Slovakia, dostupné online na: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-performance-country/slovakia/economic-forecast-slovakia_en

EURÓPSKA KOMISIA (2022) The Digital Economy and Society Index (DESI), dostupné online na: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>

EURÓPSKA KOMISIA Tematický informačný prehľad Európskeho semestra, Daňový systém, dostupné online na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-taxation-sk-0.pdf

EURÓPSKA RADA (2022) Balík Fit for 55, dostupné online na: <https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition/>

EUROSTAT.SK (2022) Tax revenue statistics, dostupné online na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics

FILČÁK T. – BLANÁR F. (2020) Uplatnenie absolventov vysokých škôl na trhu práce Priebežná správa zo sociologického prieskumu, Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií, bez ISBN, dostupné online na: https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//VS/absolvent/2020/ABSOLVENT_VS_priebezna_sprava_final_web.pdf

GUS (2022) Databázy poľského štatistického úradu GUS, dostupné online na: <https://stat.gov.pl> a https://demografia.stat.gov.pl/BazaDemografia/Prognoza_2014_2050.aspx

HABRMAN M. (2018) Dobiehame alebo nedobiehame ten Západ? Vysvetlenie stagnujúcej konvergencie Slovenska, Bratislava: Inštitút finančnej politiky MF SR, dostupné online na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/3484/19/2018_02_Konvergencia_Slovenska.pdf

HALUŠ M. – HLAVÁČ M. – HARVAN P. – HIDAS S. (2017) Odliv mozgov po slovensky Analýza odchodov Slovákov do zahraničia od roku 2000, Bratislava: Inštitút finančnej politiky MF SR, dostupné online na: https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/4938/60/2017_1_Odliv-mozgov-po-slovensky_20170109.pdf

Humajová Z. – Kríž M. – PUPALA B. – ZAJAC P. (2008) Vzdelávanie pre život, Reforma školstva v súvislostiach, Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, bez ISBN, dostupné online na: https://www.noveskolstvo.sk/upload/pdf/Publikacia_Reforma_skolstva_v_suvislostiach.pdf

HUTTA A. – LACKOVÁ E. (2021) Analýza európskych modelov prepojenia trhu práce a nastavenia odborného vzdelávania a prípravy, Bratislava: APZD, dostupné online na: <https://www.asociaciapz.sk/wp-content/uploads/2019/07/Anal%C3%BDza-eur%C3%B3pskych-modelov-prepojenia-potrieb-trhu-pr%C3%A1ce-a-nastavenia-odborn%C3%A9ho-vzdel%C3%A1vania-a-pr%C3%ADpravy-pdf.pdf>

KOLEKTÍV AUTOROV SBA (2020) Duálne vzdelávanie a MSP, bez ISBN, Bratislava: Slovak Business Agency, dostupné online na: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/dualne_vzdelavanie_a_msp.pdf

LP/2022/241 Zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2022/241>

MF SR (2022) Maastrichtský dlh verejnej správy, dostupné online na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/statne-vykaznictvo/financna-statistika-prijmoch-vydavkoch-dlhu-verejnej-spravy/maastrichtsky-dlh-verejnej-spravy/>

MH SR (2021) Správa o stave podnikateľského prostredia v Slovenskej republike, bez ISBN

MH SR, Návrh akčného plánu inteligentného priemyslu SR, dostupné online na: <https://www.mhsr.sk/uploads/files/8U6RKSS5.pdf>

MIGRACJE.GOV.PL, štatistiky o migrácii v Poľsku, dostupné online na: <https://migracje.gov.pl/en/statistics/scope/poland/type/statuses/view/map/status/8/year/2018/country-UA/?x=0.5213&y=1.098&level=1>

MINISTERSTVO VNÚTRA SR, Dočasné útočisko – štatistiky, dostupné na: <https://www.minv.sk/?docasne-utocisko>

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SR, Poplatky za znečisťovanie ovzdušia, dostupné online na: <https://www.minzp.sk/ovzdusie/ochrana-ovzdusia/poplatky-za-znecistovanie-ovzdusia/>

MPK č. LP/2021/3 Zákon o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne->

[procesy?p_p_mode=view&processDetail_WAR_portletsel_rok=2021&p_p_lifecycle=0&processDetail_WAR_portletsel_typ=LP&delta=20&processDetail_WAR_portletsel_cislo=3&p_processDetail_WAR_portletsel_action=zobrazPripomienky&p_p_state=normal&p_p_id=processDetail_WAR_portletsel&orderByType=asc&cur=4](#)

MPSVaR (2022) Dôchodkový vek, dostupné online:

<https://www.employment.gov.sk/sk/socialne-poistenie-dochodkovy-system/dochodkovy-system/dochodkovy-vek/>

MPSVaR (2022) NP Prognózy vývoja na trhu práce v SR II, dostupné online na:

<https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/np-prognozy-vyvoja-trhu-prace-sr-ii/>

MPSVaR (2022), Zamestnávanie cudzincov, dostupné online na:

<https://www.employment.gov.sk/sk/informacie-cudzincov/zamestnavanie-cudzincov/>

MPSVaR, Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020, bez ISBN, dostupné online na:

https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/migracna_politika.pdf

MŽP (2019) Zelenšie Slovensko, Stratégia environmentálnej politiky Slovenskej republiky do roku 2030, Bratislava: Ministerstvo životného prostredia, bez ISBN, dostupné online:

https://www.minzp.sk/files/iep/03_vlastny_material_envirostrategia2030_povlade.pdf

NÁVRH ZÁKONA, ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v súvislosti so zlepšovaním podnikateľského prostredia – upravené nové znenie, dostupné online na:

<https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/26883/1>

NBS (2022) Makroekonomická databáza, dostupné online na: <https://nbs.sk/statisticke-udaje/vybrane-makroekonomicke-ukazovatele/makroekonomicka-databaza/>

OECD Data (2022) Social security contributions, dostupné online na:

<https://data.oecd.org/tax/social-security-contributions.htm>

OECD PISA, Programme for International Student Assessment, dostupné online na:

<https://www.oecd.org/pisa/>

OLSEN L – TOMLIN B. (2019) Industry 4.0: Opportunities and Challenges for Operations Management. Tuck School of Business Working Paper No. 3365733, The University of Auckland Business School Research Paper, Dostupné online na:

<https://ssrn.com/abstract=3365733> alebo <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3365733>

PAUR D. (2016) Keď viac je niekedy menej Porovnanie daňovo-odvodového zaťaženia miezd v krajinách OECD, Bratislava: Inštitút finančnej politiky MF SR, dostupné online na:

https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/4935/35/Komentar_TW.pdf

PLÁN OBNOVY A ODOLNOSTI, dostupné online na:

https://www.mfsr.sk/files/archiv/1/Plan_obnovy_a_odolnosti.pdf

PODNIKAJTE.SK (2022) Dočasné útočisko: čo treba vedieť? Otázky a odpovede, dostupné online na:

<https://www.podnikajte.sk/pracovne-pravo-bozp/docasne-utocisko-otazky-odpovede>

Poracký M. (2019) Poslanci schválili zastropovanie dôchodkového veku, Bratislava: Denník SME, dostupné online:

<https://index.sme.sk/c/22086018/poslanci-schvalili-zastropovanie-dochodkoveho-veku.html>

Pozmeňujúci a doplňujúci NÁVRH POSLANCOV NÁRODNEJ RADY SLOVENSKEJ REPUBLIKY k vládnemu návrhu ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č.460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (tlač 270), dostupné online:

<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=488513>

PP Verejná správa (2021) Zmeny v duálnom vzdelávaní s účinnosťou od 1. januára 2022, dostupné online na: <https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/zmeny-v-dualnom-vzdelavani-s-ucinnostou-od-1-januara-2022-3.htm/>

PRIEMYSEL ŠTYRINULA, Viac o priemysle 4.0 Vznik Priemyslu 4.0, dostupné online na: <http://priemyselstyrinula.sk/viac-o-priemysle-4-0/>

prieskum pracovnej agentúry Grafton <https://www.grafton.sk/sk/pre-uchadzacov/trendy-a-prehlady-platev/trh-prace/prehľad-najziadanejsich-profesii-zo-strany-zamestnavatelov>

Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2021 – 2024, dostupné online na: https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=494677#_Toc156607

PWC (2019) Feeding 398 million people in Africa's largest economy by 2050, dostupné online na: <https://www.pwc.com/ng/en/assets/pdf/feeding-africas-largest-economy-2050.pdf>

Rajca K. (2022) The impact of Ukrainian migration on Polish society and economy, China – CEE Institute, bez ISSN, dostupné online na: <https://china-cee.eu/2022/05/02/poland-social-briefing-the-impact-of-ukrainian-migration-on-polish-society-and-economy/>

RRZ (2020) Správa o dlhodobej udržateľnosti verejných financií, bez ISBN, dostupné online na: <https://www.rrz.sk/sprava-o-dlhodobej-udrzatelnosti-verejnych-financii-za-rok-2021-april-2022/>

SADECKI A. (2014) In a state of necessity, How has Orban changed Hungary, Varšava: Centre for Eastern Studies, ISBN 978-83-62936-44-1, dostupné online na: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_41_in-a-state-of-necessity_net.pdf

SBA (2022) Inovatívne vzdelávanie v kontexte Priemyslu 4.0. Bratislava: Slovak Business Agency, bez ISBN, dostupné online na: <http://monitoringmsp.sk/wp-content/uploads/2022/04/Inovativne-vzdelavanie-v-kontexte-priemyslu-4.0.pdf>

SHANGHAI RANKING (2021) 2021 Academic Ranking of World Universities, dostupné online na: <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2021>

SITA (2020) Slovákov v zahraničí študuje osemnásobne viac ako je priemer OECD, Bratislava: Denník SME, dostupné online na: <https://domov.sme.sk/c/22387283/slovakov-v-zahranici-studuje-osemnasobne-viac-ako-je-priemer-oecd.html>

SLOVAK BUSINESS AGENCY (2021) Správa o stave malého a stredného podnikania v SR, Bratislava: Slovak Business Agency, dostupné online na: http://monitoringmsp.sk/wp-content/uploads/2021/11/Sprava-o-stave-MSP-2020_final-1.pdf

SWISSRE INSTITUTE (2021) The economics of climate change, dostupné online na: <https://www.swissre.com/institute/research/topics-and-risk-dialogues/climate-and-natural-catastrophe-risk/expertise-publication-economics-of-climate-change.html>

ŠPROCHA B. – ĎURČEK P. (2019) Starnutie populácie Slovenska v čase a priestore, Bratislava: Prognostický ústav Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, ISBN 978-80-89524-39-6, dostupné online na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Starnutie.pdf>

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD Slovenskej republiky, Databáza DATA Cube, dostupné na: <http://datacube.statistics.sk>

TASR (2020) Novela zákona o odpadoch je podľa zamestnávateľov v rozpore s Ústavou SR, bez ISBN, dostupné na: <https://www.enviroportal.sk/clanok/novela-zakona-o-odpadoch-je-podla-zamestnavatelov-v-rozpore-s-ustavou-sr>

TASR (2020) Schválená novela ústavy podľa Krajniaka zlepšuje aj sociálnu spravodlivosť, Bratislava: Týždenník Trend, bez ISBN, dostupné online na: <https://www.trend.sk/spravy/schvalena-novela-ustavy-podla-krajniaka-zlepsuje-aj-socialnu-spravodlivost>

TASR (2022) V rámci novely zákona o rozpočtových pravidlách sa zavedú výdavkové limity, Bratislava: Trend.sk, dostupné online na: <https://www.trend.sk/spravy/nrsr-ramci-novely-zakona-rozpocetovych-pravidlach-zavedu-vydavkove-limity>

TAXFOUNDATION.ORG (2022) Taxes in Hungary, dostupné online na: <https://taxfoundation.org/country/hungary/>

THE WORLD BANK (2020), Doing Business 2004 – 2020, dostupné online na: <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness>

Tlačová konferencia (1 – 4) Ministra financií Slovenskej republiky Igora Matoviča k Daňovej revolúcii, dostupné online na: <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/607188-nazivo-matovic-predstavuje-druhu-cast-revolucie-po-prispevkoch-na-deti-prichadzaju-zmeny-v-zdanovani-prace/>

TO DÁ ROZUM (2017) Prečo Slováci nechcú bakalárov, dostupné online na: <https://dennikn.sk/blog/772356/preco-slovaci-nehcu-bakalarov/>

TRADING ECONOMICS GDP per Capita PPP I World, dostupné online na: <https://tradingeconomics.com/country-list/gdp-per-capita-ppp?continent=world>

Trendyprace.sk, Uplatnenie absolventov / Trendy trhu práce, dostupné online na www.trendyprace.sk

TREXIMA (2020) Krátkodobá prognóza vývoja na trhu práce v roku 2019, bez ISBN, dostupné online na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/manazerske%20zhrnutia%202020/man_zhrn_kratkodoba_prognoza.pdf

UNITED NATIONS (2019), World Population Ageing 2019 Highlights, New York: United Nations, eISBN: 978-92-1-004553-7, Department of Economic and Social Affairs, dostupné online na:

<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf>

UPSVaR (2022), Zoznam zamestnaní s nedostatkom pracovnej sily, dostupné online na: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=806803

VARGICOVÁ P. (2022) Významné zmeny vo verejnom obstarávaní od 31.3.2022, Bratislava: Podnikajte.sk, dostupné online na: <https://www.podnikajte.sk/zakonne-povinnosti-podnikatela/zmeny-vo-verejnom-obstaravani-od-31-3-2022>

VLÁDNY NÁVRH ústavného zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov, dostupné online na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&ZakZborID=13&CisObdobia=8&CPT=270>

VLÁDNY NÁVRH zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, dostupné online na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=8&ID=839>

WEF (2020) The Future of Jobs Report 2020, Ženeva: World Economic Forum, bez ISBN, dostupné online na: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

WORLDMETERS.INFO Current World Population, dostupné online na: <https://www.worldometers.info/world-population/>

ZÁKON Č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/131/20220601>

ZÁKON Č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/245/20220601>

ZÁKON Č. 329/2018 Z. z. o poplatkoch za uloženie odpadov a o zmene a doplnení zákona č. 587/2004 Z. z. o Environmentálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/329/20210315>

ZÁKON Č. 401/1998 Z. z. o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/401/>

ZÁKON Č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/461/20220601>

ZÁKON Č. 493/2011 Z. z. Ústavný zákon o rozpočtovej zodpovednosti, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2011/493/>

ZÁKON Č.523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/523/20220501>

ZÁKON Č. 587/2004 Z. z. Zákon o Environmentálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2004-587>

ZÁKON Č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/595/20220301>

ZÁKON Č. 61/2015 o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov, dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2015/61/20220101>

ZÁKON Č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, dostupné online na: <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/663/20210101>

ZDRUŽENIE PODNIKATEĽOV SLOVENSKA (2020) INFOGRAFIKA: Sociálne a emočné zručnosti, dostupné online na: <https://www.zps.sk/novinky/2020/infografika-socialne-a-emocne-zrucnosti>